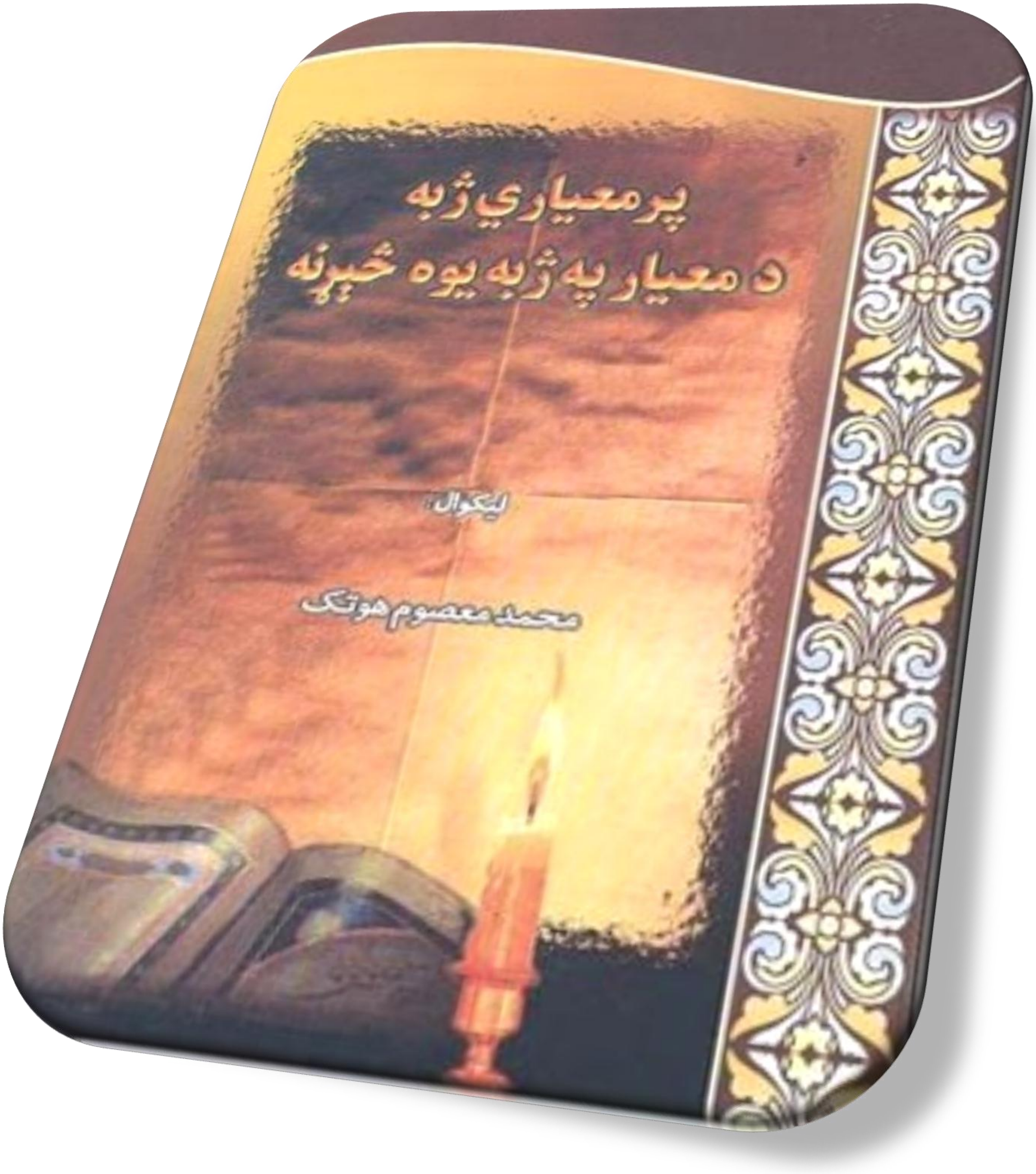
پر معیاري ژبه
د معیار په ژبه یوه څېړنه
لیکوال:
محمد معصوم هوتک

پرمعیاري ژبه
دمعیارپه ژبه
یوه څېړنه

لیکوال:
محمد معصوم هوتک

د کتاب پېژندنه

دکتاب نوم:	پرمعیاري ژبه دمعیارپه ژبه یوه څېړنه
لیکوال:	محمد معصوم هوتک
دلیکلو نېټه:	ډسمبر ۲۰۰۲ ع
دلیکلو ځای:	اوکویل ـ کاناډا
کمپوز:	محمد معصوم هوتک
ډیزاین:	م - روهیال
خپروونکی:	علامه رشاد خپرندویه ټولنه - کندهار
دچاپ نېټه:	جنوري ۲۰۰۷ ع
دچاپ شمېر:	زر ټوکه
انلاین چاري:	ګل اغا احسان - لراوبر ډاټ کام

www.Larawbar.com

د کتاب لړلیک

سرلیک

- دلوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- دژبې مبداء
- دژبو تاریخي څېړنه
- دخیل لغتونه
- ژبه او دملتو په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي ؟
- دژبو کورنۍ
- لیکدود
- دپښتو لیکدود دپرون او نن
- معیار ــ دژبې دمعیاري کولو اړتـ..
- معیاري ژبه څه ته وایي ؟
- دپښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې څه...
- د معیاري لیکنې پر هڅو باندې د ...
- دنوو جوړو سوو لغتو دتلفظ ستونزه
- دژبې د سوچه توب دوه اړخه
- پښتو د سوچه توب پر پیچومو
- په خوله کرلې تصفیه په زړه منلې...
- پښتو نیولوګیزم ژبنۍ اړتیاکه..
- نظري معیار عملي ګډوډي
- د(په) او (پر) ګډوډي
- دمجهولې (ې) لانجه
- چې ــ مې ــ کې

- ښځينه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دايي لابله
- مونږ - موږ - موږه
- آيا د معياريت هڅه بري ته رسي..
- د معياري ژبي عاميانه درک
- د کره ليکنی پښتو د اوسنی هڅي....
- څه بايد وسي ؟
- په پښتو يې وکارېږم که پر پښتو ؟
- ټکي په ټکي ژباړي ـ تلفظي...
- پر پښتو کره ليکنه باندي د نيول...
- د متروکو او ارکاييکو لغتونو
- د ايوه مي لا او وري نورنو ستاسي..
- سپلمی وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای(ج) په نامه

غالباً به د ۱۳۲۷ش کال شاو خوا وه، چي د علامه رشاد مرحوم په کورکي مي د دوی عالمانه خبروته غوږنيولی و. د خبرو په ترڅ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتوکي د مسلطي ژبي او د هغې په برخه کي د خپلو ستونزو په باب ځيني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتو څانګه کي د غړي په توګه کارکاوه. استاد د ژبي او د هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب او د غه راز د هغه وخت د دولتي پښتو ضد پاليسيو په باره کي اوږدې څرګندوني وکړې. د خبرو په پای کي ما ځني وپوښتل چي ولي په دې برخه کي څه ليکئ نه ؟ په جواب کې راته وويل: "دا کارستاسي ځوانانو رسالت دئ. ژبه ملي امانت دئ. موږ دادئ ترتاسي پوري راورسوله. ښه موراورسوله که بده ، سمه مو را ورسوله که ناسمه ، دا به وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وار ستاسي دئ چي له دغه امانت سره بې پروايي ونه سي. اصالت ته يې صدمه ونه رسيږي. لوبي ورسره ونه سي." ماورته د فارسي دا بيت وو ايه:

آسمان بار امانت نتوانست کشيد
قـــرعهٔ فال بنام من ديوانه زدند

استاد و مسل اوزياته يې کړه. "په دې پلمونسې خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دئ." له هغې ورځي څخه بياترننه پوري چي زه د " امانت" کلمه واورم ، اوږې مي راته درني سي . داسي راته وايسي لکه د دغه امانت وړلوتوان چي نه لرم . خود استاد(رح) آهنګ لړونکې خبره مي ترغوږو هيسته ازانګې وکړي. "دا کارستاسي ځوانانو رسالت دئ." د همدغه ملکوتي دږغ اغېزه وه ، چي نن يې په ماکي پردغه رازجنجالي موضوع(اوسنی پښتو يا کره پښتو؟) باندي د ليکلو جرأت پيدا کړ .

ددې ليکني په شروع کي زه په دووزړوکي وم چي آيا پردغه مشخصه موضوع (دپښتو د معياري کولو پرهڅو) باندي دڅه ليکلو اجازه لرم که يا؟ ډاکټرپالوال وايي : هو ، لري يې (۱) .ډاکټرزيار وايي دژبي مسايل ژبپوهانوته پرېږدئ څکه دادهغوی مسلکي دنده ده . نو ګويا دده جواب منفي دئ . زه له ډاکټرپالوال څخه تشکرکوم چي دده دفتواله اسيته مي پدل مات سو اوپردغه موضوع باندي مي دليکني جواز تر لاسه کړ اوپر څنګ يې له ډاکټرزيارڅخه بخښنه غواړم چي بې لايسنسه مي قلم چلولی دئ.

څرنګه وکړم هغه دچاخبره ٌکې خورمه کافرکېږم ، کې نه خورم وږی کېږمٌ ددغه راز پاڼ وپرانګ ترمنځ به سترګي پټي کړم ، دخدای توکل به واخلم اودهغه حق مجراینه به وکړم چي دپښتانه خواراونتلی قوم یې راباندي لري اوپرځنګ به مي داستادعلیه الرحمه هغي توصیې ته هم یوه داوړوپزه جوړه کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه یې راته کړې وه اوتاسي ته مې څوکرښي وړاندي یادونه وکړه . واهمه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړګړنګ دئ . بېربېږم چي ځان ژوبل نه کړم . یوشی چي دلیکني جرئت راکوي هغه دمشرانو پوهانو بزرګواري اودکشرانواخلاص دئ اوپرځنګ یې هررازانتقاداوکره کتني ته زماخلاصه غېږده . که زماله دې تولي لیکني اواستدلال سره سره بیاهم یوچاپه دغه خبره سررا خلاص کړ، چي انډیواله ! کړه دي اخیستې ده . بیابه زه هم له خپل نیلي څخه راکښته سم اوپرخپله تړه به ځم . معناداچي خپلي خبري نعوذبالله من ذلک ، قرآني احکام نه ګڼم .

په دې اثرکي ماله ځینوکتابوڅخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دلیکني دپنډواله په انګېزه نه ګڼي . زمارساله بې هغه هم خواره بوښکې ده . زماهدف دمعیاریت اوسني جریان ته کره کتنه غوندې ده . ددې له پاره زه دنظریاتواونقل قولونوبیارانقلولوته اړ کېدم ځکه له رانقلېدوپرته یې لوستونکي په تاریکه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي . په کتاب کي یوشمېرمکررو خبروزماپه خیال څه بېخوندي پېښه کړې ده.مادموضوع دلازیات وضاحت په نیامت دمکرراتوبېخوندي پرځان منلې ده . هیله ده ښاغلي لوستونکي یې په بزرګواری سره په ٌتکرارحسنٌ کي وشمېري .ددې لیکني ځیني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي یې ماخذ ښوولی دئ اونوره زماخپله څېړنه ده .

په پښتنوکي له بده مرغه پرعلمي مسئلوباندي دنظرڅرګندولو پای ناندرواوشخړوته درېږي . په دغه حقیقت باندي له پوهېدوسره سره ، بیاهم زه خپل تاریخي مسئولیت دې ته اړکړی یم چي دهغوزرونو پښتنو اندېښنې منعکسې کړم ،چي دپښتودنني په اصطلاح کره لیکني له بابته ورته پېښې سوي دي .

اګربیني که نابیناوچـــاه است
اګرخاموش بنشستي ګناه است

+++++

محمد معصوم هوتک

اوکویل ـ کاناډا

۲۰ نومبر۲۰۰۶ع

١) (ډاکټر صاحب پالوال داخبره دلغاتو جوړولو په برخه کي کړې ده اووایي چي دلغاتو جوړول دژبي دهر مستعدویونکي حق دئ .خوزه به ددوی له دغي اجازې څخه لږڅه پراخه استفاده وکړم.

)وګ: معیاري پښتو ـ ۲۴۰مخ. (

ژبه

په انسا سیکلو پیډیا بریټانیکا کې یې د ژبې په تعریف کې کښلې دي چې ژبه د ږغیزو سیمبولونو د خپلې خوښې سیستم دئ چې د هغه په واسطه انسانان د یوې ټولنیزې ډلې او د یوه کلتور د برخه والو په توګه متقابله پوهونه او راپوهونه (مفاهمه) سرته رسوي. په دې تعریف کې ځای سوي مفاهیم که جلا جلا وشنل سي ، نو به :

ږغیز (vocal) معنادا چې د ژبې په تعریف کې مورږ د مفاهمې په برخه کې یوازې د (وینا) پر اړخ زوراچوو. د مفاهمې نور سیستمونه هم سته لکه د یوه ټاکلي مفهوم د افادې له پاره د سرا ولاس ښورول ، د اوږو پورته کول ، د ستر ګو کشول ، پزه بو چه نیول او نور ، چې د اهریو یې د یوه مشخص مفهوم په ښوونه کې مرسته کوي خو موږ په ژبه کې یوازې ږغیز سیستم په پام کې نیولی دئ (۱ . (

له خپلې خوښې مطلق (arbitrary) سیستم څخه مو مراد دا دئ چې د ژبني سمبول او د هغه د اصلي مادي ترمنځ هیڅ راز لازمي اړیکي نه وي. د مثال په توګه په پښتو کې یو حیوان ته آس وایي. د دغه نامه له پاره په پاړسي کې اسپ ، په عربي کې فرس ، په هندي کې ګهوړا ، په انګرېزي کې هورس ، په فرانسوي کې شاوال او په روسي کې لوښاد ؟ ټاکل سوی دئ. له دغو لغتونو څخه هیڅ یو یې د نو موړي حیوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکې صرف یوه نومونه ده چې د (ولي ؟) له پاره یې نه جواب سته او نه ژبپوهان له دې بابته پر ځان باندې د څېړنې تکلیف ایږدي. دا خبره حتی په تقلیدي لغتونو (imitative words) کې ، چې د یوه ږغ د تمثیلولو له پاره وضع سوي وي ،لاهم تریوې اندازې صدق کوي. په انګرېزي کې د پیشو خرهاري ته (purr) وایي او په فرانسوي کې ورته (ronronner) وایي. دواړه لغتونه د پیشي (پیشو) د خرکې ږغونه تمثیلوي خو تاسي وینئ چې د هغو په شکل او جوړښت کې څومره توپیر سته .

سیمبولونه د شیانو څرګندوونکي دي خو پخپله شیان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دئ بلکې د هغه څرګندوی دئ.

کله چې موږ د ژبې لغت پرخوله راوړو ، ترزیاتې اندازې پورې مو مراد د ویلو ژبه (spoken language) ده . لیکلې ژبه بیا یو بل سیستم دئ چې له وینا سره سیده اړیکې لري.

او را ښاد پوهاند دوکتور محمد رحیم الهام لیکي: ٌ ژبه د انساني ږغونو یو رمزی سیستم دی چې د یوې ژبنۍ ټولنی غړی یی د مفاهمی له پاره په کاروی. موږد ژبې د غه ږغیز سیستم ته وینا وایو. انسانانو د خپلو وینایی ژبو د ثبتولو او ساتلو له پاره ګرافیک سیستمونه اختراع کړي دي چې

موږېږي لیک بولو . وینا اولیک په ماهیت کې دوه بیل سیستمونه دي. د وینا اساسي جوړونکي عناصر ږغونه دی او دلیک اساسی جوړوونکی عناصر توري دي. ږغونه داسې فزیکی پدیدې دي چې احساس یې د غوږونو په واسطه کیږي او توري بیا داسي بل ډول فزیکي پدیدې دي چی احساس یې د سترګو په واسطه کیږي.... ״ (۲)
ډاکټرعبدالرازق پالوال د ژبي یوډېر خوند ور تعریف کړئ دئ او هغه دا چي ״ژبه د پوهوني او پوهېدني هغه صوتي سیمبولیک وسیله ده چي ودي او تکامل یې بشر د انسانیت و تکاملي پړاوته، او دلیک ایجاد یې انسان د مدنیت و تکاملي پړاوته رسولئ دئ.״ (۳)

)۱(ځیني پوهان د مرغانو رېز ، د انسانانو له خواد ״هو״ پرځای سرښورول ، یا دبې علاقه ګۍ ښوولو پر ځای داوږو پورته کول هم په ژبه کي راوړي خو په دې شرط چي د غه حرکات او نخښي تل همدا یوه معنا ورکړي .
)وګ: الستریتېډ ورلډ انسایکلو پیډیا ـ ۳۰۳۲ مخ ـ نیویارک (
)۲ (د خان شهید یاد ـ د مقالو مجموعه ـ ۷۳ مخ ـ د سرحدو نو چارو وزارت ـ کابل ـ ۱۳۷۰ ش
)۳ (پالوال ، ډاکټرعبدالرازق ـ معیاري پښتو ـ د پشتیۍ لومړی مخ ـ ۱۳۸۴ ش

مفاهمه

انسانان ټولنیزژوند کوي. دهغوی په سلوک کي یوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپېریال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه اوفعالیتونه دمفاهمې له لاري ، یوبل ته د پیغامو او اطلاعاتودرسولوله لاري سرته رسېږي. دغه رازمنظم اوپر یوه ټاکلي سیستم باندي ولاړمتقابل عملونه یوازي دانسانانوځانګړتیاده. نور حیوانان (ژوي)هم

دټاکلوږغونواوحرکتونوپه واسطه یوبل ته پیغامونه رسوي ، خودهغوی مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سیستم په توګه نه وي.ژوي یوازي دږغونو جوړولوغریزوي وړتیا لري خوانسانان دخپلي ټولنیزي ډلي دژبي دزده کولواونوروته دورلېږدولوتوان هم لري. دپوهني دلېږدوني همداتوان دبشري مدنیت دمنځ ته راتګ تاداوګڼل کېدلای سي. که دژبي تعریف په پام کي ونیول سي نوانسانانوهروخت د خبروکولوتوان درلود ، خوددې معنادانه ده چي ژبه دي نود کلمې په واقعي معنادانسان د پیدا ایښت همزولې وي .

په مفاهمه کي درې ډوله سیستمونه شامل دي چي یویې ږغونه دي ، بل یې دبدن حرکتونه دي اودریم یې ، چي ترنوروډووډولونوډېرزیات بنسټیزاهمیت لري ، ژبه ده. په ژبه کي بېلابېل ږغونه تریوه ځانګړي انتظام لاندي اوډل سوي وي.

ټولوانسانانو دځان له پاره دویلویوه ژبه جوړه کړې ده اوهرچیري چي بیا مدنیتونه منځ ته راغلي دي ، هورې بیا ورسره سم لیکلې ژبه ایجادسوې ده. له لرغونوژبوڅخه بېلابېلي نوري ژبي رازېږېدلي دي اواوس په نړۍ کي تریوزرزیاتي ژبي سته چي ځیني یې په میلیونونو ویونکي لري اوځیني یې بیایوازي په یوه محدوده قبیله کي د یو لږ شمېرویونکوله خوا ویل کېږي. ژبه دانسانانواوانساني مدنیت یوه ډېره ستره بریا (لاس ته راوړنه) ده.

دژبي مبداء

دبشريت په تاريخ کي دداسي يوه وخت اټکل کېدلای سي چي دنړيوانسانانو نيکه ګانو دي دمفاهمې له پاره دژبي په نامه يوه منظمه وسيله نه درلوده. تاريخي څېړني دنړۍ دموجودوژبو نېټه فقط يوڅو زره کاله وړاندي بيولای سي. دداسي يوې ژبي يا ژبو په باب زموږسره معلومات نسته،چي موږيې دانسانانولومړنۍ (primitive)ژبه وبولو. دومره قدرپوهېږوچي په انساني تاريخ کي نه بې ژبو انسانانو وجود درلوداونه بل حيوان دخبروکولو استعداد لري. دانسانانود فوسيلونو څېړنه(۱)موږته ديوملیون کالو ياترهغه وړاندي زمانه کي دژبي دسته والي څرک راکوي .

۱) (فوسيل fossil دلرغونوژوندیو موجوداتو(حيواني يانباتي)آثارو يابقاياووته ويل کيږي لکه هډوکي اوغاښونه چي دمځکي په طبقاتو کي پاته سوي وي.

دژبو تاريخي څېړنه

ننني حالت ته دژبو دتكاملي سير څېړنه ځكه سخته ده ، چي په دې برخه كي زيات
مواد او ارقام (data)نسته. خوله نېكه مرغه ننۍ ژبي سره پر تله كېدلاى سي او كه دهغو ترمنځ منظم
ورته والي و موندل سي ، ددغه ورته والي له مخي ثوک كولاى سي دنو مو ړوژبو يوه مخكېنۍ او
زړه مرحله پيدا كاندي. هغه پوهنه چي دغه راز مسايل څېړي ، د تاريخي ژبپوهني (historical
languistics)په نامه يادېږي او مقايسوي ژبپوهنه (comparative languistics) دهمدې علم يوه
څانګه ده .

ژبي دژوندي يو موجود اتو دنورو فعاليتو په شان دچاپيريال له بدلو نو څخه اغېزمني كيږي.
دوګړو دكلتوري سيستمونو په هره برخه كي چي كوم بدلون راسي ، اړونده ژبه يې هم تر يوې اندازې
پوري هرومرو بدلېږي. له دې سره سم دژبي زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي يا يې
معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي. سربېره پر دې دژبي ويونكي هم تل تغيرمومي.
لوېيږي ، زړېږي ، مري او نوي ويونكي منځ ته راځي. ديوې ژبي هر ويونكى فرد هم دخپل عمرپه
اوږدو كي دژبي دويلو ځيني لاري چاري بدلوي. له دغه فرد سره ښايي نور هم دده دلاري تقليد وكړي.
په دې ډول دوخت په تېرېدو سره په ژبه كي ډېر بدلون راځي. دابهېررو ورو پرمخ ځي. كه ثوك
ديوې ژبي د ډېرو سپين ږيرو او زلميو ويونكو ويناوي واوري ، په هغو كي به د يادوني
وړ توپير وويني. دلغتونو داستعمال په برخه كي هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي. كه
چيري ديوې ژبي ليكلي ثبتونه موجود وي ، نو څېړونكي په اسانۍ سره كولاى سي چي دغه
رازبدلونونه پيدا كړي .

په لغتونو كي بدلونونه په څو ډوله منځ ته راځي:

ــ معناوي يې بدلون و مومي(١ .)

ــ يو لغت له استعماله لوېږي .

ــ نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي.

ــ له نورو ژبو څخه لغتونه اخيستل كېږي .

١) (دمثال په توګه په انګرېزي كي د (deer)لغت چي نن دهوسۍ په معنا رواج لري ، په زړه
انګليسي كي په عمومي توګه د(حيوان) په معنا كارېدئ. په پښتو كي دسيال كلمه دپښتانه له پاره
يوه درنه او دوياړ وړ كلمه وه، نن يې دمعيار كاروباريان ددښمن له پاره كاروي.

دخیل لغتونه

له نورو ژبو څخه دلغتونو اخیستلو بهېرته (لغت پورول) وايي او کوم لغتونه چي په دې ډول ژبې ته ننوزي د (دخیلولغتونو) په نامه یادېږي. هره ژبه خوراډېر دخیل لغتونه لري او مجرده ژبه په نړۍ کي اصلاً وجود نه لري. ارواښاد علامه رشاد (رح) وايي: " په دنیا کي مجرده ژبه نه سته او مجرد قوم هم نه سته. تاسي وګورئ عربي داسي یوه ژبه ده چي قرآن پکښې نازل سوی دی او دعربو قدامت هم واضح دی. مګر په قرآن کي اتلس توري غیرعربي راغلي دي. هغه دعربو نه دي او دعربي دخیلولغاتوله پاره خفاجي یولوی کتاب لیکلی ، شفاءالعلیل یاځیني کسان یې شفاءالغلیل لا وايي ... سید سلیمان ندوی دلغات جدیده په نامه باندي یو بل کتاب لیکلی ، چي په هغه کي یې په عربي کي نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي ..." (۱)

انګرېزي ژبې ته تر۱۰۶۶م کال وروسته خوراډېر فرانسوي لغتونه ننوتل (۲) . د مثال په توګه د (chair) لغت په همدې وخت کي انګرېزی ته ننوتئ چي نن ورځ څوک دد خیل لغت خیال لانه ورباندي کوي. په زړه انګرېزي کي پخوا دهمدې لغت پرځای (stol) یا (stool)رواج درلود.

دد خیلولغتونوله مخي دیوې ژبې دویونکو اړیکي له بلي ژبې او بل قوم سره څرګند بدلای سي. کله چي یوې ژبې ته کوم لغت له بلي ژبې څخه ورننوت او هورې یې په ژبه کي واخښل سو ، نوریې نودژبې ویونکی خپل لغت او دژبې خپل مال بولي .

لکه وړاندي چي موو ویل ،ژبې تل دېپرېوپه اوږدو کي بدلون مومي .

که دانسانانو دوه داسي ګروپونه په پام کي ونیسو ،چي په پیل کي یې یوه ژبه ویله خود ځینو عواملوله امله یوله بله سره ببل ژوند کولو ته اړسول ، څو سوه کاله وروسته به یې ژبې یوله بله سره ډېرتوپیرولري او که داحالت همداسي روان وي نوڅوزره کاله وروسته به یې ژبې دومره سره لیري سوي وي ، چي یوازي به دژبې ماهران په پوهېږي چي ددې دووژبو مورګنۍ یوه وه .

دهرقوم ژبه دهغه قوم له ټولنیز، اقتصادي او کلتوري حالته سره تړلې ده. که یې قوم دسیالانو سیال و، ژبه یې هم ترسیالانو نه پاتېږي. پښتو دپښتانه ژبه ده. دپښتو تاریخ دپښتنوله تاریخ سره تړلی دئ. ترقي او پرمختګ یې هم دپښتنوله ترقۍ او پرمختګ سره سیده اړیکی لري. پښتانه چي دخپل ټولنیز انکشاف په داسي پړاوکي وي ، چي په بېسوادۍ کي پاچهۍ کولای سي،خانۍ کولای سي، سوداګرۍ کولای سي،پیرۍ او مریدۍ کولای سي،نوژبه به یې څرنګه او ولي

پر مختللې وي ؟

هره ژبه که د هغې له ويونکو څخه مجرده وڅېړل سي ، ګويا نه ده څېړل سوې. ژبه پر ويونکو اغېزه کوي او ويونکي بيا ژبه سره سمبالوي او سموي يې .

۱) ګوربت مجله ـ لومړی کال ، شپږمه ګڼه ـ ۲۳مخ

۲) په دغه کال انګلستان د Normansله خوا فتح سو . د نورمن نوم پخوا په عمومي توګه د سکاندنيويايي خلکو له پاره کارېدئ خو وروسته يوازي د ناروې خلک په دغه وبلل سول.

ژبه او د ملتونو په جوړښت کي د هغې رول

دیوه ملت د جوړېدو اساسي عناصر ګډه جغرافیایي سیمه ، ګډ تاریخ او ګډ کلتور(دین ، ژبه ، ....) دي خو د دې عناصرو د اغېزې درجې یو رازنه دي. زیاتره پوهان په دې عقیده دي چې ژبه د یوه ملت د جوړېدو ډېر مهم عنصر دئ. د مانچسټر په پوهنتون کي د انګرېزۍ ژبي استاد ټوني کراولي Tony (١Crowley) د ژبي د هغې اغېزې په باب چې په نونسمه پېړۍ کي یې په اروپا کي د نوو منځ ته راغلو ملتو په ژوند کي درلوده ، داسي لیکي :
په ١٩ پېړۍ کي په اروپا کي یو شمېر مهمي سیاسي پرمختیاوي منځ ته راغلې او د هغو په ترځ کي ځیني نوي ملتونه راڅرګند سول چې خپل ځانونه یې د لومړي وار له پاره وپېژندل او له نورو څخه یې هم د پېژندني غوښتنه وکړه. په دغه کلتوري او سیاسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه. ځکه لکه څرنګه چې ژبه په یوه ملت کي د شاملېدلو او له هغه څخه د وتلو له پاره یوه په زړه پوري اساسي وسیله وه ، دغه راز د یوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسیله هم وه .
Pedersen څرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي د اروپاد ملي ویښتیا او د ژبپوهني پیلتیا له یوه لاسه بل لاس ته کېدله او د زیاترو نوو را پیدا سوو ملتو له پاره د ګرامر کتاب لیکنه یا د یوې ډیکشنرۍ ترتیبول د سیاسي ارمان اعلامیې او څرګندوني وې .

لکه میولر Muller چې ویلي دي ژبه د بشریت د ټول تاریخ یو ژوندی او ګویا شاهد دئ. دی زیاتوي چې په دې ډول به ژبه د بشریت د یوه یو موټي او ډله ییز ګروپ یا په بل عبارت یوه ملت ژوندی او ګویا شاهد هم وي. کله چې میولر وایي،په معاصروخت کي د ځینو ډېرو سرسامونکو ټولنیزو او سیاسي لانجو د حل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کي یې د ژبي د مطالعې پر سیاسي رول باندي تبصره کړې ده. دغه رول د واکمنو کورنیو او د هغوی د ترونونو په ګټه لو بېدلی نه دئ بلکي د هغوی پر ضد یې د ملتونو او ژبو په ګټه عمل کړی دئ. د نونسمي پېړۍ په دغه عصر کي دغي مفکورې ډېره وده وکړه چې ٌژبه ملي هویت او تشخص منعکسويٌ. د مثال په توګه G.F.Graham د ژبي د رول او اهمیت په باب داسي څرګندوني لري :
ژبه د یوه ملت د تمایلاتو او عادتونو څرګنده څېره ده او د دوی د پوهي او احساساتو ډېر غوره محک دئ. که دا تشریح و منله سي نو طبیعي نتیجه یې دا راوزي چې د اولسو او د هغو د ژبي تر منځ اړیکی دومره سره نژدې دئ چې یو یې بایده د بل له مخي وپېژندل سي.ژبه د اولس د خوی او خصلت وروستی یادګار دئ. دی ور پسي زیاتوي چې ژبه د یوه ملت له یو والي سره په غوڅه توګه تړلې ده.

G.P.Marsh ليکلي دي: څرګنده ده چي ديوه اولس ديووالي له پاره د ژبي يووالی اساسي توکی دئ. د ملت په جوړښت کي د ژبي اشتراک د دين او حکومت تر اشتراک زيات غښتلی عنصر دئ. ديوې ژبي همزمانه ملتونه که هرڅو د عقايدو او سياسي تشکيلاتو د توپيرونو له امله د شکل له مخي سره بېل سوي وي ، خو په اصل کي يو کلتور، يو ارمان او د حوادثو په مقابل کي يو راز عکس العمل لري.

۱) ټوني کراولي په ليورپول کي زېږېدلی او لوی سوی دئ. د اکسفورډ ، سوت ټامپټن ، رتجرز، بارسيلونا او ساندياګو په پوهنتونو کي درس لوستی دئ. اوس (۲۰۰۵م کال) د مانچسټر پوهنتون د انګليسي ژبي پروفيسر دئ. دده په ليکلو آثارو کي Proper English? (Language in History ، and The Politics of Language in Northern Ireland ، او Standard English and The Politics of Language) يادوني وړدي.

دهمدې عنوان مطالب د ټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language د کتاب له دوهم چاپ د ۵۲ ـ ۵۷ مخونو څخه اخيستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وايي؟

لهجه د خبرو اترو طرز یا د خبرو د ادا فادې یو ډول دئ. لهجې ته په انګرېزي کي dialect وايي چي د یوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او ډیالکټوس د خبرو کولو طریقې ته ویل کیږي. لهجه د یوې ژبې محلي نوعه هم بللای سو. لهجې ته فرېزیو لوجي phraseology هم ویله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرګندولو لارې ته ویل کېږي.

لهجې پر جغرافیایي ماحول سربېره په ټولنه کي د یوې ژبې د ویونکو له ټولنیزاو اقتصادي دریځ سره هم بدلون مومي. د کلیوالو لهجه، د بزګرو لهجه، د مامورینو لهجه، د اشرافو لهجه، او نوري ډېري لهجې یې په مثالو کي را تللای سي.

د ژبې پوهان په دې عقیده دي، چي د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چي ویونکي یې له خپل اصلي او طبیعي ټاټوبي څخه د بېلا بېلو ټولنیزو، اقتصادي، سیاسي او نظامي عوامِلو له امله نورو سیمو ته ولېږدېږي او هوري د نورو ژبو په ګاونډ کي واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تر اغېزې لاندي راسي. د ځینو لهجو د انکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي، چي یوه بله ژبه منځ ته راوړي.

)۱(ټوني کاولي ۸۳مخ

دژبوکورنۍ

ژبپوهانو د انسانانو د بېلا بېلو نژادونو ، قومونو او ملتونو ژبې سره مقايسه کړې دي او هغه يې پر کورنيو باندي سره وېشلي دي. دژبو دې راز مقايسې ته comparative method وايي. د دې مقايسې په نتيجه کي دوی ته ثرگنده سوې ده چي په ځينو ژبو کي لغتونه يو له بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسي نتيجه راباسي چي دا ژبې په يوه واحده ژبنۍ کورنۍ پوري اړه لري. دوی هڅه کوي چي د دې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پيدا کړي. دغه مبداء ژبه زياتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې د سته والي د ثبوت له پاره پوره اندازه ليکلي مواد په لاس کي نه وي(۱.)
په ژبنيو کورنيو کي يوه دهندواروپايي Indo-European ژبو کورنۍ ده. دهندواروپايي ژبو مفهوم واردواره دووتنوورونو جرمن ژبپوهانو ويليام گريم او جيکب گريم نړۍ ته اعلان کړ. په دې ورونو کي جيکب گريم ديو قانون پر کشف باندي بريالی سو ، چي وروسته دگريم دقانون په نامه مشهور سو(۲) .گريم پخپل قانون کي وښودله چي انگليسي ، جرمني ،لاتيني او داروپاډېري نوري ژبې په يوه کورنۍ پوري اړه لري او دا کورنۍ وروسته دهندواروپايي کورنۍ په نامه ياده سوه.
پوهانو ته لا داخبره ښه پوره معلومه نه ده چي دهندو اروپايي ژبو مبداء چيري ده (۳).
پښتو دهمدې کورنۍ د آريانۍ څانگي په ختيځ ښاخ اړه لري.

)۱ (الستريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ ديارلسم ټوک ـ ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳ مخونه ـ نيويارک
)۲(جيکب لــــــــــــدويگ گريم (Jakob Ludwig Grimm(1785-1863 او ويليام کارل گــــــــــــريم
(Wilhelm Karl Grimm(1786-1859 دوه ورونه وه چي څه د پاسه دوه سوه کاله وړاندي په جرمني کي اوسېدله. دوی پر جرمني فولکلور باندي ډېر کار وکړاو د فولکلوريکو کيسو يوه مجموعه يې راغونډه کړه چي نن Grimm?s Fairy Tales نوميږي. دا کيسې په ټوله نړۍ کي شهرت لري خو په وروستيو کلونو کي د کيسو د کرکټرونو د خشن توب له امله تر انتقاد لاندي راغلي دي. (وگ: الستريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ لسم ټوک ـ ۲۴۲۷ مخ)
)۳ (هماغه اثر ـ ۲۷۴۶ مخ
)۴ (ويکيپيډيا Wikipedia دايره المعارف ـ دانترنيټ په حواله

لیکدود

دلیکلو (writing) عملیه پریوه وسیله باندي د کرکټرونو (تورو) کیندل یا کښل دي. له دې فعالیت څخه مراد دلغاتو او نورو هغو جوړښتو سره اوډل یا ثبتول دي ، چي دیوې ژبې نمایندګي کوي. دا اوډلو او ثبتولو له پاره له ټایپ څخه هم کار اخیستل کېږي خو دلیک دقیق ماهران ټایپ کولو ته دلیکلو عملیه نه وایي. ددوی په نزد لیکل (writing) او ټایپ کول (typing) دوې سره بېلې عملیې دي. په نړۍ کي دلیکلو اساسي سیستمونه پر څلورو برخوو وېشل سوي دي: لوګو ګرافي ، سیلابي، الفبایي او شکلي. په دې ټولو کي یې زموږ بحث وړ برخه الفبایي سیستم دئ. الفبې دسمبولونو یو مجموعه ده چي هر سمبول یې د ژبې د یوه فونیم (وږغ) نمایندګي کوي. بشپړې الفباوي هغه الفباووته ویل کېږي چي دا ړوندي ژبې ټول او ازونه او حرکتونه په پشپړه توګه سره تمثیل کړلای سي. یعني که یوه لیکونکي ته دیوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی یې دلیکلو ترعهده ووتلای سي او که یوه لوستونکي ته یو لیکل سوی لغت وړاندي سي ، دی یې دتلفظ کولو تر عهده ووتلای سي.(۱) دسیمبولونو یا الفباوو په واسطه دیوې ژبې تمثیل ته د هغې ژبې لیکدود وایي. څرنګه چي دیوې ژبې او بلې ژبې تر منځ او دغه راز په یوه ژبه کي دننه دبېلابېلو لهجو تر منځ دږغونو توپیر سته ، ځکه نو لیکدودونه هم توپیر سره لري. هرڅو مره چي دیوې مشخصې ژبې دلهجو دویونکو ترمنځ راشه درشه او نور ټولنیز او کلتوري اړیکي سره نږدې کېږي، هغومره یې دواحدې ژبې او واحد لیکدود له پاره زمینه برابرېږي .

دیوې ژبې دلیکني سیستم (لیکدود) تل دهغې ژبې دویونکود اړتیاوو پربنسټ بدلون او انکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره د سمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دئ چي دیوې لیکلې نسخې د انکشاف دڅېړني له لاري هم داړوندوویونکو د اړتیاوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو او هم یې دوخت په اوږدو کي دبدلونونو په څرنګوالي پوهېدلای سو. دهمدې حقیقت له امله باید دمتونو په ثبت او خپرولو کي دخطاط دسلیقې یا لهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که داکاروسي ، متون مسخه کېږي او دژبې د تاریخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکی بې لاري کېږي او پر خپله څېړنه باندي غلطي نتیجې بناکوي .

دالفبې تاریخي سابقه لرغوني مصرته رسېږي او پیل یې د۲۷۰۰ ق م څخه رانښول کېږي. لرغونو مصریانو دهیروغلیف ددوه ویشتو سمبولو په ایجاد او انکشاف سره دخپلې ژبې کانسونینټونه را پېژندلي دي. د لیکدود د تاریخچې او دلیک دډولونو څېړنه زموږ تربحث وتلې ده

.

)۱ (اروانباد پوهاند ډاکټر الهام لیکلي دي: د پښتو په اوسني لیکدودي سیستم کې
د هر کانسونانتي ږغیز واحد (فونیم) له پاره یو خاص لیکدودي واحد (ګرافیم) شته او کومه ستونزه
په کې نه احساسیږي. مګر د پښتو د ږغیز سیستم جوړښت داولي ږغیز واحدونه لري خو د لیکدود په
سیستم کې یې یوازې پنځه ګرافیمونه موندلای شو. له بلې خوا پښتو ځینې داسې ږغونه هم لري
چې له دوو واولونو څخه ترکیبیږی او په لیکدود کې ګرافیمونه ورته نشته
او د پښتو د لیکدود ستونزې له همدی کمبوتیو څخه راولاړیږي .
)وګ: د خان شهید یاد ـ ۷۴ مخ(

د پښتو لیکدود پرون او نن

د پښتو الفبې د منځ ته راتګ پر خبره باندي کورني او بهرني پوهان په یوه خوله نه دي. او د دې لانجې تاد او پر دغه حقیقت باندي ولاړ دئ چي د لیک مرحلې ته د پښتو ژبې د رسېدلو د وخت په باب
موږ پوره مدارک په لاس کي نه لرو. د لیکدود پر سر باندي په اوسنۍ زمانه کي لا نه توافق او یو لړ
نور عیني واقعیتونه د دې خبرې ښکارندویي کوي چي پښتنو دي تر نورو ګاونډیو وروسته لیک ته
اړتیا موندلې وي. د دې موضوع تفصیلي څېړنه موږ له خپل هدف څخه لیري کوي. د پخوانیو
روایتو او اوسنیو څېړنو له مخي د پښتو الفبې ایجاد ، یا په یوه روایت سمول د غزنوي سلطان
محمود (۳۸۷ ـ ۴۲۱ هـ ق)زمانې ته رسېږي. دا روایت د خیراللغات د مولف قاضي خیرالله نوښاري
له خوا د نوموړي کتاب په
مقدمه کي (د ۱۹۰۳ ع چاپ) بیان سوی او وروسته عام سوی دئ. قاضي خیرالله د دغه روایت نه
راوي ښوولی دئ او نه یې هم ماخذ ، چي څېړونکي دي د نورو څېړنو له پاره ورته مراجعه وکړي.
علامه رشاد (۱۳۰۰ ـ ۱۳۸۳ هـ ش) د دغو روایتو تر یادوني وروسته د پیر روښان بایزید (۹۳۱ ـ
۹۸۰ هـ ق) هغه ادعا رانقلوي چي وایي پر عربي تورو باندي د پښتو تورو ورزیا تول دده (بایزید)
کارنامه ده. (۱) د پښتو تورو په جوړولو کي د روښان پیر دغه ادعا دده یو پیاوړي مرید او پیرو
دولت لواني په دغه بیت سره تایید کړې ده:

افغاني لفظ مشکل و ، لوست کو ښن نه شه
ورته وشـــــوه ، کننده دیارلس حرفـــونه

د پښتو دا توري د روښان پیر دلوی عقیدوي او سیاسي مخالف اخوند درویزه ننګرهاري (۹۳۹ـ
۱۰۴۸ هـ ق)له خوا هم کارسوي دي او له همدې استعمال څخه ګیورګ مارګنسترنې (۱۸۹۲ـ ۱۹۷۸ ع
) داسي نتیجه اخیستې ده چي ګویا د روښان پیر پورتنۍ ادعا حقیقت نه لري (۲).
که د غزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد تر لاسه هم سي ، له دې
حقیقت څخه سترګي نسي پټېدلای چي د دغي الفبې د ایجاد له زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه
بیا د روښان پیر تر وخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پر له پسې تداوم نه دئ موندلی او که
یې موندلی هم وي ، زموږ په واک کي داسي اسناد نسته چي له هغو څخه دي د دغه تداوم د سته
والي په باب د استدلال له پاره کار واخلو. د موجودو اسنادو له مخي د پښتو الفبې مستند لیکلی ثبت
چي وروسته یې زموږ تر زمانې پوري له د بروبدلو نو نوسره پر له پسې تداوم موندلئ دئ ،
د خیرالبیان لیکدود دئ چي زموږ په څېړنو کي ورته روښاني لیکدود ویل سوئ دئ. روښاني

ليکدود دغه غور ځنګ په نشراتو او شعري دېوانونو کي پالل سوئ دئ او په دغه ليکدود باندي ليکلي سوي نسخې د پښتو نسخو په زېرمو کي موندل کېږي. ترروښاني ادبياتو، چي مراد مي د روښاني غور ځنګ د پيروانو دېوانونه دي، په هاخوا زموږ په لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي دغه ليکدود دي يې پاللی وي.

د روښان پيرلوی مخالف اخوند درويزه او دهغه پيروان ځان ته خپل پښتو ليکدود لري چي په خپله نوعه کي خو يو جلا ليکدود ورته ويلای سو، مګر له روښاني ليکدود سره يې په ځينو برخو کي ورته والی ليدل کېدای سي.

تر دغه ليکدود وروسته نو زموږ مخي ته د خوشحال خان خټک ليکدود (ځنځيري ليکدود) راځي. دا ليکدود د خوشحال خان خپل ايجاد دئ. دده خپل آثار او دده د زامنو او لمسيو آثار په دغه ليکدود ليکل سوي دي او خپربنت يې ترروښاني ليکدود ځکه زيات دئ، چي د خوشحال خاني غور ځنګ ادبي ايجادات ترروښاني غور ځنګ زيات او پراخ دي. د خوشحال خاني ليکدود يوه وروستنۍ بېلګه، چي دده تر عصره پر وروسته دده د کورنۍ د يوه پردېس غړي دوست محمد خټک په قلم را پاته ده، د بحر العلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰ هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کي دوست محمد خټک خپل قبيلوي نوم (تخلص) په خوشحال خاني ليکدود ليکي او د خټک کلمې د (ټ) پر ځای (ط) کاږي او تر لاندي (ء) ورته ږدي.

د پښتو ليکدود د تاريخي سير څېړونکي د پټي خزانې او د دغه عصر د ليکدود په باب هم ږغېږي. خو څرنګه چي د پټي خزانې دغه اوسنۍ نسخه په ديارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده، ځکه نو دهغې له رويه د اصلي نسخې د ليکدود په باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري.

خو دهغو نسخو له مطالعې څخه چي د دغه عصر ته نژدې يا تر هغه وروسته ليکل سوي دي، داسي ښکاري چي د خوشحال خاني ليکدود تراغېزې لاندي چي ليکلي سوي نه وي.

خو دا خبره مو بايد په ټينګه په پام کي نيولې وي چي له خطي نسخو څخه په يوه عصر کي د مروج ليکدود يا پخپله د ليکوال يا شاعر لخوا کارسوی ليکدود معلومول ډېره ګرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخو په کاپي کولو کي خپله ځاني سليقه او خپله لهجه هرومرو داخلوي (۴.)

په افغانستان کي د امير شيرعليخان تر زماني پوري چي د پښتو کوم ليکدود په لږ و ډېر بدلون سره رواج درلود، هغه ليکدود دئ چي په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهيسي په پښتو ليکنو کي پالل کېدئ. دې ليکدود کومه معياري بڼه نه درلوده او تر زياتي اندازې پوري د هرليکوال او شاعر په سليقه او برداشت پوري تړلی و.

په شلمه پېړۍ کي چي افغانستان ته د تجدد او مدنيت پالني اغېزې د امير حبيب الله خان (سراج

الملت والدین) په پاچهۍ کي د سراج الاخبار د خپروونوله لاري ورسېدلې ، نو پرښتګ یې د پښتو نشراتوله پاره عیني زمینه برابره سوه .سراج الاخبار په لومړي سرکي په سنګي چاپ خپرېدئ او وروسته چي د عنایت مطبعه په کابل کي تاسیس سوه (۱۹۱۱ع) ، سراج الاخبار هم په حروفي تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامین او اشعاریې هم په همدې تورو خپرول.ځکه نو موږ د دغي دوري پر پښتو لیکدود باندي د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سو ږغېدلای. موږ ته معلومه ده چي په سراجي عصر کي د حبیبیې مدرسې له پاره د پښتو دري کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه او س زما سره نسته خو پخوا مي ترنظر تېرکړي وه .په هغو کي لومړی پښتو کتاب ښاغلي عبد الکریم بریالي (د پښتو لیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کي په لنډه توګه معرفي کړی دئ. ما ته د دغه کتاب په باب د ښاغلي بریالي له بیان او خپلو مشاهداتو څخه څرګنده سوه چي د کتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چي وروسته د اماني عصر په (مرکه د پښتو) کي هم منل سوی و او تاسي به یې په راتلونکو کرښو کي تفصیل ولولئ.
دامیر امان الله خان په روښانه دوره کي د پښتو لیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه د دغي ټولني له خوا له سره راپیل سوه ، چي" مرکه د پښتو" نومېدله (۵ .)
مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال د مخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس یې مولوي عبد الواسع خان کاکړ او تر هغه وروسته یې دوهم رئیس عبد الرحمن خان لودین و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکیلات اساسی افغانستان) کي یې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکي وظایف د پښتو ژبې د قاعدوجوړول او د درسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو(۲). د ښاغلي رفیع صاحب د څېړني له مخي ، دې مرکې چي د پښتو الفبې له پاره کوم لیکدود ټاکلی و ، له اوسني مروج لیکدود سره یې زیات توپیر نه درلود .یوازنی توپیریې داو ، چي د(ځ) ږغ له پاره یې د(ح) ګرافیم ته یو ټکی پر سربل په غبرګ کي ورکاوه. له هغو بېلګو څخه چي ښاغلي رفیع صاحب د(یوازینۍ پښتو) له کتابه رااخیستي دي ، ښکاري چي مرکې د کندهارۍ لهجې ځانګړتیاوي منلي وې.چي تفصیل به یې تاسي په راتلونکو پاڼو کي ولولئ.
دلیکدود کوم اصول چي (مرکه د پښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبارکي هم په لږ وډېر توپیر سره تعقیبېدل. خو بل چاپي د پاللو هڅه نه کوله او تر ډېري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي.(۷)
مرکه د پښتو د اماني دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده. کله چي په هیواد کي تر سقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم د اعلیحضرت محمد نادرخان او د هغه د غښتلو ورونو په موټه ټینګ

سو ،ورسره سم یې په کابل کې د(انجمن ادبی) ترجوړېدو(۱۳۱۰ش)یو کال وروسته په کندهارکي د پښتوانجمن خبته کښېښوول شوه.
د پښتوادبي انجمن د۱۳۱۱ش کال دلیندۍ په نهمه نېټه د کندهار ولایت په عامه سلامخانه کي دوزیرمحمدګل خان مومند په وینا پرانیستل سو. نوموړي په خپله پرانیستونکې ویناکي د انجمن دندې داسې بیان کړې:
۱ـ انتشاردیوه مجله علمی اوادبی او اجتماعی اوتاریخي چې د پښتانه د شانه سره ښایی او مناسب ددغه کام اوژبی یی .
۲ـ جمع اوتدوین دلغات متفرقه د پښتو په هرکام او هرکلی کی د پښتنو چی هرچیری وی او دفع اوورکول د مفهوم د اختلاف دلغات چی بلااندیشه د کوم مصیبت څه په میانځ کی وی یا پیدا شی.
۳ـ جمع کول او ټولول دادبی کتابونود پښتو ،چی مطبوع یا غیر مطبوع وی او تشویق د تصنیف اوتالیف دداسی آثارادبیه.
۴ـ ترجمه د درسی کتابونو چی په موجب د پروګرام رسمی دوزارت معارف دافغانستان په مدرسو او مکتبو کی ویل کیږی.
۵ـ ترجمه او تالیف دنورمفید علمی اوفنی او تاریخی اوغیره کتابونه عصری دهری ژبی چی وی په شرط ددی چی خلاف دعقاید اسلامی د مسلمان ملت د پښتون او مخالف د سیاست د حکومت مستقله دافغانستان نه وی.
۶ـ تاسیس دیو (ملی کتب خانه د پښتو) اوهم ضمناً دهغه کتابو نو چی د پاسنی مطالبو د پاره مفیدوی.
۷ـ په ذریعه د نشرد((مجله ادبی)) جلب توجه د تمام ملت ودی خواته او حاصلول د نیک بینی په نسبت د((پښتو))"(۸).
د انجمن په دندوکي دلیکدودپه باب مشخصه یادونه نه ده سوې خو د انجمن له نشراتو څخه څوک معلومولای سي چي دلیکدود یوه ټاکلې لارېې تعقیبوله اوښاغلی بریالی وایي چي"... دلیک په اندازکښی لږبدلون راوستلئ...."(۹). ښاغلي رفیع په ژبپالنه کي د انجمن د تشکیلاتو او نشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود لیکدودپه باب یې څه نه دي ویلي .
د کندهار د پښتوادبي انجمن په ۱۳۱۲ ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یوځای سو او دد واړو له ترکیبه څخه پښتو ټولنه منځ ته راغله.
پښتو ټولنه د ۱۳۱۶ ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه. دې ټولني خپل کار او وظایف ترخپلو مخکنیو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

۱ـ د افغانستان د تاریخ تدوین او د افغانستان په تاریخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ، پوره رڼا اچول .
۲ـ ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار(فولکلور) د وطن له هره ګوټه راټولول او نشرول.
۳ـ دیوې عصري او عملی ژبي په حیث د پښتو ژبی دراژوندی کول او تدوینول کار.
۴ـ د کابل مجلې او کالنۍ او نورو وطنی جرائدو په واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرومند صورت د افغانستان معرفی کول. (۱۰)
په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولني په اهدافو او وظایفو کي یو ژور بدلون راغی او د نویو وظایفو په لړکي یې د پښتو ژبي دلغاتو او قواعدو تدوین ، دضرورت له مخي د نویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي او لغوي څېړني او د پښتو په لساني علوموپوری مربوط آثار لیکل او خپرول ٌ شامل سول.(۱۱)
پښتو ټولنه د هماغه پیل څخه دلیکدود د یوکولو په لټه کي وه خو د دغه هدف د ترسره کېدو له پاره یې لومړنۍ منظمه هڅه ترخپل تاسیس پنځه کاله وروسته د ۱۳۲۱ ش د جوزا په میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ع) دیوې غونډي په ترڅ کي چي د هیواد ۲۵ تنه پوهان او لیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پریوویشتو اختلافي موادو باندي تربحث وروسته فیصله وکړه. تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا د ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اګسټ ۱۹۴۸ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسیزې ډلي غونډه وکړه او په هغه کي یې پر یولړ اختلافي موادو فیصله وکړه. دریمه فیصله د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګسټ ۱۹۵۸ع) د افغانستان ، پښتنو
او پښتنو لیکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او د لومړۍ فیصلې پرڅلورو موادو یې له سره بیا غور وکړ او د نورو ۷۳ موادو پر سریې موافقه سره وکړه .
په دې فیصلو کي د پښتو الفبې پر سرله (ڼ ـ نړ) پرته نور اختلاف نسته او هغه هم په ټولو فیصلو کي (ڼ) تاکل سوی دئ. په لومړۍ فیصله کي په (لاړ ـ ولاړ) کي د (ولاړ) شکل فیصله سوی دئ او په دوهمه کي دواړه صورتونه منل سوي دي. په لومړۍ فیصله کي په (لښ ـ لوښ) کي (لښ) فیصله سوی دئ خو په دریمه فیصله کي بیرته په (لوښ) باندي تعدیل سوی دئ. په لومړۍ کي په (مونږ ـ موږ) کي (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کي دواړه منل سوي دي. دغه راز په ټولو فیصلو کي (ږغ ـ غږ) دواړه شکله منل سوي دي. په لومړۍ فیصله کي د اروابناد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خود ښاغلي بریالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کي ورته کښنل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو دد وهمي فیصلې په برخه کي یې د دغه اختلاف ته (دواړه) قیدنه دئ وراچولئ (۱۱۵ مخ). زما لاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چي د دغه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فیصلو تول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي او لوستونکي یې دا روانښاد ګل پاچا الفت په (لیکوالی ، املاءاو انشاء) نومي اثر کي او دغه راز دښاغلي عبدالکریم بریالي (د پښتو لیکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي. لکه وړاندي چي مي مثالونه راوړل ،په دغو دوو کتابو کي راغلي فیصلې یو له بله توپیر سره لري .
دلیکدود په برخه کي ددې فیصلو تطبیقي اړخ په افغانستان کي تر یوې اندازې عملي سوځکه چي یو راز مرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجود و.خو ترکومه ځایه چي ما ته معلومات سته په لرو پښتنو کي د آزادو مطبعوسته والي ددغو فیصلو په تطبیق کي خنډونه اچول او عملي اړخ یې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دئ .
زموږ معاصرژبپوه دوکتورزیار صاحب دغو فیصلو ته د اهمیت په سترګه نه ګوري او وایي چي ٌ پخوا به په پښتو ټولنه یا پښتو مرکه کي دا سي کارکېده چي لاس به پورته کېده ، که به دکندهاریانو لاسونه زیات شوه دکندهاریانو پښتو به شوه ، که به دننګرهاریانو دازیات وو ، دهغو به شوه . خو موږ دا کار پر ښنو ده ... زموږ له پښتو ټولني او بیا ستر انسان محمد ګل خان سره دا توپیر و چي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو او ریفرنډم له لاري یو ستنډرډ لیکنی فورم پیدا کړي او په تېره بیا وزیر محمد ګل خان دخلکو په خولو کي ژبه ورسموله ، دا امکان نه لري ....ٌ (۱۲)
په افغانستان کي د کره پښتو ژبي دغورځنګ ترمنځ ته راتګ وروسته د پښتو ټولني په فیصلو کي لاسونه و هل سول او د(شو ، سو ، ...) فیصلې خو یې د پښتو ستو رو له خوا لاهم ماتي سوې.
او دا کار ددې حقیقت ښکارندوېي کوي چي د فیصلو پروخت د رایو اتفاق نه و او د پوهاند زیارصاحب خبره پرځای ده.
د پښتو لیکدود په باب وروستۍ فیصله دباړه ګلۍ د سیمینار فیصله ده. دا سیمینار په۱۹۹۲ع کال په باړه ګلۍ کي د پښتونخوا او افغانستان د مهاجرو لیکوالو په ګډون جوړ سو. د سیمینار د منځ ته راتګ زمینه دهغو ټولنیزو او کلتوري اړیکو له امله برابره سوه چي په افغانستان کي د شورد بخولي(فاجعي) له خاطره پاکستان ته دافغانانو دډله ییز مهاجرت وروسته دلرواوبرو پښتنو ترمنځ ټینګي سوي وې. په دې سیمینار کي د تېرو فیصلو ځیني مواد تعدیل سول او دښاغلي رفیع صاحب د خولې خبره ده چي په مجموع کي هغه لیکدود تر ډېري اندازې و منل سو چي په افغانستان کي پالل کېدئ. دا سي ښکاري چي د سیمینار له نتایجو سره ځینو پوهانو ،چي په سیمینار کي یې برخه نه وه اخیستي، په ځینو برخو کي موافقه نه درلوده. د پېښور نامتو لیکوال اروانښاد قلندر مومند خوله لومړي سره د سیمینار پرضد و. ځکه ده خپل ځان ته

نوی لیکدود را ایستلی و او کتابونه یې (پټه خزانه فی المیزان او خیرالبیان اونور) هم په خپاره کړي وه . پوهاند دوکتور زیار صاحب دباره ګلي فیصلوته انتقادي نظرلري اولیکي چي په دې سیمینارکي ځیني منلي اوعامي سوي سموني بیرته باطلي سوي دي. لکه" عربي تول پورویونه په اره بڼه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط ..نیم کانسونینتي (معدوله) و اونه لیکل لکه په خله(خوله) ، ګټ (ګوټ) ... کې ، همدارنګه د پښتو اوږده یا مجهول (و) پرځای له پېښ (ضمې) او اوږدې یا مجهولې (ې) پرځای له زېر(کسرې) کاراخیستل لکه په ګمان (ګومان) ،رمان(رومان) اوګله(ګېله یا ګیله) ،ډموکراسي (ډېموکراسي) اوله دې تولو سره تر (ک) ، (ګ) غوره ګڼل چي یوبې سر وبوله کاردی ، ځکه داخوکوم غبرګژبیز سېمبول نه دی چې کړی ور واچول شي او خوشې یوتوری پرپښتوابېخې(الفباء) ورسرباری شي چې هم تخنیکي ستونزه(ټایپ، کمپوزاوپرینټ په اړه) رامنځته کوي اوهم اقتصادي اومهالي هغه." (۱۳) دې سیمینارته دزیارصاحب" ۱۲۲ معیاري آرونه" وړاندي سوي وه خوونه منل سول چي دوکتورزیارله دې بابته خپل ناراضیتوب ښوولی دئ. (۱۴)

ډاکترپالوال دباره ګلي له دې فیصلې سره موافقه نه لري چي وایي په پښتوکې (مد) نسته. دپالوال صاحب په عقیده پښتو مدلري اوده دهمدې موضوع اویولړنورو خبروپه باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب (معیاري پښتو- ۹۷ مخ) کې راوړي دي.

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادمل په دې برخه کي مصلحت آمېزه نظر ورکوي اولیکي:"... کومې فیصلې چې د دې سیمینارپه نتایجو مرتبې شوې دتطبیق ساحه یې دپخوانیو فیصلوپه پرتله ژوره او پراخه وه ، خو زه ورسره داخبره زیاتول غواړم، چي دافیصلې ځیني تخنیکي مشکلات لري ، د دې لپاره چې دتطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا(سرحد)اوجنوبي پښتونخوا(بلوچستان)د متخصصو ژبپوهانویوه ډله بیاپرې غوروکړي ، هغه مشکلات او تخنیکي ګرانی چې پکې شته ، هغه پکې رفع کړي اوبیایې دتطبیق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې بایدد پښتنود بېلوبېلو سیمو او ثقافتي حوزورسم الخطونه سره یووي." (۱۵)

ښاغلي هیوادمل داتخنیکي ګرانی ښوولي نه دي چي کومي دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چي له فیصلو سره یې بشپړتوافق نسته.

دپښتولیکدودپه باب ځیني شخصي اوانفرادي هڅي هم سوي دي لکه دشهید خان عبدالصمد خان لیکدو ، دوزیرمحمدګل خان لیکدود ، دقلندرمومندلیکدود اونور. خوددې ټولولیکدودوزني دهغوی د مخترعینوتروفات وروسته ورتړلي سوي دي.

دلیکدودپه ټاکلوکي زه داسي نظرلرم چي موږباید دپښتو ږغونو (فونیمونو) له پاره

د سیمبولونو پر ټاکلو فیصلې وکړو ، نه د تلفظونو په باب. د مثال په توګه پردې خبره باید توافق وسي چې اوږده یا مجهوله (ې) څه رازولیکل سي. په دې برخه فیصله سوې ده چې دوه ټکي دي سرپرسرورکړه سي. بس همدا فیصله ده. اوس که د ژبې ویونکي په هرلغت کي د اوږدې (ې) اړتیا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي. موږ که په لیکدوکي دا خبره فیصله کووچې اوږده(ې) دې په پلانۍ کلمه کي استعمال سي ، دا د لیکدود سمونه نه ده ، بلکي د تلفظ اصلاح کول دي. د تلفظ اصلاح کول په فیصله نسي ترسره کېدلای بلکي دغه له پاره یو اوږد تدریجي بهیر او مشخص ژبني او تاریخي شرایط برابرېدل لازم دئ. دلیکدود پرسر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده او زموږ د ژبې متخصصین ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولني په فیصله کي ویل سوي وه چې شو ، شم ، شي به لیکو ـ بخښل ، کښېنستل به لیکو ـ چې ، کې ، مي به لیکو ـ ږغ ، غږ به لیکو ، نورنو د هرچا خوښه چې هرراز یې تلفظ کوي. سو ، سم ، سي یې تلفظ کوي او که بخل او کېنستل او که چې ، کي ، مي. د دې عجیبې فیصلې له مخي نو ګویا د(ش) ګرافیم د(س) او ازهم ورکولای سي،(ښ) چې په کوموتوروکي راغلی دئ ، د انګرېزي په شان ګونګ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې) د معروفي(ي) کارهم ورکولای سي. د (ښ) او (ږ) په برخه کي دا خبره پرځای ده چې لیکلی ګرافیم باید په همدې شکل وي خوپه وینګ کي دي هره لهجه خپل دا په پام ونیسي ، ځکه دا د عین ګرافیم او فونیم بېلابېل تلفظونه دي. مګر د(سو) او(شو) په باب دا حکم چې (شو) به یې لیکو ، نورد هرچا خوښه چې څه رازیې تلفظ کوي ، یوه بې بنیاده خبره ده. ځکه (س) او(ش) دوه جلا ږغونه او دوه سره بېل ګرافیمونه دي او پښتانه د دواړو په لیکنه او لوستنه کي هیڅ رازمشکل نه لري. دا به یوه ژبنۍ مضحکه وي چې (ش) به لیکو ، که یې څوک (س) تلفظ کوي ، پروانه لري. که دا دیوې قاعدې په توګه ومنل سي نو آیا په نوروشین لرونکولغاتوکي به هم دا جراوړوي که یا ؟له بلي خوا چې لهجوته د تلفظ حق ورکول کېږي او د(س) او(ش) په تلفظ کي دوی خپل اختیارلري ، نو په لیکلوکي ولي دا حق نه ورکول کېږي. که د تلفظ له پاره ددغه شان حکم په برخه کي ژبنی جواز موجود وي ، نوولي یې په لیکلوکي دغه رازجوازنسته. دا کارکه څوک د نه پوهېدني له مخي کوي یا یې یو دبل له مراعته کوي ،په دواړوصورتوکي زما په نظرد ژبپوهني په اصولوکي یوناوړه بدعت دئ. د دې پرځای یې معقوله فیصله دا ده چې د کېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي ، چې ـ مې ـ کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول ،همدا سي دي ولیکل سي اوکه یې په معروفه تلفظ کاوه د(چي ، مي ، کي) په شکل دي ولیکل سي. په دې صورت کي به نود الفبې یوه ګرافیم ته د تلفظ دوه بارونه وریه شاسوي نه وي. په انګرېزي ژبه کي د همدې ضرورت له خاطره دئ چې colourاو color ـ labour او laborدواړه شکلونه هم په ورځنیولیکنوکي کارېږي او هم یې په

ډیکشنریو کي ثبت کړي دي. ما له همدې اسیته دانګرېزي ژبي داکسفورډ کوچنی ډیکشنری (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي خلورردیفونه سرسري وکتل اویوزیات شمېر توپیري ثبتونه مي پکښې وموندل. که مي ټول ردیفونه کتلي وای ، دتوپیري لغاتو شمېر ترسووهرومرواوښتئ. داتوپیري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوی او امریکایي لیکنه یې توپیرسره لري:

Arbor (US)	Arbour
Ardor (US)	Ardour
Armor (US)	Armour
Ax (US)	Axe
Behavior (US)	Behaviour
Caesarean(US)	Cesarean
Cesium (US)	Caesium
Caulk (US)	Calk
Cancel (US)	Cancell
Catalog (US)	Catalogue
Cecum (US)	Caecum
Cenobite (US)	Coenobite
Center (US)	Centre
Centerboard (US)	Centreboard
Centerfold (US)	Centrefold
Clamor (US)	Clamour
Color (US)	Colour
Colter (US)	Coulter
Cozy (US)	Cosy
Defense (US)	Defence
Disfavor (US)	Disfavour
Dishonor (US)	Dishonour
Distill (US)	Distil
Dolor (US)	Dolour
Drafty (US)	Draughty

هغه لغاتونه چي (Z) یې په (S) باندي اوښتی وي.

Apologise	Apologize
Atomise	Atomize
Authorise	Authorize
Baptise	Baptize
Bastradise	Bastradize

Canalize	Canalise
Capsulize	Capsulise
Centralize	Centralise
Characterize	Characterise
Civilize	Civilise
Collectivize	Collectivise
Commercialize	Commercialise
Computerize	Computerise
Criticize	Criticise
Customize	Customise

د همدې څلورو ردیفونو ربېلا بېل توپيري لغاتونه

Artifact	Artefact
Bail	Bale
Barracouta	Barracuda
Blether	Blather
Bogeyman	Bogyman
Bogey	Bogy
Bond	Band
Botch	Bodge
Boult	Bolt
Brag	Bragg
Burk	Berk
Caddy	Caddie
Calix	Calyk
Carvel	Caravel
Castor	Caster
Combe	Comb
Coney	Cony
Dean	Dene
Dike	Dyke
Dispatch	Despatch
Doyley	Doily
Dryer	Drier
Dryly	Drily

هیڅ انګرېزي ژبی له دې توپيري لغاتو څخه هيڅ يوه ته غلط یا معیاري نه وايي. د دواړو ولونو ثبت

او کارول یې په ټوله معنا اختیاري دي .
موږ که د دوکتور زیار صاحب خبرهٔ ژبه د خلکو په خولو کې ور اصلاح کووٌ، نو په دې هم باید سرخلاص کړو ، چې دا بارمزله ته نه رسېږي. عملي او معقول حل یې هغسې دئ ، لکه ما چې بیان کړ. په دې صورت کې به له لهجوي اصطکاکو نو څخه هم خلاص سوي یو او په بېځایه ناندروبه مووخت هم نه وي ضایع سوی .
لهجوي تلفظونه د هغو خپلو ویونکو ته پرېږدئ. که یې د تغیر اړتیا او شرایط برابر سول ،هرومرو بدلون پکښې راځي. زما د خپلې مشاهدې له مخې د برش کاله وړاندې ماله خپلو پکتیاوالو ټولګیوالو څخه د پوهنتون په لیلیه کې دخور، مور کلمات دخېر، مېږ په شکل اورېدل. اوس یې هغوی پخپلو منځو کې لاهم نه سره وایي. د تلفظ دا سمېده د پښتو ټولني د فیصلو معجزه نه ده بلکې د هغو اجتماعي اغېزو نتیجه ده چې زما پر دغو ټولګیوالو باندې د نورو لهجو له پښتنو سره د ګډ ژوند له لاري پر یوتلي وې.
د کندهار په پارسیبانانو کې زما دوړکتوب پروخت په (غ) باندې د(ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه. خو اوس دا تلفظ ترزیاتې اندازې پورې په تېره بیا په نوي تعلیم یافته نسل کې له منځه تللی دئ. نه کومه فیصله ترمنځ سوې ده او نه تلفظ په فیصلو باندې بدلون مومي.

۱) (خیرالبیان د کابل چاپ ـ سریزه ـ ۲۲ مخ
۲) (هماغه اثر ، هماغه مخ
۳) (بحرالعلوم د دیني عقایدو ، فرایضو ،نصیحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاریخي او عرفاني کیسو یوه منظومه مجموعه ده چې زیات وکم شل زره بیته کېږي. د دې کتاب یوازنۍ نسخه د مولف پخپل لیک د کابل په ملي آرشیف کې خوندي ده. لومړۍ برخه ،لس زره بیته یې د دې قلم چلوونکي له سریزې او حاشیو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کې برابره کړې او په ۱۳۸۳هـ ش(۲۰۰۴ع) کې چاپ سوې ده. په دغه کتاب کې دوست محمد خټک د خان د پېژندلو په باب وایي چې د محمد اکرم زوی ، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دئ. په پښتانه شعراء د وهم ټوک کې یې زمان خان د زرنام خان زوی د پاینده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان خټک کړوسی او د خوشحال خان کوسی بللی دئ. دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب ٌ خوشحال خان خټک او د ده ادبي مکتب ـ ۱۸۱مخٌ کې د مرحوم بینوا د پښتونستان نومي کتاب د ۴۱۵ مخ په حواله ، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دئ .
۴) (د دې کار مثالونه د ان د پاسه دي او حتی نن ورځ چې د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په

ټولوژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونو برابرونکي د شاعرپه لهجه کي لاس وهي او په اصطلاح معياري کوي يې. د(په) پرځای (پر) په ننباسي او برعکس يې لاهم. د عبد القادر خان خټک د ېوان په کندهاری لهجه او د احمد شاه بابا ، ميرزا حنان بارکزي ، شمس الدين کاکړ او... د ېوانونه په يوسفزی لهجه خپروي .

۵) (زموږ لیکوال دانوم د پښتو مرکه کاږي چي سمه بڼه يې هم داده. خو موږ ته په کارده چي د ځايو ، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وهو او د چاخبره معياري يې نه کړو. د اکار مو بيا بل وخت دنو موړي عصر د پښتو ژبي په ګرامري څېړنه کي خطاباسي. ډاکټر پالوال په (خوشال خان) باندي دخوشحال خان خټک دنامه بدلول هم دشاعرپه نامه کي لاسوهنه بولي او کړي يې.(وګ: معياري پښتو ـ ۴۳۲ مخ)

۲) (رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه ـ ۸۴ مخ ، ۱۳۲۱ش ، کابل

۷) (په" رويدادلويه جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل ۱۳۰۳" چي د پښتو ويناوو کومه برخه خپره سوې ده ، په هغې کي دمرکې ليکدود کورټ په پام کي نه دئ نيول سوی.

۸) (ژبپالنه ـ ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸، ۱۹ مخونو په حواله

۹) (د پښتو ليکدود ۱۰۴ مخ

۱۰) (ويښ ـ راز محمد ـ پښتو کتابونه ـ ۴ مخ ـ پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۷ ش

۱۱) (پښتو کتابونه ۱۲ مخ

۱۲) (ښکلا مجله ـ څلورم کال ، دريمه ګڼه ، ۵۰ مخ .

۱۳) (د پښتو ژبي دودي اړتيا او لاري چاري ـ ۸۴ مخ

۱۴) (ده د سيمينار افغان برخه والو ته په انک (طعنه) سره د (لاسکتوي) لقبونه ورکړي دي او ځيني نور پيښوري برخه وال يې د (شيخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وګ: پښتو ـ پښتانه .... ، ۳۱۰ ـ ۳۱۱ مخونه)

۱۵) (تېر ماخذ ۲۴ مخ.

معیار ــ دژبي دمعیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنګه چې موږ پخپله ژبه کي د معیار تاکلو له پاره په لیري زمانو کي کومه تاریخي او مسلسله عنعنه نه لرو نو مجبوریو چې د نوروژبو د معیار تاکلو جریان د خپلي ژبي د معیاري کولو له پاره دلارښود په توګه لو مړی زده کړو او بیا یې کوزده کړو.
ماته او س سمدلاسه ددې امکانات سته چې د انګرېزي ژبې د معیاریت پر هڅو باندي څېړنه وکړم او بیا د دغو هڅو په رڼا کي د پښتو ژبي د معیاري کولو پر مسئله باندي وږغېږم. ددې څېړني په ترڅ کي به پخپله د معیار (Standard)مقوله هم لږ ووډېر تشریح سي.
په اروپایي ژبو کي د معیار (standard)مفهوم په بېلا بېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چي په هغو کي یې لږ ترلږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرګندي دي. لومړی یې د نظامي سمبول مفهوم دئ چي په هغه کي بیرغ، مجسمه ډوله تصویرونه او نور راتلای سي. دغه سمبولونه د جګولکړو پر سردود انیو یا نورو ځایو پر سر څوړندوي او دیوه معتبر مرکزي ځای د ښوولو وظیفه سرته رسوي.دغه ځایونه د فوجیانو د غونډ ېدو مرکزونه څرګندوي.لکه د پاچا دود انی، د غټو اشرافو یا آمرینو د ودانۍ نښانونه. د معیار یا سټنډرډ په دغه راز استعمال کي د عمومیت، یووالي او لږ ترلږه دیوراز متحد الشکل والي ژور مفهوم نغښتی دئ.
د معیار دوهمه معناله لومړی څخه بېله ده. په دې معنا کي معیار د یوې اندازې یا وزن یوه نمونه راښیي. د مثال په توګه د اوږدوالي د اندازه کولو فلزي میله(نیم ګزی) ، د ظرفیت د معلومولو لوښی،د وزن د ښوولو او سپنیزه کتله(کاڼی) او نور.
یو بل معیار هم سته چې د اصل(original)په معنا د نقل (copy) په مقابل کي کارېږي. کاپي په ورځنیو چارو کي د یوه واحد د قانوني څرګندوني په توګه کارور کولای سي خو اصل ته بایدوروستۍ او نهایي مراجعه وسي. په مثال کي یې د لیک اصل، د کتاب اصل، د فرمان اصل او نور راوړلای سو.
په دې ټولو معیارو کي د اعتبار authoritative، عمومیت commonality ، یووالي unityو متحد الشکل والي uniformity مهم مفاهیم په ګډه پراته دي.
په راتلونکو پاڼو کي به ولولو چي دغه مفاهیم څرنګه د "معیاري ژبې" په اصطلاح کي په کاراچول سوي دي او په دې ترڅ کي به ووینو چي انګرېزي لیکوالو څرنګه د "معیار" اصطلاح له اوولسمي او اتلسمي پېړۍ څخه کارکړې ده او هم به د غه راز هغه هڅي وڅېړو چي په دې اړه د نونسمي او شلمي پېړۍ په ژبنیو انکشافاتو کي سرته رسېدلي دي. خبره به وار دواره پخپله له "معیاري ژبې" راونښلو وچي څه ته وایي ؟

معیاري ژبه څه ته وایي ؟

معیاري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چي د یوه ژبني قلمرو په هره جغرافیایي سیمه کي د پوهېدلو وړ وي. معیاري ژبه د ادبیاتو او میډیا ژبه وي او دا د یوې ژبې هغه څانګړې نوعه (variety) ده چي قانوني یا یو څه قانوني دریځ ور کړه سوی وي. ویل کېږي چي دا د یوې ژبې صحیح ترینه لهجه (dialect) ده. معیاري ژبه زیاتره (هروخت نه) د یوه هیواد د پایتخت پر ژبه تکیه لري. د ژبې د غه شکل په ځانګړې توګه هغو زده کوونکو ته وړ زده کېږي چي غواړي د غه ژبه زده کړي او د همدې ژبې ټول لیکلي متون هماغه د معیار په نامه منل سوې املا او ګرامري نورمونه پالي .

ځیني په نړیواله سویه منلي سوي ځانګړتیاوې چي یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي ، دا دي:

ــ یو منل سوی قاموس یا قاموسونه چي ټول معیاري سوي لغاتونه او د هغو املاء پکښې درج وي ؛

ــ یو منل سوی ګرامر چي د ژبې ټول شکلونه ، قاعدې او جوړښتونه پکښې ثبت سوي وي او هم دا خبره پکښې څرګنده سوې وي ، چي کوم شکلونه باید استعمال سي او کوم باید نه سي ؛

ــ د تلفظ یو معیاري او منل سوی سیستم چي ویونکي ورته د یوه علمي او مناسب تلفظ په سترګه وګوري او د غه راز له سیمه ییزو اغېزو څخه پاک وي ؛

ــ یوه موسسه (institution) چي د دغې ژبې د استعمال چاري پرمخ بیایي او د هغې د استعمال د نورمونو په ټاکلو کي واک (authority) ور کړه سوی وي. لکه د فرانسې اکیډیمي Academie francaise یا رویال سپېنیش اکیډیمي Royal Spanish Academy چي صلاحیت لرونکي موسسې دي ؛

ــ د یوه داسي منشور یا قانون شته والی چي دغې ژبې ته د هیواد په قانوني سیستم کي رسمي قانوني ځای ور کړي ؛

ــ په عامه ژوندکي (په محاکمو او مقننه موسسو کي) د دغې ژبې کارول ؛

ــ د ادبیاتو یو مرکز درلودل ؛

ــ په همدې ژبه باندي د مهمو مقدسو کتابو ژباړل چي د ویونکو له نظره سپېڅلي او معتبر وي ؛

ــ په ښوونځیو کي د ژبې د معیاري ګرامر او املاء تدریسول ؛

ــ بهرنیو زده کوونکو ته د تدریس له پاره د ژبې د غه ځانګړې بڼه یا لهجه ټاکل.(۱)

د معیاري ژبې منځ ته راتلل د بېلا بېلو ژبنیو تجویزونو د بریالیتوب نمایندګي کوي. د هغې ټاکل

دا معنا لري، چي د هغو سيمو ژبه نو رله ارزښته لوېدلي يا غورځول سوې ده، چي له دغه معيار سره تو پير لري. د دې خبري بيا معنا دا ده چي په ځينو هيوادو کي د معياري ژبي ټاکنه يوه ټولنيزه او سياسي مسئله ده .
د مثال په توګه په ناروې کي دوې موازي معياري ژبي سته. يوه يې Bokmal نومېږي چي تريوې اندازې پوري د ډنمارکۍ سابقې پر هغه سيمه ييز تلفظ باندي ولاړه ده چي پر ناروې باندي د ډنمارک دواکمنۍ پر وخت رواج و ، او بله يې Nynrosk نومېږي چي دا بيا د لويديځي ناروې د لهجو له ترکيبه جوړه سوې ده. خو ايټالويان چي حتی تر ناروېژيانو زياتي يو له بله مختلفي لهجې لري ، بيا هم يوه معياري ايټالوي لري. عجيبه لا دا ده چي د ايټالويانو معياري ژبه د روم پر لهجه باندي تکيه نه لري ، بلکي د فلورانس پر لهجه ولاړه ده. په اسپانيا کي هم معياري اسپانوي د ماډرېډ پر ګرېدو د باندي نه، بلکي د ډېر ليري شمالي ولايت Valladolid پروينا ولاړه ده. په ارجنټاين او يوروګوای کي بيا معياري اسپانوي د دغو هيوادو د پايتختو يعني د بو نيس آيريس او مونتيويدو د لهجو پر بنسټ تدوين سوې ده.

معياري جرمني بيا د يوه ټاکلي ښار يا سيمي پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکي د خوسوو کلونو په اوږدو کي يې انکشاف کړی دئ. د دغو خوسوو کلونو په اوږدو کي ليکوالو هڅه کوله ، دا سي راز ليکنه وکړي چي په يوه پراخه ساحه کي د پوهېدلو وړ وي. د۱۸۰۰ ع کال تر شاوخوا پوري معياري جرمني يوازې په ليک کي موجوده وه. په دغه وخت کي د شمالي جرمني او سېدونکو ته، چي د معياري جرمني ژبي پر خلاف يې د ټيټي جرمنۍ ژبي لهجې ويلې ، معياري ژبه لکه يوه بهرنۍ ژبه دا سي ايسېدله او د خارجي ژبي په شان يې زده کوله. وروسته شمالي تلفظ د معيار په توګه ومنل سو او په جنوب کي يې هم خپور وکيښ. ورپسې د Hanover (۲په شان سيمو کي سيمه ييزه لهجه يو مخيزه مړه سوه .
په معياري فينلينډي ژبه کي د لغاتو اساسي جوړښت و نه زياتره د لويديځي فينلينډۍ لهجې پر بنسټ جوړ سوي دي.

په يوناني ټولنه کي تراوسه لا هم دويلو يوه معياري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په يونان کي هره کميونيټي خپل ځان پر نورو ګاونډيو ټولنو باندي د لرغونتوب ، وقار، ذکاوت او نورو وړتياوو له مخي لوړه ګڼي. دوی تل د قدرت ، ثروت او نفوذ پر ګډۍ يو له بله سيالۍ کوي او دې ته حاضر سوي نه دي چي د حکومت تر قانون په ها خوا دي د ژبي قوانين هم ولري. (۳)

په جنوبي اسيا کي د هندوستانۍ ژبي دوو معياري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چي هغه دوې لهجې هندي ، د هندوستان رسمي ملي ژبه ، او اردو ، د پاکستان رسمي ملي ژبه او د هندوستان رسمي محلي ژبه ده . په نتيجه کي له هندوستاني ژبي څخه زياتره هندي ـ اردو مراد وي.
نوري معياري ژبي ډېر پرله پېچلي اړخونه نه لري. د پاريس د فرانسوي ژبي تفوق د معاصر فرانسوي ادب تاريخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دئ او چا څه پکښې ويلي نه دي .
د بريتانيا په انګرېزۍ کي معياري تلفظ د لندن ښار د ممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړ دئ او دغه راز د انګلستان د ښوونځيو د خصوصي بورډ پر sociolect باندي تکيه لري.

د امريکا په متحده ايالاتو کي د امريکايي انګرېزۍ بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امريکايي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زياتره امريکايان په روانه توګه پوهېږي. په داسي حال کي چي د امريکا د متحده ايالاتو فيډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زياترو امريکايي ايالتونو انګرېزي ژبه د رسمي دولتي ژبي په توګه ټاکلې ده او په هغو کي لوزييانا ، نيو مکسيکو ، هاوايي ، پيرتوريکو ، ګوام ، او امريکايي سامووا انګرېزي او يوه بله ژبه د رسمي دولتي ژبو په توګه غوره کړې دي. د شمالي ماياناټاپوګان درې رسمي ژبي لري.
عربي ژبه چي د پنځه ويشتو هيوادو رسمي ژبه ده او تقريباً دوه سوه او يا ميليونه تنه ويونکي لري ، د معياري (ادبي) ژبي پرخنګ يې خورا ډېري سيمه ييزي لهجې ، چي عاميانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وايي ، هم سته. د عربو په نزد ادبي عربي ، معياري عربي (اللغه العربيه الفصحی) ده . له ادبي عربي څخه يې مراد د قرآن ژبه او په شمالي افريقا او منځني ختيځ کي د ډله ييزو رسنيو (ميډيا) ژبه ده. په ميډيا کي ټول ليکلي آثار ، کتابونه ، ورځپاڼي ، مجلې او رازراز اسناد راځي. عاميانه يا لهجوي عربي له کلاسيکي عربۍ څخه ټولي را پيدا سوي ملي او سيمه ييزي عربۍ دي چي په شمالي افريقا او منځني ختيځ کي د ويلو ورځنۍ ژبي دي. په دغو لهجوي ژبو کي ښه پوره اندازه ادبي آثار ، په تېره بيا ډراماټيک ادبيات او شعرونه سته. خو کلاسيکه عربي د ټولو عربي هيوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځيو کي هم دا ژبه تدريس کيږي .

د هر هيواد تعليم يافته عرب هم خپله سيمه ييزه لهجه او هم په ښوونځيو کي زده کړې ادبي عربي لرونډ بره وايي. د عربي ژبي مصري ، مغربي ، شامي ، عراقي ، خليجي ، اندولسي ، سوداني ، حجازي ، نجدي او يمني لهجې د يادوني وړ دي .
تردي لنډو يادونو وروسته به هغه بهېرلړ څه په تفصيل سره بيان کړم چي د معياري انګرېزۍ د منځ ته

راتګ تروخته په انګلستان کي تېر سوی دئ.
په اتلسمه پېړۍ کي د معيار اصطلاح د انګلستان په هغو ساحو کي ډېره کارېدله چي د ژبي په باب څېړني او بيانونه پکښې کېدل. دې خلکو معيارته د يوه ژبني ارزښت په توګه کتل او زياريې ايست چي دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنيزه توګه په رسميت وپېژندل سي.

معياريت دغه وخت ترزياتې اندازې پوري د تصفيې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ. سويفټ (Swift)، چي د اوولسمي پېړۍ د فيلسوف جان لاک John Locke نژدې معاصرو ، پخپل يوه وړانديز کي د انګرېزي ژبي د تصفيه کولو غوښتنه وکړه او څرګنده يې کړه چي دا تصفيه به همېشنۍ وي. ده پردې خبره ټينګار کاوه چي ژبه دې تريوه ټاکلي حالته پوري تصفيه سي او بيا دې نو دغه حالت پخپله د يوه اعتباري معيار په توګه ومنل سي چي د هغه له مخي د ژبي ويونکو ته لارښوونه وسي. دده دغه ټينګار د اتلسمي پېړۍ په زياتروژبنيو نظرياتو کي يوه مسلطه موضوع سوه.
د سويفټ په تعقيب لارډ چسټرفيلډ Lord Chesterfield د انګرېزي ژبي د سوچه کولو او وروستي ځل سمولو ډېر غږ وکړ. دغه رازيې څرګنده کړه چي ژبه بايد د يوه معيار له مخي تصفيه سي چي بيا نو د يوې نمونې په توګه کار وکړي. چسټرفيلډ له دې امله ډېر خواشيني و ، چي ترهغه ګړيه پوري ولي انګرېزي ژبي کومه ټاکلې معياري بڼه نه درلوده. خو په دې يې بيا زړه ښه و ، چي د معيار له نه سته والي سره سره په انګرېزي ژبه کي د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چي King James سر ته رسولې وه. د اتلسمي پېړۍ ګرامريان زياتره په دې عقيده وه، چي د انجيل همدغه ژباړه ډېره ښه معياري انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کي کارسوي ژبي دوه رازه اعتبار درلود ، چي يو يې ژبنی او بل يې ديني و. پردې نظرباندي ترنونسمي پېړۍ پوري لاترزياتې اندازې پوري توافق موجود و .

هيجنسن Higgenson په دې باب ليکلي وه چي د انجيل انګرېزي په عملي توګه زموږ د ژبي معيار دئ په هغه کي د نورو زياتو تاثيراتو تر څنګ د انګرېزي ژبي د ښوونې وسايل سته چي په پرتلېزه توګه يې د دوه نيموسوو کالو په اوږدو کي بدلون نه دئ موندلئ. هيڅ يوې اکاډيمۍ يا معتبرې ډيکشنرۍ د دې توان نه دئ موندلئ چي دغه راز عام سټنډرډ دې منځ ته راوړي ، يا دې ملت ته دغه شان متحد الشکله لارښووني وړاندې کړي.
د هيجنسن په استدلال کي دوه ډېر مهم ټکي دا دي چي د معيار دواړې معناوې پکښې په پام کي نيولې سوې دي. دی وايي چي د انجيل دغه ژباړه د انګرېزي ژبي معيار دئ او د دې معنا دا ده چي دغه معيار ته بايد په اعظمي توګه مراجعه وسي. دی انجيل ته په دې خاطر هم د معيار په توګه قايل دئ چي هغه د يوې راغونډونکي او يو موټي کوونکي قوې په توګه کارورکوي، د دا سي قوې په

توګه چي خلک دیولړ ځانګړو ارزښتو پر شا و خوا باندي راغونډ پدلوته رابولي.(۴)
هغه څه چي مورته په دې نظریاتو کي په زړه پوري دي ،دادي ،چي په هغه کي د معیاردواړه معناوي په ګډه سره کارسویدي. معیارله یوې خوا د داسي یوه ارزښت په توګه راڅرګند سوی دئ چي باید ترلاسه سي اوبل وار بیادیوه متحد الشکل عمل په توګه رامنځ ته سوی دئ چي باید ترسره سي . اوددې پرځنګ داخبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چي دلیکلواو ویلو ژبه باید سره پتلېس سي.
اساسي پوښتنه داده چي آیا له ژبني معیار څخه مرادیوه ځانګړې سطحه ده چي په لیکلې ژبه کي ځان بایدورورسول سي اوکه یوه ځانګړې سطحه ده چي دویلوپه ژبه کي باید ځان ورورسول سي ؟
ددغي سخرغوټې خلاصول په حقیقت کي یوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزي داوارولوله پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چي د معیاري ژبي د اصطلاح دکارولوپه برخه کي یې د نونسمي اوشلمي پېړۍ له ژبنیوڅېړنوڅخه څرک ایستلای سو. زه به په دې برخه کي هغه ستونزي وسپړم چي په نونسمه پېړۍ کي انګلیسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کي یوه د لهجې اوژبي دتشخیصولوستونزه وه اوداداسي یومشکل و، چي حلېده یې اسانه کارنه و .

په انګلستان کي دانګرېزي ژبي د معیاري کولودهلوځلوپه وخت کي دلهجې مسئله یوه جدي موضوع وه. دهغي داهمیت اوپه معیار ټاکنه کي وهغې ته پاملرنه د معیاریت دخوځښت دبرخه والوپه لیکنو او ویناوو کي ډېره توده مسئله وه. مایکل جان (Meiklejohn) خو حتی "ژبه یوه لویه لهجه ګڼله اولهجه یې یوه کوچنۍ ژبه بلله."(۵).

امریکایي ژبپوه ډوایټ ویټني (W.Dwight Whitney) خو لادلهجوپه برخه کي نورهم پر مخ تللی دئ اووایي "په رښتیني معنا سره هرفرددبل فرد په نسبت بیله ژبه وایي. دژبي هرویونکی په تلفظ او دلغاتوپه درک او استعمال اودغه رازدژبي په ګرامریت grammaticality کي فردي پېچلتیاوي او ځانګړتیاوي individual quirks & peculiarities ، لري ... د هر یوه مفکوره ،چي دلغاتوداستعمال له مخي یې وړاندي کوي ، له بل یوه سره توپیرلري. په دغه توپیرکي دده دکرکتر، پوهني او احساساتو ټول فردیت شامل دئ."(۶) خودویټني نظریاتو هم جدي تناقضات درلودل. که دده له دې نظرسره ، چي ویل یې هرفرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وایي ، موافقه سوې وای نودیوه هیواد د واحدي ژبي درلودل خوبیخي له امکانه وتل. دیوې واحدي او متحد الشکله ژبي دپلویانو سر هم په دغوتوپیرونوباندي ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چي ددغي ستونزي له پاره یومنلی حل پیدا کړي. دلهجوله پامه ایستل اونفی کول د مسئلې حل ورته نه ښکارېدئ. ددې معضلې لومړی حل داو، چي دژبي یوبشپړقاموس تدوین سي چي په هغه کي د ژبي ټوله موجوده

زېرمه دهغې له تلفظ سره یوځای خپره سي. دمخه تر دې چي دغه رازیو قاموس برابرسي ،
دانګرېزي لهجویوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چي English Dialect Society نومېده او پـــه لنډ
ډول یې (EDS) بلله. ددې ټولني هدف دهغو لغاتو راغونډول وه چي نور ورته په معیاریت باندي
قایل نه وه. ددې پرڅنګ یې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:
ـ دټولو هغو کسانو چي دانګلستان په محلي لهجوکي مطالعه کړې وه او هغو کسانو چي دمحلي
انګرېزی له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛
ـ دیوه عمومي مرکزدجوړېدوله لاري دمحلي لغاتو دراغونډونکو د کارونو خوندي کول ځوترهغه
وروسته دټولو دغو لغاتو دثبتولوله پاره مواد برابرسي ؛
ـ دبېلابېلو هغو ډیکشنریو (collections of Provincial English Words)بیا چاپول ، چي
نادري موندل کېدلي یا په لږ تېراز چاپ سوي وې ؛

ــ دهغو سیمه ییزو لغاتو دمجموعو چاپول چي په هغه وخت کي یې خطي نسخې موجودي وې ؛

ـ دلغاتو دغونډونکو ،زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول
چي په دې برخه کي عمومي یا ځانګړې دلچسپي ولري. (۷)
له دې کار سره دپوهانو عمومي دلچسپي پیدا سوه. ماکس میولر (Max Muller) ترادبي ژبي
پرلهجو باندي کارته دلومړیتوب حق ورکړ او وې لیکل:
"... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي... دژبي واقعي او طبیعي ژوند له هغه استبداد سره سره، چي
دکلاسیکو او ادبي اصطلاحانو له خوا سوی دئ ،دهغې په لهجوکي دئ...". (۸). دماکس میولر
نظریه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظریاتو یوه برخه د ستینډرډ ژبي دپلویانو کارپه
بهیرکي دمنلو موقع وموندله .
چي خپلي خبري سره رالنډې کړم دستنډرډ ژبي دمنځ راتګ جریان په پای کي بري ته ورسېدئ
او دWest Saxonلهجه دمعیاري ژبي له پاره اساس وګرځېد او داکسفورډ ډیکشنری په برابرولو
سره دبري لوړ پړاو ته ورسېد .داډیکشنري دمعیاري ادبي انګرېزی له پاره یوه تیوریکي منبع سوه.
موریس R.Morris ولیکل: "زموږ او سنی معیاري انګرېزي په لومړي سرکي یوه سیمه ییزه لهجه
وه ،چي ترټاکلو شرایطو لاندي د یوې ادبي ژبي پوړته ورلوړه سوه. داشرایط نورو لهجو ته میسرنه
ول."
ددې بحث په پای کي بده نه وي چي ووایم په دغه وخت کي د انګلستان خلګ ، نارینه په سلوکي
۲۲ او ښځي په سلوکي ۵۰ دلیک لوست په نعمت نازول سوي وه (د۱۸۴۰ احصائیه). دا سلنه

(فيصدي) د هماغي پېړۍ په پای کې په سلو کي ۹۷ ته لوړه سوه(۹). دا احصائيه موږ ښتنو ته بايد را وښيي چي ژبني معيار ته رسېدل د ليک لوست د سطحي څو مره لوړېدل غواړي .

۱) (له Wikipedia دايره المعارف څخه دانټرنيټ په مرسته.
۲)(دهانوورا و سېډونکي دلومړي جورج له وخته بيا د ويکټوريا تر زمانې پوري دانګلستان په پاچاهي قلمروکي شامل وه .
۳) (حاشيه:ټوني کراولي ـ ۱۰۷ مخ
۴)(دانجيل دغي ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظر کتل چي دعربي ژبي پوهان دقرآن عربي ته دادبي او معياري ژبي په سترګه ګوري. په دغو دواړو نظروکي ترژبني اصل مذهبي تقدس ترډېري اندازې پوري طرحه دئ او دې نظر د ژبي د معيارتيا کلو په ستونزمنه لارکي ديوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه .
۵) (ټوني کراولي ـ ۸۱ مخ
۶) (ټوني کراولي ۸۱مخ
۷)(ټوني کراولي ـ ۸۹، ۸۸ مخونه
۸) (هماغه اثر ـ ۹۰ مخ
۹) (وګ: ټوني کراولي ۸۷ مخ.

دپښتوژبي دمعیاري کولوهڅي څه وخت پيل سوې؟

ددې هڅوهدف دژبې معیاري کول و، که د لیکدود ؟(۱(
زموږڅېړونکي چي کله د پښتوژبي دکلتوري کېدلولوړه و ژوره مطالعه کوي،نو په عمومي توګه یې له بایزید روښان څخه رانښلوي. ورپسې دخوشحال خان اوعبدالقادرخان نمونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوا دلغت جوړوني هلي ځلي دپښتو دمعیاریت دتاریخي ځنځیریوه کړۍ ګرزول کېږي. بیانو دپیرمحمد کاکړمعرفت الافغاني او ورپسې بیادامیرشیرعلیخان پښتوبولۍ اوعسکري اودولتي نومونه اودهغه په تعقیب مرکه دپښتو، پښتوادبي انجمن اوپه پای کي پښتوټولني ته وار رسېږي. څرنګه چي زموږپه څېړنوکي دپښتوژبي د صیقل کولو او سمولو هڅه تردېري اندازې دلغت جوړوني پرعملیه باندي حواله سوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاریخي او ادبي جریان کي په جوړوسوولغاتوپسي څراغ وپلته رااخیستل کیږي او که هورې پر ځینو داسي کلماتوباندي سترګي ولګېدلې، چي په لومړي وار لیدلو سره څوک د جوړوسووولغاتو خیال پرکولای سي، نوهمدا کاردژبي د توحیدولوله پاره یوتلاښ بلل کیږي. داچي دالغتونه به په رشتیا سره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخي جوړسوي وي اوکنه تردغه وخت پخوا به هم په ژبه کي موجود وه، یوه مسلکي څېړنه ده، چي زه به یې دخپل صلاحیت په حدودوکي وروسته یو څه وشنم. دلته دومره وایم چي که ددغولغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي، هغه باید دپښتوپالني او پښتوروزني په حساب کي درج سي، نه دپښتومعیاریت په جمع و خرځ کي.
دامیرشیرعلیخان دوخت پښتونومونې دهغه امیرله خوا په هیوادکي دنوي مدنیت اویوه منظم دولت دجوړېدوله پاره دعمومي پلان یوه کوچنۍ کړۍ ده او په رشتیا سره هم باید دنوموړي امیرپه محاسنو او هیوادپالوهلوځلوکي وشمېرل سي. دده داکاردپښتوپالني یوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.
مرکه دپښتودامیرامان الله خان دوخت یوه وطنپاله اوپښتوپاله هڅه ده. ددې مرکې یوازني چاپي آثار(یوازینۍ پښتو) او(پښتوپښویه) ده. یوازینۍ پښتو دسوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاوکي منځ ته راغلې ده، چي دااماني عصر دملي اومشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ اروابناد علامه محمودطرزي په عثماني ترکیه کي دتورکي نیشنلیستانو له مبارزو څخه اخیستی او افغانستان ته یې راوړی و. په هغه وخت کي تورکي ملتپالو له عربي اوفارسي ژبي څخه دخپلي ژبي د پاکولو خوراغښتلی خوځښت راپیل کړی و.

دیوازینی پښتو په سرکي د مرکي د مشر" خادم العلماء عبد الواسع قندهاری" په قلم داسي لولو :"
داخبره وهریوه ته ښکاره ده چي د هر ټبر ژبه خوخپلنی نسی اولیک او لیکی په خپله ژبه نسی لوړتوب او پوره والی نسی درلودلی او دپردی له اړی نسی وتلای ... دادی نن ورځ چی لومړی پک دپښتانه ډېولواکی بلل کیږی مشرباداردپښتانه (الغازی امیرامان الله خان) چی په کلو زوی او په پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیو پښتنو دی په دی راز د لوړتابه دخپل ټبراو د ودانی دخپلی مینی پوه سو چی دتوری مټ د کښی بی مټه نه ځلیږی او پردی کټ ترننګړی شپی دی نه خپلیږی او د هیڅ اولس میړانه دبل په ژبه پرتوله مځکه نه خپریږی نو یه وټبری ژبه خپلی ته مخه سوه چی هر و مرودی خپله ژبه بشپړه سی او په ډېولواکی او ډېولواکي کی دی بله ژبه نه ښوری ...." (۲(
داهغي د کاغذ پرمخ پاته سوې او په هماغه کابل کي لا هم د پښتنو لیکوالو (برهان الدین کشککی) له خوا ونه پالل سوې چي تفصیل به یې تاسي د پښتو د سوچه توب په برخه کي ولولئ.
د پښتو مرکې پښتو پښویه او یوازنۍ پښتو د پښتو پالني یوه مخلصانه هڅه وه او د اماني عصر د پښتو پالني یو ثبوت دئ. د هغه وخت پښتنو د راویښولو او خپلي ژبي ته د پام اړولو له پاره یو تلاښ وخو د پښتو له معیاریت سره یې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دئ ځکه د دغي مرکي نوم (مرکه د پښتو) پخپله لا هم غیر معیاري او د پښتو ګرامر له اصولو سره مخالف دئ
.

تردې وروسته چي د پښتو ادبي انجمن د کندهار د منورینو او د تنظیمه رئیس محمد ګل خان مومند په اراده منځ ته راغئ او دده په حضور کي یې د پښتو لیکني کومه لارتعقیبوله ، هغه لار پخپله د وزیر صاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه او په (پښتو سیند) او (د پښتو ژبې لیار) کي یې خپله راایستلې لار تعقیب کړه. د پښتو ادبي انجمن د پښتو د عامېدلو او رسمي کېدلو پر لور یوه هڅه وه نه د معیاري کولو. دژبپالني ښاغلي مولف د پښتو ادبي انجمن د نشراتي اورګان (پښتو) مجلې له یوه پاراګراف څخه داسي نتیجه اخیستې ده چي ګویا ادبي انجمن غوښته پښتو یې معیاري وي (۳) . په هغه پاراګراف کي داسي راغلي دي:"... د محترم کتونکو د لوړ نظر څخه پټه نه ده چي په نوروژبو کی معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چی دعوامو د ضرورت او غوښت یی په پوره دی ... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه او ذخیره موجوده نه ده چی دعوامو ضرورت دی پوره کی نو به ضروری وی چی انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ د عمومو ورونو داذهان او علمیت وګوری چی د (کلم الناس علی قدرعقولهم) پرمعیار برابره وی چی شکوه دګران والی او نه پوهني ځنی پیدا نشی ...." (۴(
په پورتني پاراګراف کي د(معیار) کلمه د(کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده

او معنايې دا چي د مجلې نشرات دي د دغي مقولې پر معيار برابروي يعني ساده دي وي. دلته يې دژبي د معياري توب مسئله په پام کي نه ده نيولې .
د پښتو ژبي له پاره ديوه واحد ليکني معيار منظمه هڅه د کابل د پښتو ټولني له جوړېدو سره رامنځ ته سوې ده. په تېره بيا کله چي په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولني په اهدافو او وظايفو کي يو ژور بدلون راغی او د نويو وظايفو په لړ کي يې د پښتو ژبي دلغاتو او قواعدو تدوين ، دضرورت له مخي دنويو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي او لغوي څېړني او د پښتو په لساني علومو پوری مربوط آثار ليکل او خپرول شامل سول.(۵). د پښتو ټولني دا هڅه د ليکنۍ ژبي د معياري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای سي. تردې وړاندي چي د پښتو مرکې ، پښتو ادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالني او پښتو روزني او دليکدود ديووالي له پاره هڅي ګڼل کېدلای سي. خوله بده مرغه پښتو ټولني ونه سوای کولای چي د ليکني معيار مسئله تر (سو) او (شو) په هيسته پر مخ بوزي. د پښتو ټولني په پيشنهاد سوو مادو کي د ليکدود ديووالي پر سر فيصلې سوي دي نه د ژبي د معياريت پر موضوع ، وروسته له ليکوالو څخه د ليکدود يووالی او د تلفظ يووالی ګډ سوی دئ .

د پښتو ټولني د کاواکو هڅو پر څنګ له نن څخه زيات و کم پنځه ويشت کاله وړاندي ديوازنۍ کره ليکنۍ پښتو په نامه يو بهير راروان دئ چي پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار يې
دتاداو اينبوو لو ادعا کوي او وايي چي دغه بهير د نو مو ړي په اراده ، نوښت او فعال ګډون سره راپيل سوی او تر اوسه پر مخ وهل کېږي. د څو کلو نو را هيسي چي پر افغانانو باندي
دنورو بدمرغيو پر څنګ د پوهانو او عالمانو ده جبيره کېدونکي مرګو څپې راماتي دي
،او د افغانانو په تېره بيا د پښتنو ډېري ستري هستۍ د مرګي غېږ ته تللي دي ، اوس ديوې پښتو له بهير سره د نورو پوهانو او د پوهنتون د استادانو او د اکاډيمۍ د غړو نو مونه هم تړل کېږي ؟! دا حرکت لړ موافقين او خورا زيات مخالفين لري چي زماد همدې کتابګوټي په ترڅ کي به تاسي د هغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ .

۱) (د مخه تر دې چي د پښتو ژبي د معياريت په برخه کي وړغېږم ، ديوه ټکي يادونه ضروري ګڼم او هغه دا چي زموږ پښتنو څېړونکو دوې خبري سره ګډې کړي دي او هغه د پښتو ژبي پالنه او د معياري پښتو ټاکنه ده. زموږ څخه د ژبني فعاليت دغه دوې برخي ګډې سوي دي او زه به په دې بحث کي د نورو موضوع ګانو پر څنګ پر همدې برخه هم رڼا واچوم .
۲) (بينوا ـ عبد الروف ـ پښتو روزنه ـ ۱۴۶ ، ۱۴۷ مخونه ـ د پښتو څېړنو بين المللی مرکز ـ کابل ـ ۱۳۵۷ ش .

دغه رازوګ: ژبپالنه ـ ۸۷ مخ دیوازنی پښتو د ۲ـ ۷ مخو په حواله
)۳ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ
)۴ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ
)۵ (پښتو کتابونه ۱۲مخ.

دمعیاري لیکني پرهڅوباندي دنیولوګیزم هښمه

په ژبه کي دنوولغتونوجوړول له باباادمه تردي دمه پوري یومعمول دوددئ.
دنوواختراعاتواوکشفیاتوواونوومفاهیموله پاره هرقوم اود هري ژبي ویونکو نوي لغتونه جوړکړي دي. زماپه نظرد "وعلم ادم الاسماء کلها" (البقره سوره ۲آیت)څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول اوورښوول وي. دلغت جوړولوله پاره په ننیٔ ژبپوهنه کي دنیولوګیزم یانیولوجیزم neologismاصطلاح کاریږي.نیولوګیزم هغه لغت، اصطلاح یا عبارت ته ویل کېږي چي نوی جوړسوی وي اوزیاتره پریوه نوي مفهوم باندي دلالت کوي یایوې زړې اصطلاح ته نوی ژبنی رنګ ورکوي.نیولوګیزم داختراعاتو ،نووپدیدویاهغوزړومفاهیمود پېژند لوله پاره ګټوردئ چي په یوه نوي کلتوري قرینه کي واقع سوي وي. د نیولوګیزم یومثال e-mail دئ چي موږیې په مدني ټولنوکي د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېراشنایو. دتعریف له مخي هر نیو لو ګیزم بایدنوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توګه ځانګړو اشخاصو ، نشراتو اویا یوې حادثې ته منسوب وي. د نیولوګیزم اصطلاح د اتلسمي میلادي پېړۍ په شا و خواکي رامنځ ته سوه خود نونسمي پېړۍ دپیل تریو څه وخته پوري لا د "نیولوګیزم" لغت پخپله نیولو ګیزم و .
دطب دعقلي وعصبي ناروغیوپه څانګه(سایکیاټري (psychiatry کي دنیولوګیزم اصطلاح بل رازمعنالري اوهغه وخت کاریږي چي یو ناروغ داسي کلمات ترخولې راباسي چي له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي.(۱) په کوچنیانوکي دغه رازپېښه غیرعادي نه ده خوپه لویانوکي دغه رازکلمات ترخولې راایستل دافکارودبې نظمۍ یوه نخښه ده چي دشیزوفریني schizophreniaپه شان دعقلي اودماغي ناروغۍ نمایندګي کوي.
دنیولوګیزم کلمات ترخولې راایستل کله کله دماغزودسټروک stroke یادانسان سرته دصدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي. په دغه وخت کي دناروغ ژبه ګنګوړه سي اونامفهومه کلمات ترخولې راباسي چي په سایکیاټري کي ورته نیولوګیزمونه وایي.

په الهیاتوکي هري نوي نظریې ته په نسبي توګه د نیولوګیزم په سترګه کتل کیږي اونیولوګیسټ دعقایدودسیستم په برخه کي نوښتګرسړی وي چي دمذهبي موسساتواودودیزو روحانیونوپه نظر بیازیاتره مرتداوورانکارګڼل کېږي(۲ .)
که دژبود جوړښت جریان ته په ځیروکتل سي نوهرلغت به یووخت نیولوګیزم و. هغه لغات چي دټولني له خوامنل سوي دي ، نور نود نیولوګیزم له حالته وتلي اودژبي زېرمه ګرزېدلې ده.

دنیولوګیزمونو رواجېدل زیاتره دخبري او اطلاعاتي رسنیو (media) پرلاس سرته رسیږي .
دژبو ماهران کله کله له نیولوګیزمونو سره له دې اسیته مخالفت کوي چي دنوموړي مفهوم له پاره په ژبه کي پخوا لغت موجود وي. دغه راز مخالفت دغیرماهرواشخاصو له خوا هم سرته رسیږي اوهغوی نیو لو ګیزم وژبي ته سپکاوی ګڼي .
نیولوګیزمونه عموماً دساینس ، سیاست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کي ډېررواج لري. په انګریزي ژبه کي دځینو ادبي کتابو اودهغوی د لیکوالونومونه دنیولوګیزم په توګه کاریږي او کله چي ددغه کتاب یاد هغه دلیکوال نوم په ورځنیو محاوروکي استعمال سي ،لوستونکي او اورېدونکي یې په یوه خاصه معنا باندي تعبیروي .
دنیولوګیزمونو په رواجولوکي که له سمتي دلچسپیو ، لهجوي لوړتیاغوښتنو او سیاسي تمایلاتو څخه کاروا خیستل سي ، پخپل مقابل کي یې مخالفتونه رازیږي .مګرکه دیوه سالم جریان په توګه تطبیق سي ، په ژبه کي یې دپاته کېدلو او منلو چانس ډېر سته. خودا حقیقت مو بایدتل په پام کي نیولی وي چي له نیولوګیزمونو سره موافقت او مخالفت دواړه له ژبي سره دخواخوږی په انګېزه کیږي. که له هغه څخه یوه سیاسي اوسمتي موضوع جوړه سوه ، ترګټه یې تاوان سل واره زیاتېږي .
په افغانستان کي دپښتوژبي درواجولو او کره کېدلو جریان له هماغه پیل څخه په نووجوړوونو راشروع سو ،ځکه نوزموږدزماني لیکوالو چي کله دپښتوژبي دمعیاریت پرتاریخي سیرباندي څه کښلي دي ، نو دمعیاریت له پاره هڅي یې له هغو تلاښونو سره تړلي دي ، چي په پخواکي دپښتنو له خوا دمعیاریت له پاره نه ، بلکي دیوه یابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي. دې ذهنیت دومره ریښه ځغلولې ده چي دکره لیکنې ،پښتوبنستګریې لاهم دې ته اړایستلی دئ چي پخپل نوښت راپیل سوي خوځښت له هغو شعوري اوغیرشعوري ژبنیو بدلونو سره ونښلوي چي ترده وړاندي په بېلابېلوانګېزومنځ ته راغلي دي. ددې نښلوني تیوریکي تاداو له دغه تصورسره تړلی دئ ، چي د معاصر معیاریت هڅه پخپل ذات کي هم پرلغت جوړونه ولاړه ده او دکره ژبي له پاره ترټولو کارو مهم تره کاردنیولوګیزم پالنه ګڼل کېږي. ددغه ذهنیت دتوجیه کولو په خاطرهڅه سوې ده چي دپښتوادبیاتو او پښتو ژبي په پخواني بهیرکي هم د نیو لوګیزم څرکونه وموندل سي څوله دې لاري دلغت جوړوني نني جریان ته تاریخي تاداوجوړکاندي. دوخت په نرخ باندي دپخواني ادب او ادیبانو دذهنیت او افکارود تعبیرولو نور مثالونه هم سته(۳ . .)

په دې لړکي ویل کېږي چي امیر کروړجهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول. خودې نظرته چي په

ډېري خوشبینۍ سره هم وکتل سي نو به یې نتیجه دا راووزي چي دا نظرپراټکلو نو باندي ولاړ یو نظر دئ. البته له دې څخه انکار نه سي کېدلای چي دا میرکروړ په ویاړنه کي دا سي لغات سته چي د جوړو سوو لغاتو نوم پر اېښوول کېدلای سي او که جوړوني هم وي ، ډېري طبیعي جوړوني دي . خوودې طبیعي پېښې ته دیوه شعوري حرکت رنګ ورکول یوه دا سي خبره ده چي اثبات به یې یوازي له دغي ویاړني څخه مشکل وي او نورو اسنادو ته به اړتیا ولري. ځکه دا معلومه نه ده چي آیا دغه ترکیبونه چي د امیر کروړ په ویاړنه کي راغلي دي،دده تر ویاړني دمخه هم په ژبه کي موجود وه او که دده خپلي جوړوني دي. ترڅو چي د امیرکروړ دعصریا تر هغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي ، پر دغو لغاتو باندي د نیو لو جیزم د توجیه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري. د امیر کروړ ویاړنه بې له شکه د پښتو ادبیاتو ډېر لیري څرک راکوي. خو په هغه وخت کي پښتو ژبه خولاڅه ، چي نوري نژدې ګاونډۍ ژبې لاهم په دې موقعیت کي نه وې چي د معیار ټاکلو اړتیا دي ورته مطرح سي .

پوهاند زیار صاحب یو ځای دامیرکروړ په ویاړنه کي د ستایوال، دریغ ،هریوال، مخسور، پیژندوی، پلن، زړن... لغتونه" یوه ادبي بشپړه تړوني (مصنوعي) ویي جوړونه یا نیولوجیزم" بللی دئ (۴) خو بل ځای یې په شک سره څرګنده کړې ده چي "ګمان نه کوم چي امیرکروړ به (اتل) له ځانه جوړ کړی وي ، امکان لري (دریغ) یې جوړ کړی وي." (۵)له دغه شان تذبذب سره به مو ډېر څرنګه وکولای سو امیرکروړ د نیولوګیزم په لاروي انو کي ودروو.
ددې جریان دلیکني په لړکي د روښان پیر په لاس دلغت جوړوني کار ته هم اشاره سوې ده. په خیرالبیان کي رشتیا هم بایزید روښان د عربي اصطلاحاتو او لغاتو له پاره پښتو معادلونه راوړي دي . د روښان پیر دا کار که د پښتو د سوچتا به او پښتو پالني له پاره د هڅو په مطالعه کي راوړه سي ، لا یوه خبره ده ، خو دنوو لغاتو په جوړونه کي یې ځکه نه سو راوړلای، چي دا لغات خو ټول د پښتو خپله زېرمه او تر روښان پیر وړاندي هم زما یقین دئ چي موجود وه او روښان پیر له خپل ټولنیز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي او استعمال کړي دي. علامه رشاد (رح) د خیرالبیان لغتنامې ته په خپله سریزه کي وایي چي "ددې کتاب له لیکني څخه څلور سوه کاله تېر سوي دي. ځیني لفظونه یې زماني غرابت لري او اوس یې د معناوو موندل لو ستونکي هرومرو پوښتني او ګروېږني ته اړباسي.

له بلي خوا د مولف کورنۍ د وزیرستان په "کاڼي ګرام" کي اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سیمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه د هغه وختني مسیدو(مسعودو) او وزیرو لهجه ده. په دغه لهجه

کي اوس هم ځیني داسي لغتونه او محاورې سته چي ترهغې سیمي د باندي پښتنو ته یې پوهه آسان کار نه دی.ٌ (۲(

علامه استاد که د روښان پیرپه فرهنګي هڅو کي د لغت جوړولو ځرک موندلای وای ، هرو مرو یې بیاناوه .

ښاغلي رفیع صاحب په خپل خوندور کتاب ژبپالنه ـ کي چي د روښاني ادب له ځینو قلمي نسخو څخه یو لړ کلمې (تهت سر، خسلتونه ،زرور، هرس ، بسات، غلت، الفاز...) را اخیستي دي او پرهغو یې د مغفنو کلمو خیال کړی دئ،ماته د روښاني ادب د لاروېانو له خوا یوه ارادي هڅه نه ښکاري،بلکي د خطاطانو د بېسوادی نخښه یې بولم. دغه راز بېسوادانه کاپی نوري هم ډېري سته .

د دغه شان ارادي او د قافیوي ضرورت له مخي تصرف یو مثال د میرزا حنان بارګزي او حمید مومند په دېوانو کي مالوستی دئ ، ښایي نور هم وي.حنان وایي:

په لویې د زماني خوشي غلط سوم
لکه دود پر سر د اور د رومي عبس
)دېوان ۴۲ مخ د محمد معصوم هوتک په زیار(

حمید وایي:
د مظلـــــوم د آزار غشی رسالګی
هیڅ ګوزاریې خطانه د رومی عبس
)دېوان ۱۲۵مخ(

خوشحال خان خټک چي پخپل یو شعر کي د کال د میاشتو مخي ته پښتو ترجمې را وړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي(۷) بلکې د حمل ، ثور ، جوزا ، .... پښتو نومونه دي چي په خلکو کي یې له پخوا څخه دود درلود . دی پخپله هم وایي چي دی د دې نومونو پښتو معادل را ښیي:

چی ٌ دلو ٌ ، ٌ حوت ٌ و وایی یو ٌ بهمن ٌ بل ٌ اسفندار ٌ کړه
پښتو له مــــــــانه واوره یو ٌ بوکهٌ ، دوهم ٌ ماهی ٌ

که دا نومونه د خوشحال خان خپلي جوړوني وبولو نو معنا به یې دا وي چي په پښتو ژبه کي د خوشحال بابا تر وخته پوري (وري ، غوایي ، زمري ، تله ، لړم ، لیندده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نوم نه موجود نه وه . دا خبره خو به هیڅوک و نه مني چي دا حیوانان او خزندې او نور شیان په محیط کي هم نه وه . هرو مروه . نو څه به یې بلل ؟. آیا دې موجوداتو په محیط کي خارجي

وجوددرلودخونوم یې نه درلود چي خوشحال خان مجبورسو ، نومونه یې ورته جوړکړل ؟ ! داخبري ټولي د منلونه دي .
دامیرشیرعلیخان دوخت پښتوبولۍ اوپولړپښتونوموني موږددغه وطنپال امیرپه پښتوپالنه کي شمېرلای سونه دپښتودمعیاري کولوله پاره یوتلاښ. دغه وخت امیردیوه منظم لښکرد جوړولو په فکرکي دئ اود لښکر جوړول دهغو اصلاحاتوپه سرکي راتلل چي ویل کېږي امیر شیرعلي خان د سید جمال الدین افغاني په مشوره رانښلولي ول(۸ .)
ددې لښکرد جوړولوله پاره مقررې اوکتابونه له انګرېزۍ څخه په فارسي ترجمه سول چي (شرح قواعد پیاده ګان پلتن) ، (کتاب قواعد رساله) او(کتاب قواعد پلتن) نومېږي. ددې کتابوژبه فارسي ده خوبولۍ اوعسکري اصطلاحات یې پښتودي.

دوکتورحسن کاکړلیکي چي دامیرشیرعلیخان دوخت پښتو نوموني دامیرعبدالرحمان خان په وخت کي نه دي پالل سوي او" امیر عبدالر حمن په دغه اهمال سره په دولتي چاروکي دمداومت اصل ترپښنو لاندي کړ...." (۹) دامیرعبدالرحمن په وخت کي دډیورنډ خط هاخوا پښتنوسره مراوده اومکاتبه په پښتوکېدله اوامیرد پښتو عرایضو احکام هم په پښتوژبه دملامحمد افغاني نویس په قلم ورکول اوپخپله یې لاسکیک پرکاوه (۱۰). دامیرداکارهم دپښتوپالني یاپښتو روزني په برخه کي څېړل کېدلای سي.
دامیرامان الله خان دوخت د(مرکه دپښتو) نوموونې مابل ځای هم څېړلي دي. دادپښتودسوچه کېدو یوه ناکامه هڅه وه چي بشپړیيان به یې تاسي پرخپل ځای ولولئ.داهڅه دهمدې حرکت دبنسټ ایښوونکو له خوالاهم پالل سوې نه ده .

دکره پښتولیکني په نامه چي کوم خوځښت په افغانستان کي د ثورانقلاب ؟تر بري وروسته زوراخیستی دئ ، په ټولولومړنیو او وسنیولیکلو اسنادوکي یې دخپل کاراساس پرځلورو ستنوباندي ولاړ بللی دئ: دارکاییکولغاتوراژوندي کول ، له لهجوڅخه لغات اخیستل ، له نوروژبوڅخه پورول اودنویولغاتوجوړول. دې کارته یې فیصدي هم ایښې ده اوهري برخي ته یې په سل کي ۲۵ ونډه ټاکلې ده .
دویي پانګي دپراختیاله پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پوروونه او جوړونه) غوره سوي دي (۱۱)
ددغي ژبنۍ تګلاري اصول پخوا هم دالفاظوپه لړبدلون سره منل سوي وه . مرکه دپښتوهم پردغه اصولومتفقه وه ، دپښتوادبي انجمن هم اوپښتوټولنه هم .

خو په دې څه د پاسه د برشوکلوکي په پلټنه، تاکنه، پوروينه کي د دوو فيصدو په اندازه ګوتي چا وهلي نه دي. په دې برخه کي چي څه کتابونه لکه زړه پانګه ، د لرغونې شاعرئ ګرنې (۱۲) او نور خپاره سوي هم دي ، له هغو څخه په اصطلاح معياري ليکنه کي چا ښېخي لږ کار اخيستى دئ. خو د جوړوونو په برخه کي د حجم له مخي دومره زيات کار سوى دئ، چي پښتو خوار کئ يې په هضمولو کي پر باکيو (کانګو) راغلي ده .

په لهجو کي لغاتونه ستره خوځوک دئ، چي راټول يې کړي. زيار صاحب وايي چي په لرو او برو پښتنو کي داسي لهجه پاته نه ده ، چي دوى دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتيا به يې هم کړې وي. خو د دې څېړني نتيجه په "کتابچو" کي بندي ده . د تحقيق ميدان ته راوتلې نه ده چي نور هم ورڅخه استفاده وکړي. په يوه ژبه کي چي دلهجو دومره پرېماني وي او له دې پرېمانۍ سره حتى ديوې لهجې کوچنوټی قاموس چاپ سوى نه وي ، نو انفرادي هڅي به څوک څه وکړي .

پوهاند زيار صاحب وايي چي "د پښتو غوندې نوې مدنى کيدونکې ژبه ترهرڅه لومړى ديوې پراخي او بشپړې ويي پانګې (لغوي ذخيرې) تثبيت ته اړتيالري. او هغه په دې ډول چي لومړى يې دلهجوي او متنى څېړنى او پلټنى له لاري خپله آره او اصيله پانګه راټوله شي او بيا يى تشه (خاليګاه) له يوې خوا دځينو نوو مدنى او علمى نومونو په ژباړنو او ټاکنو او له بلى خوا په پورونو او اخيستنو ډکه شى." (۱۳)

تردې وړاندي يې دويي (لغت) پلټني چمونه ښوولي دي اوليکي: "... په ويي پانګې پسى دژبى ټول ګړدودونه وپلټل شى هرويى په خپله فونولوژيکى ، سيمانتيکى او ايديمى ځانګړنو سره په غږليک او غږنيوونې (ټايپ ريکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ويى په يوه ويونکي پوري اړه ولري... کله چي ددې رازپلټنى له لاري ويي پانګه راټوله او جوته شوه بيا واردې ته رسي چي دژبپوهنى له بنسټو سره سمه يې د قاموسونو په بڼه خوندي کړي او هغه هم په بيلابيلو ټوليو او کټګوريو لکه دوييو قاموس، دګړنو(محاورو) قاموس او داسي نور. په دې توګه چي دژبي خپله آره او سوچه ويى پانګه لاسته راغله له يوې خوا به مود خپلى ژبى داړتيايوه لويه برخه پوره کړي او سي او له بلى خوا به مودو يې پانګى د پراختيايوه وسيله ترلاسه شوي وي.(۱۴) دا ټولي هغه خبري دي چي د(خو) ځاى پکښې نستنه . مګر آيا په دغوزرينو اصولو باندي عمل سوى دئ ؟ آيا دلهجوي قاموسو ، چي پوهاند زيار صاحب يې سپارښتنه کوي ، يوه کوچنوټې نمونه څوک راښوولاى سي چي خپره سوې دي وي ؟ زه له دې انکارنه کوم چي د ځينو لهجو ګرامري جوړښتونه به دانفرادي سليقې او علاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آيا دغه ثبت سوي مواد کافي دي ؟

کره پښتو او یوه پښتو یوازي او یوازي لغت جوړوني ته جوغښدلې ده. نورو دروبرخو ته یې شاور ګرزولې ده. د تېرو دېرشو کلونو په موده کې ځوک درې مغزني مقالې راښوولای نه سي چي په دغو ځانګو (پلټنه، ټاکنه، پورونه) کې دې لیکل سوي وي خو پر لغت جوړونه باندي که ټولي مقالې راغونډې سي، کتابونه به ځني جوړ سي. اروا ښاد دوست شینواري په ډېر و خواریو زړه پانګه راغونډه کړې ده خوزه وېلای سم چي د دغي پنډې زېرمې په سلو کې پنځه لا هم درواجولو له پاره انتخاب سوي نه دي. د کره ژبې د څلورو برخو ترمنځ موازنه که د لغات جوړوني په ګټه دومره ورانه سي، لکه ورانه سوې چي ده، نو د چا په ذهن کې هرو مرو دا پوښتني ورګرزي چي:
آیا له لهجو څخه اخیستنه یوازي د کاغذ پرمخ یوه بې ارزښته یادونه ده چي د خلکو د خولو د بندولو له پاره لیکلې سوې ده؟ آیا کره پښتو د یوې لهجې سیادت دئ؟ نوري په رسمیت نه پېژني؟
دوکتور زیار صاحب وایي: "نوې جوړونه باید یوازې په علمی، تخنیکی، مدنی، اداری او داسی نورو مفاهیمو پوری تړلی وي چې زموږ فکري او کلتوری زېرنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنګویستیک)، ټولنپوهنه (سوسیولوجی) پوهنتون (یونیورستی)، څارندوی (سکوټ او پولیس) توغندی دراکټ او وړکتون د کودکستان لپاره. مګر که سوکړک یا سوړسک ته د جوار وډوډۍ نوم وټاکو، یوه بی ځایه ټاکنه به وي." (۱۵) مګر په همدغه کتاب کې بیا په عمل کي د خپلې سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب، قلم، پنسل، بلبل، تاریخ، او نورو په سوو غیر تخنیکي او غیر ساینسي لغاتونه جوړ کړي دي!؟

پوهاند زیار صاحب ورپسې داسي وایي: "باید هره جوړونه په یوه سرنه وي، بلکی دیوې داسي ډلی له خوا وي چي دوه غړي یې د ځانګی والاوي او یو دوه یې ژبپوهان. په دې مانا چی که د مثال په توګه د ټولنپوهنی نومونه وي، په کار دي د ټولنپوهانو او ژبپوهانو په ګډه مرسته جوړه شی. البته که پخپله د ژبپوهنی نومونه وي بیا د جوړونکی ډلی غړي یوازې ژبپوهان کیدون لري. له بله پلوه دا چی په پښتوکی لا تراوسه د هري علمی ځانګی او ژبپوهنی ځانګه وال دومره ډېرنه دي، نو د جوړوونکې ډلې د غړولړنی شمېر دوه تنه د منلو وړ دي، یو مربوط ځانګه وال او بل ژبپوهاند. اولادا هم پیښیږی چی په ډېر اختصاصی ډول په یوه ځانګه کی یوتن هم نه وي، په هغه ترځ کی بیا د بلی ژبی له پوهانو مرسته غوښتل په کار دي." (۱۶) بل ځای وایي: "خپللا سي یا مصنوعی ویی (نیولوګیزم) هغه دی چې په بیلښتي یا ترښتي ډول د یوې علمی ټولنې له خوا د تیارو بیلګو له مخی جوړ شوی وی...." (۱۷) او س نور اسئ خدای ته مخ کړئ او بنده ته شا، چي آیا دغه سپارښتنه په عمل کي نیم په سلو کي پلې سوې ده؟ د ټولو پښتنو پوهانو، استادانو له چیغو او مخالفتو سره بیا هم

دا ټول کاروان په فردي اراده او تصميم باندي روان دئ. نه د چاپرچيغو غوږنيول کيږي ، نه يې پروړاندېزونو. او دليل هم دا راوړل کېږي ، چي تاسي لايسنس نه لرئ ؟ ! هغوی چي يې بيالري،ور ته ويل کېږي چي ستاسي لايسنس د پلاني هيوادد دئ ، د منلو وړ نه دئ (۱۸)

حقيقت دا دئ چي لغت جوړونه اوس په يوې اپيډيمۍ (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده. زه يې ژبنی سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندي چي دغه ناروغي لا دومره عامه سوې نه وه ، دهغې د منفي اغېزو په باب داسي خبرداری ورکړی و: "... که دغه دلغت جوړوني او پښتو کوني عادت افراطي شکل واخلي- پرژبه باندي دوې منفي اغېزې ښندي: يوه منفي اغېزه يې داده چي ژبه د ملنډو او تمسخروړ ګرځوي چي دغه هم دليکوال او هم دژبې وحيثيت ته صدمه رسوي. نوپرځای ددې چي دژبې قدر موکړی وي- سپکه کړې به مووي. دوهمه منفي نتيجه يې دژبې پره ديوالی دی. دژړويا مړو کلماتو پښتوکونه او دنوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي ده چي اومه ځوانان لکه متعلمين او محصلين يې په مقابل کښې معافيت نه لري. که دغه جريان په اوسني شدت سره دوام پيدا کړي ، دوه دري نسله وروسته به موږ په کابل کي يوه بېله لهجه ولروچي هغه به نوکابلۍ پښتو بلله کيږي." (۱۹) اروا ښاد سرمحقق محمدصديق روهي (۱۳۱۳_۱۳۵۷ش) هغه وخت چي د پښتو ټولني درئيس په توګه يې کارکاوه ، دنوو جوړ سوو لغاتو په باب د يوې پوښتني په جواب کي ويلي دي: "يوزيات شمېر خلک فکر کوي چې دا نوی لغتونه د پښتو ټولني له خوا جوړ شوی وی... ځيني پرمونږ انتقاد کوي او وايي چې مونږ د راديو په خبرونو نه پوهېږو ، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولني په دې برخه کې له مسئولو مراجعو څخه غوښتنه وکړه چي که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي بايد د پښتو ټولني سلا او مشوره وغواړي... زما شخصي نظر دا دی چي په افراطي ښه د پښتو سوچه کول به ژبه له ويونکو څخه تجريد کړي. افراطي تصفيه نه ضروري بريښي او نه ممکنه." (۲۰)
اروا ښاد علامه رشاد (۱۳۰۰ _ ۱۳۸۳ش) ترخپل وفات څلور کاله وړاندي د ګوربت مجلې (لومړي کال ، شپږمه ګڼه ۲۴ مخ) د خبريال د يوې پوښتني په جواب کي داسي ويلي دي: "... مجرده ژبه په دنيا کي نه سته او مشترکات دژبې حتمي او لازمي دي مخصوصاً د يوې کورنۍ ژبې په خپلو منځو کي خوراډېر مشترکات لري او موږ د داسي مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، موږ بېي بايدومنو.... دليکني او دليکلو ژبه بايد د قوم ژبه وي ، ژبه د قوم ده ، ژبه د خاصو خو کسو ليکونکو نه ده." علامه مرحوم د يوې بلي پوښتني په جواب کي داسي ويلي دي: "البته دا خبره منم چي

دنویولغاتودرانوتلومخه بایدونیول سي ، دهغوی له پاره په اول کي باید تدبیرونیول سي. مثلا زه به ډېرخوشاله وای چي د سیلو کلمه موږته نه وای راغلې اوپه هغه وخت کي دډوډۍ
پخولویادنانپزۍ موسسه نوم پرا یښودل سوی وای ... مکروریان کلمه که موږته نه وای راغلې ...
اودغسي یوه کلمه ورته استعمال سوې وای دابه ډېره ښه وای. نوونویولغاتودرانوتلودمخنیوي
له پاره داکارسم دئ. امادزړو مروجولغاتواودقوم په ژبه معمول لغاتولپاره دنویو کلماتو جوړول
ژبه واقعاً له قوم څخه لیري کوي... په وضع کي دي ډېرتلوارنه کېږي اول باید ټولي لهجې ثبت سي
اووکتل سي چي په لهجوکي ددغه مطلب لپاره څه سته اوکه نه سته ، که نه وي نوبیادي وروسته
وضع وسي... تلوارپه وضع کي پخپله دتامل وړخبره ده."

دښاغلي نجیب منلی لا ، چي له خپل ګړدودپرته یې له نوروسره جوړه نه ده ، هم له نیولوګیزم سره
ورانه ده. دی لیکي: "... دپښتوپه هکله هم داوېره شته چي دکره کوونکولوربینې به ورته د
مخالفانوله ناروااوونه ډېرتاوان ورواړوي...." دی ورپسې زیاتوي: "له بلې خوازه، چي نژدې ټول
عمرمي دکتاب سره تېرکړی ، درې څلور پردۍ ژبې مې زده کړي اوځان دپښتودتاریخ اوادب له
پېژندنې هم بې برخې نه ګڼم ، که دګوربت مجلې یوه ګڼه راواخلم اوداستادصمیم مرکه
یااستادزیار لیکنه لولم نوپه نیمایي یې هم نه پوهېږم اوحیران شم چي داخبري د چا لپاره دي ؟"
ښاغلی نجیب منلی دنوولغاتوجوړول دژبې پرمختګ بولي خوزیاتوي چي: "... په وچ زورد
هغوپورشویو ټکو پښتوکول چي ژبې دپېړیواولسیزوپه اوږدوکې خپل کړي دي دژبې لپاره به
ګټوري وي یابه نه وي خودژبې دویونکوسره ظلم دی.
دفرمان په زورنه چاته کور، ډوډۍ ،کالي رسېږي ؛نه څوک جنتي کېږي اونه ژبه کره کېږي،
هرتحریک چي دفرمان اووچ زورله لارې د تاریخ یون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي، افغان ولس
ته خوتاریخ دا هم ورزده کړه چي داډول ماجراګاني ډېرې سختې تاواني دي.

په زوردپښتوکره کول ماته دپښتني فرهنګ جرړې ایستل ښکاري... نودیوعادي پښتوویونکې په
حیث هغوددرنومشرانوته چي د نیو لوجبز مونوپه لارکي بې شانه ستونزې ګالي په ډېره عاجزۍ
سوال کوم چي خپله انرژي اوزموږدزده کړي وخت په داسې بې ضرورته سوغاتونونه لګوي
تشریحي اوایتمولوژیکي قاموسونه دې راته جوړکړي چي د خپل ولس دخبروژبه په ښه شان زده
کړو."
دی ،ځوانان لیکوال اوفرهنګپال" دکره پښتودمحتسبانوپه مقابل کې" مقاومت ته رابولي اووایي
چي" خپله پوهه اوقلم دپښتنوخدمت ته وقف کړي په کره پښتولیکل زموږهیڅ دردنه رادواکوي

خود پښتنو په ژبه چې څومره د پښتنو لپاره لیکنې دېرېږي هغومره به پرې پښتو کره کېږي.‟ (۲۱)
اوس له بده مرغه داساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چې پخپله پوهاند زیارصاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ او وايي چې زه یوازې دخپلو جوړو سوو لغاتو مسئولیت اخلم ، نورپه ما اړه نه لري (۲۲) تردې پخوايې ویلي وه چې‟له بده مرغه وروسته په دې برخه کې دځینو خلکو بې سروبوله جوړوني ددې سبب شوي چې زموږ ژبنۍ تولنې دالړۍ ګردسره پرېږدي....‟ (۲۳) خو زه وایم ددې بې مسئولیتۍ مسئولیت به دهغه چاپر غاړه وي ، چې له مکررو خبرداریو او سپارښتونو سره سره یې دلغات جوړولو د کارخانو د تاسیس لار خلاصه کړه.
داپدل چې هرچامات کړی دئ ، له پښتو سره یې په رشتیا جفاکړې ده او د پوښتني مستحق دئ (۲۴) . پښتو ژبه زموږ د متخصصینو له لاسه ریشخندې کیږي. دعوام ژبه که د ماهرانو په لاس ورانه نه سي ، پخپل تدریجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سیر تعقیبوي. زه د پوهاند زیارصاحب داخبره منم چې د معیار په ټاکلو او سمبالولو کې د پوهانو رول ډېرسترد ئ. خبره د پوهانو پر رول نه ده ، خبره د پوهانو پربې وخته لاسوهنه ده. خبره پرهغه ټاکلې او مشخصه زمینه باندې ده چې دمعیار په منځ ته راتګ کې حتمي او لازمي ګڼله کیږي. پوهاند زیارصاحب دا روانښاد پوهاند دوکتورالهام هغه خبره یادوي چې دوی ته یې د پښتو ژبې د کره لیکنې د تاریخي زمینې (سرمایه داري نظام) په برخه کې کړې وه ، خوخپل هغه دلایل نه راوړي ، چې ولي یې نود الهام مرحوم پردغه اصولي مشوره باندې غوږنه ونیولی. پر مشخصي تاریخي زمینې سربېره ، دژبې دمعیار منځ ته راتګ دهغې دویونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، دلیک لوست (سواد) تعمیم غواړي ، دتعلیم عام رواج غواړي او په خلکو کې د مدنیت او مدني ژوند غزېده غواړي. یو قوم چې په نس موړنه وي ، په تن پټ نه وي ، مکتب او تعلیم ورته مهیانه وي ، صحت ونه لري ، څلور لسیزې یې په جنګ کې تیرې کړې وي او اوس لاهم په جګړه کې ولاړوي ، هیوادته یې دفنا او بقاسوال مطرح وي خو څوک ورته دژبې دمعیار جوړولو او ښ لاهم چوکوي او هغه هم د(س) او(ش) په تعریف. داکارنه څوک پرعلم برابرولای سي او نه یې دعملي کېدو چانس سته .
نو څه باید وسي ؟ لاس ترزنه خپلې ژبې ته باید کښېنو ؟ ددې پوښتني جواب دهمدې کتابګوټي په پای کې درکوم.

۱) (دپښتو ځیني نیولوګیزمونه کټ مټ همدغه شان وي
۲) (وګ : نیولوګیزم ـ ویکیپیډیا دایره المعارف ـ دانټرنیټ په حواله.

۳) په افغانستان کي دغوايي دلومړي اړودوړپه دوران کي هڅه کېدله چي په کلاسيکه شاعري کي دطبقاتي مفکورې اوطبقاتي مبارزي نمونې وموندلي سي . په دې لړکي يې د صوفي عبدالرحمن باباپه شاعرۍ کي دابيت دطبقاتي مبارزي انعکاس وباله چي ويلي يې دي:

نشي دخانانـــــــــــــو وملنګوسره کلي
چيرته عزيزخان چرته ملنګ عبدالرحمان

ماپه هغه وخت کي دکابل مجلې د۱۳۲۵ کال په ۱۱،۱۲ګڼه ۹۲ مخ کي وليکل:
"... دغورورڅېره ده زموږ څېړونکي کله کله له پخوانيوليکوالو څخه له خپل تفکرسره سم اثرغواړي ، اوکه يې داکارونه کړنويې محکوموي . اوکله چي بياديوه پرپخواني شاعرپه آثاروکي ځيني داسي موادومومي چي له ټني تفکر سره په تصادفی توګه سم راغلی وي . نوبيادهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعراروابه لاهم په خبره نه وي . مثلا په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن باباڅخه ټنی متفکر جوړ کړی دی ...."

۴) وګ : د پښتو ژبي دودي اړتياولاري چاري ـ ۸۱ مخ
۵) ښکلامجله ـ خلورم کال ، دريېمه ګڼه ـ مرکه ـ ۵۰ مخ
۶) دکابل چاپ خيرالبيان ـ لغتنامه ـ الف ، ب مخونه .
۷) داشعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه ـ ۴۴مخ اوپوهاندزيارصاحب په .... کي اخيستی دئ .
۸) ښاغلی دوکتورحسن کاکړله دې نظرسره مخالف دئ . دی ليکي : داچي ځيني کسان وايي چي اميرشيرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چي سيدجمال الدين ورته تهيه کړي وو حقيقت نه لري . حقيقت دادی چي اميرشيرعلي خان سيدجمال الدين د۱۹۲۸ کال د نومبر پر۱۲مه ياني پخواتردې چي پراصلاحاتويې پيل کړی وي ، دکندهارچمن له لاري هندوستان ته شړلی و .
وګ ؛ دپښتوژبي دودي اړتيااولارې چاري ـ دپوهاند دوکتور محمد حسن کاکړمقاله ـ ۳۵ مخ .
۹) هماغه مقاله ـ ۳۷ مخ)
۱۰) وګ : ميرزاعبدالودودهوتک ـ ۵مخ دحاجي محمداکبرهوتک دعريضې متن
۱۱) ويي پوهنه ـ تر ۱۵مخ وروسته
۱۲) زړه پانګه داروانښاد سرمحقق دوست شينواري (۱۳۱۴ ـ ۱۳۷۲هـ ق) ليکنه اودلرغوني شاعرۍ ګړني داستادمحمدآصف صميم تاليف دئ .
۱۳) ويي پوهنه ـ ۲۳مخ
۱۴) ويي پوهنه ـ ۱۸،۱۹مخونه .
۱۵) ويي پوهنه ـ ۲۴ ، ۲۵ مخونه

۱۶) ويي پوهنه ـ ۲۵ مخ
۱۷) ويي پوهنه ـ ۹ مخ . پر کلماتو تاکيد زمادئ ـ م . هـ
۱۸) پوهاند زيار صاحب په پخواني شوروي اتحادکي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي . وګ : دپښتو ژبي دودې اړتيا او لارې چارې ـ ۸۷ مخ
۱۹) (پښتو چاپي آثار ـ ۲۲۹، ۲۷۰ مخونه ـ ۱۹۷۸ ع . دغه مقاله په نومورې مجموعه کي يوازنۍ مقاله ده چي صحافت يې ورګډ وړ سوی دئ . خدای دي وکړي چي داکارپه ارادي توګه سرته رسېدلی نه وي .
۲۰) وګ : دپښتو ټولنی تاريخچه ۵۱ ـ ۵۲ مخونه ـ ۱۳۵۲ ش
۲۱) ګوربت) مجله ، لومړی کال ، شپږمه ګڼه ، ۱۲ مخ
۲۲) ښکلا) مجله ـ ثلورم کال ـ دريېمه ګڼه ـ ۵۱ مخ
۲۳) ويي پوهنه ـ ۲۴ مخ
۲۴) په دې برخه کي د کتاب په پای کي دضميمې برخه ولولئ.

دنوو جوړوسوو لغتونو دتلفظ ستونزه

لکه دلیکدود په برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتو الفبې د پښتو ژبي دټولو ږغونو د تمثیلولو تر عهدې نسي وتلای. در ادیو ویندویان نوي لغتونه د همدې نیمګړي الفبې له لاري لولي او پخپل اټکل یې تلفظ کوي. دا اټکلي تلفظ هر و مرو دلغات د جوړوونکي د تلفظ نمایندګي نه سي کولای او په دې ډول د غلط تلفظ خوراډېر احتمالات سته. دو یندویانو غلطي دژبي عامو ویونکو ته لارپیدا کوي او پسي عامېږي. زه د خپلي مشاهدې له مخي وایم چي غلط تلفظ نوی جوړسوی لغات بېخونده او پېڅخ کړی دئ. دلغات جوړوونکي نه په دې جریان خبرېږي اونه یې د تعقیبولو امکانات لري. که چیري خبرهم سي ، بیا دومره ری هم نه پکښې وهي. که دنوو لغاتو له پاره یوې صلاحیت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نو به یې لومړی ویندویانو ته سم تلفظ ورښوولای او بیا به یې د میډیا نشرات هم ورپسې تعقیبولای(۱.)

۱) (وګ: دضمیمې دوهمه مقاله.

دژبې دسوچه توب(Purism) دوه اړخه

)هم د رڅخه مرم، هم د رپسي مرم(
سوچه ژبه هغه ژبه ده چې د نوروژبو اغېزې وربانديسوي نه وي ، دخیل کلمات ونه لري او دچاخبره له خپله ځانه پوره وي. هیڅ ژبه دخلقت له مخې بشپړه نه وي. پرژبو باندي اغېزې هرومرو پېښېدونکي دي او پيښي سوي دي. دا اغېزې له ګاونډیو ژبو ، قومونو ، اولسونو او مدنیتونو سره دټولنیزي او اقتصادي راکړې ورکړې او راشه درشې له لاري یا پراولسونو باندي دنوروا ولسونوله خوا دپوځي عملیاتو او فتوحاتوله لاري کیږي او سوي دي. مغلوب اولسونه دغالبو فاتحانو ژبنۍ اغېزې پرځان مني او منلې یې دي. په نړۍ کي دهغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چي له ځانه پرته له بل هیڅ قوم ، هیڅ ژبې ، هیڅ دین او هیڅ مدنیت سره اړیکي ونه لري. داسي قوم پخپله مېنه کي محدود او ایسارپاته سوی وي او په اصطلاح بدوي قوم وي.
ژبنی سوچه توب (Linguistic purism) په یوه ژبه کي له هررازبدلون سره مخالفت یادځینو هغوبدلونو او اغېزوله منځه وړل دي ، چي په پخواکي په ژبه کي راغلي وي. پیوریزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري. ریفورمیست پیوریزم دژبې له پخواني حالت سره خپلي اړیکي شلول غواړي. ددغه راز پیوریزم ښه مثال هغه ژبنی ریفورم دئ چي دترکیې دانقلابي مشر او دمعاصري ترکیې دموسس کمال اتاتورک په وخت کي په ترکي ژبه کي راغئ اوله دې ژبې څخه یې هغه فارسي او عربي لغتونه وایستل چي دعثماني تورکانو په وخت کي یې ژبه اخیستې وه. دپیوریزم بل ډول ته وطنپال پیوریزم (patriotic purism) وایي چي په ژبه کي دبهرنیو لغاتو کمول یا یومخ لیري کول غواړي .
دغه راز پیوریزم په نړۍ کي عام دئ. دنونسمي او شلمي پېړۍ انګرېزي لیکوالو دانګرېزۍ ژبې ددغه راز سوچه توب له پاره ډېري هڅي کړې وې. په فرانسوي ، جرمني او یوناني ژبو کي هم ددغه راز میلان نخښې پیاوړې وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چي دانګرېزي ژبې دلغاتو د سیلاومخه ونیسي. انقلابي پیوریزم دلیکنۍ ژبې دانکشاف په لومړي سرکي راڅرګندېږي. دژبو دمعیاري کولو پرمهال باندي دغه راز پیوریزم ډېرزور (momentum)اخلي خوورو سته بیاله خپله زوره لوېږي(۱)

۱) (ویکیپیډیا انسایکلوپیډیا ـ دانټرنیټ په حواله.

پښتو د سوچه توب پر پیچومو

کله چې په اروپا کې د نوو ملتونو له منځ ته راتګ سره سم د ژبې پر اهمیت باندې د ټینګار خوځنده
څپې په باړ اسکووې ، او د ژبې سوچه کول د هغه وخت د نیشنلیستانو په منځ کې یوه ګرمه ورځنۍ
موضوع وه ، د غه وخت پر افغانستان باندې د امیر دوست محمد خان د زامنو او لمسیانو تر منځ د
قدرت پر ګدۍ باندې د جنګ او جګړو سوران نازل و. نه د چا ژبې ته پام و او نه هم ژبنیو پر مختیاوو ته
. د جنګو او پاچاګښتیو په وخت کې کلتوري او علمي مسایلو ته د چا پام نه وراوړي. علمي
او فرهنګي هڅې آرامه فضا او د چا خبرهٌ د خاطر اطمنانٌ غواړي. د غه راز نسبتاً مساعده فضا
د امیر حبیب الله خان (سراج الملت والدین) د پاچهۍ په وخت کې منځ ته راغله. د غه وخت په ټول
افغانستان کې بشپړ امنیت ټینګ و او په دې سیمه کې د آرامۍ او ثبات پر سرنړیوال توافق هم
موجود و. د امیر حبیب الله خان په وخت کې هغه منوري کورنۍ چې د ده د پلار د مطلقه پاچهۍ
پر مهال له افغانستانه ایستل
سوې وې، بیرته هیواد ته را ستنې سوې. په د غو کورنیو کې د سردارانو د کندهاري ورونو د روحاني
او متصوف شخصیت او ملي شاعر سردار رحمدل خان د دانشمندزوی سردار غلام محمد خان
طرزي کورنۍ او د غه راز د غازي محمد ایوب خان د ملي او انګلیسي ضد خوځښت د وفادار پلوي
جمړیاني بادار کندهاري ورار ه غلام محی الدین افغان او نوري کورنۍ او افراد هم شامل و. د دې
خلکو پر اذهانو باندې له افغانستان څخه د تبعید په وخت کې د اروپایي هیوادو سیاسي اوضاع
او د هغې قارې ملي خوځښتونو لږو ډېره اغېزه کړې وه. د سیاسي تبعید په د غه دوران کې ترکیه
او ایران د افغان سید جمال الدین د علمي او سیاسي هڅو له امله د منورینو او تجدد خوښوونکو د
نیشنلیستي مبارزو مرکز و. د غو مبارزو ته د اروپایي نیشنلیستانو افکار او نظریات رسېدلي وه.
په د غو هیوادو کې د تبعید سوو کورنیو زلمیانو د تنور او وطنپالني روحیه واخیستله او په دې ترڅ
کې یې د خپل ملت د ژبو حالت ته زیاته پاملرنه واوښتله. د اروپایي نیشنلیستانو په پیروۍ یې
د سوچه ژبې، سوچه نژاد، سوچه ملت ملي او سیاسي مفاهیم د تبعید د وخت د ارمغان په توګه خپل
هیواد ته راوړل. (۱) د تبعیدیانو د دې کاروان قافله سالار ځوان محمود طرزي و. محمود طرزي
هیواد ته له راستنېدو سره سم له شاهي کورنۍ سره د خپلو خانداني اړیکو او خپښیو په مرسته
امیر حبیب الله خان ، چې پخپله هم په افغاني پاچهانو کې تر ټولو زیات منور او تجدد خوښوونکی
پاچا و ، د نوي مدنیت له ښېګڼو څخه استفادې ته وهڅاوه او په هیواد کې یې د مطبوعاتو هغه
پوړندې چې د مولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلې سوې وې ، له سره تازه کړې او په دې ډول یې

د سراج الاخبار افغانیه فرهنګي مرکز جوړ او د حبیبیې مدرسې زده کوونکي او کارکوونکي یې پرراماټ کړل .
د سراج الاخبار له مطالعې څخه ثوک په څرګنده توګه د هغو هلو ځلو اغېزې لیدلای سي چي په اروپا په تېره بیا ترکیه کي د نیشنلیستي غورځنګ پلویانو د ژبي د سوچه کولو او په تعقیب یې د ژبي د معیاري کولو له پاره په کارا اچولي وې. د سراج الاخبار مدیر او متفکر مغز محمود طرزی د دغو هڅو په باب معلومات او د هغو مطالعه په ترکیه کي د اوسېدني پروخت او په تېره بیا د سید جمال الدین افغاني په محضر کي د دوه میاشتني حضور پر مهال ترلاسه کړې وه.
د همدغو هڅو اغېزه وه چي محمود طرزي د سوچه فارسي او سوچه افغاني نژاد په باب په سراج الاخبار کي نشرات پیل کړل. ده د سراج الاخبار په یوه ګڼه کي د امیر حبیب الله خان تر عکس لاندي یو اوږد پاراګراف لیکلی و او لوستونکو ته یې چلینج ورکړی و ، چي که چا د امیر حبیب الله ترنامه په ها خوا بل کوم عربي لغت ونبود ، د سراج الاخبار یو کلکسیون به د انعام په توګه ورکول سي. په دې اعلان سره یې غوښتل وښیي چي فارسي ژبه ترکومې اندازې پوري له خپله ځانه پوره او سوچه ژبه ده .سوچه لیکنه د دغه عصر دلیکوال په محاسنو کي شمېرل کېده. د همدې تمایل اغېزه وه چي علامه عبد الحي حبیبي هم کله چي د طلوع افغان اخبار چلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتو اعلان خپور کړا و لوستونکو ته یې بلنه ورکړه چي که چا غیر پښتو لغت پکښې وموند ،د طلوع افغان کلکسیون به د انعام په توګه ورولېږي. د دې انعام پر سر د مولانا محمد شریف حبیبي او د طلوع افغان د چلوونکي ترمنځ یوه مناقشه هم منځ ته راغله.مولانا د یوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي د اعلان په متن کي موجود و او ځان یې د انعام مستحق باله خو د اخبار چلوونکي بیا مفغنات په پښتو کلماتو کي شمېرل (۲.)
په پښتو کي د عربي ژبي دلغاتو افراطي استعمال او دچاخبره ملایي پښتو هم پخپل وار سره د پښتو د سوچه کولو زمینه برابره کړې وه . د عربي ژبي دلغاتو افراطي کارول د هغه وخت په ملایي ذهنیت کي د فضیلت او علمیت نخښه وه او دغه ذهنیت زموږ په منورینو کي ځکه نفوذ وکړ، چي هغوی پخپله په یوه دیني او ملایي ماحول کي د روزني له لاري د قلم او سیاست میدان ته راوتلي وه.
دوی په مدرسه کي ښوونه او روزنه بشپړه کړې وه . او کله چي یې د اروپایي انکشافاتو په باب لږ څه پوهنه وموندله ، نو یې سمدلاسه په ژبه کي د عربیت پرضد پاڅون وکړ. خودې پاڅون ښه نتیجه ځکه ورنه کړه چي عربیت زموږ پښتنو ذهنونه د دیني عقایدو له لاري تسخیر کړي وه . د هغوی له ذهنو څخه د عربي ژبي ایستل د دین د ژبي د ایستلو په معنا تعبیریدله.
د سوچتابه هڅي پرٌ مرکه د پښتوٌ هم اغېزه وکړه اوٌ یوازینۍ پښتوٌ د همدغي اغېزې په نتیجه کي

خپره سوه .(۳)
خو دیوازینی پښتولاربښووني په سرسره د ٬٬مرکه د پښتو٬٬ د مشر مولوي عبد الواسع کاکړ له خواهم عملي نه سوې. ده چي په ۱۳۰۵ش کال د جدي پر ۱۲ د(تعاونوا علی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ویلې ده (۴) په هغه کي د سوچه توب نخښې کوږې نسته او دلاسه لا دعربیت اغېزه پر غالبه ښکاري.

حسن و قبح له ماورک سـوه لیونی یم
زیان وګټه راته یو سـوه بهولی یم
تعاون له قبیلې له قـومه ورک سو
لـویې ډېري مګر کارمو د هلک سو
....
زما تعطیل، غفلت، نخوت که څه یو آن دئ
د عـالم عالم، مادي معنوي زیان دئ

زه د دې نظم له ژبي سره هیڅ مشکل نه لرم او لوستونکي یې هم زما یقین دئ ، چي نه یې لري ، خو د دې دروبیتو له راوړلو مي مراد دا دئ چي دیوازینی پښتوهڅه چي پر(مرکه د پښتو) باندي تپل سوې وه ، یو تفنني اولکه دمخه چي مې یادونه وکړه ، له بهره راغلئ ذهنیت و.
د(مرکه د پښتو) بل کتاب٬٬ پښتو پښویه٬٬و او ددې کتاب له نامه پرته نورګرامري اصطلاحات له یوه مخه عربي یا پارسي دي لکه٬٬ تاکید و مبالغه ، تفعیل ومبالغه ، فتحۀ مجهولۀ خالص ، صیغۀ مذکر ، صیغۀ مونث او نور٬٬
دا چي وایي پښتو ژبه سوچه ژبه پاته سوې ده . ددې ادعا معنا دا ده چي پښتانه له هیڅ ګاونډي قوم او هیڅ رازمدنیت سره په تماس کي راغلي نه دي . تاریخي حقایق ددې خبري پر خلاف دي . پښتانه پرداسي یوه سیمه پراته دي چي د مدنیتو ، د فاتحانو دلښکرو ، د جهانکشایانو دتلو راتلو لار وه .
ددوی ژبه له دغو اثراتو څخه هیڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي . دا چي موږ وایو پښتو له آره سوچه ژبه پاته سوې ده ، په حقیقت کي مو پر تاریخي پېښو او حقایقو باندي پرده اچولې ده . دا څرنګه امکان لري چي کندهار دي د پېړیو په اوږدو کي د مغولو او پارسیانو له خوا لاس پر لاس سوی وي او پښتانه او پارسیان دي څنګ پر څنګ کلی او کور سوی وي خو یو د بل پر ژبو دې اغېزنه وي ښندلی . دا څرنګه امکان لري چي په ننګرهار کي دي د تاریخي ګندهارا ژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوي. پردغه پراخه اورشودي د پښتنو په څنګ کي شاړي ، پشه یان ، ترکان ، اشکوڼ ،کاتیر(کاتیان) پراچیان ،ګوجر او نور څنګ پر څنګ له پېړیو راهیسي اوسي (۵)خوژبې دي یو دبل

له تاثيره په امان پاته وي. دا خرنگه امکان لري چي ورډک او هزاره دي يو دبل په چم او گاونډ کي او سېدلي وي او ژبو دي يې يو پر بل اثرنه وي کړی. دا څرنگه امکان لري چي په لوگر کي دي د پښتنو، تاجکو، برکيو پوله او پتی گډ وي خوژبې دي يې يو دبل له تاثيره خوندي او سوچه پاته وي. دا څرنگه امکان لري چي د پيښور او کوټي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو او پنجابيو او بلوڅو سره شريک وي خوژبې دي سوچه پاته وي. ژبه لکه ژوندی اورگانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي. دا که دچا خوښه وي او که نه، که دچا بنه راځي، که بد. دا دطبيعت قانون دئ زما او ستا ذهنيت ته نه گوري او خپل کار کوي. لکه د پرديو ژبو د افراطي بهير په مقابل کي چي د خپلي ژبي مدافعه يو ضروري کار دئ، د غه راز د ژبې افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي، بې گټې او کله کله مضر عمل دئ.

دښاغلي رفيع خبره په خطاطانو کي د پښتو د سوچه تابه اشتها زموږد ځينو شاعرانو رنگين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي او لاس وپښې يې ورمات کړي دي (۲) دا کار له بده مرغه او س هم روان دئ. اوس د پخوانيو شاعرانو لهجه د معياريت په فتوا بدلېږي. (په) يې په (پر) وراړوي او (پر) يې په (په). د کلماتو د پای يا گاني يې په خپله سليقه وراچوي (۲). دا کار به څو پېړۍ وروسته د پښتو ژبې د لهجوي څېړونکي غبرگ غاښونه وروباسي او په قضاوت کي به يې د کعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکر کوي چي د نوموړي شاعر په وخت کي (په) او (پر) استعمال په دغه شان و، لکه په چاپي د يوان کي چي راغلی دئ. خبر به نه وي چي دا استعمال د معياريت په اشتها پرتپل سوی دئ د شاعر او لا په دغه راز استعمال خبره نه وه. د غه شان لوبې ترموږ يو نسل وړاندي د عبدالقادر خان ختک او نورو پخوانيو شاعرانو په ديوانو باندي د خطاطانو له خوا سوي دي.

ښاغلی رفيع وروسته له هغه چي د پښتو د سوچتابه هڅوته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه راښيلوي او ترنن ورځي يې رارسوي، په پای کي د دغو هڅو اهميت پخپله له ډاگه وهي او داسي ليکي:" ... موږوليدل چي د دی کار (د پښتو د سوچتابه ـ م.هـ) لپاره کله، کله د تفنن لپاره لاس غزول شوی او يا هم د ځينی نورو هيوادونو په اغېزکې دا کار شوی دی خو له ټولو سره ـ سره يې نتيجه نه ده ورکړې او دا هڅه ناکامه شوې ده.

د دی ناکامۍ يو لوی علت دا دی چي نړۍ ورځ په ورځ وړيږي، انسانی راشی درشی او راکړې ورکړې زياتيږي، د ساينس له برکته تلنې راتلنې گړندۍ کيږی او په اجتماعی، اقتصادی او نورو چارو کې هيوادونه يو بل ته اړکيږی او ددی راشو درشو، راکړو ورکړو، تلنو راتلنو او اړتياؤ په ترڅ کی کلتوری او ژبنۍ راکړی ورکړی هم دوديږی اود تجريد او يوازيتوب ژوند له منځه ځی..."

ښاغلی رفيع وروسته اروابناد محمد صديق روهی يوه خبره رانقلوي، چي ويلي يې وه"که

د ژبو تکاملی سیر ته وګورو په نړۍ کی خالصی ژبه نشته او که وی هغه به د ځینی بدوی ټولنو ژبی وی چی له نوری نړۍ سره علمی او ثقافتی اړیکی نه لری.' (۷). رفیع صاحب پر خپله څېړنه باندي داسي نتیجه بناکوي: 'په دې اساس د ژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خوا ژبه او ولس یې تجرید کوی له بله خوا د ژبی د خارجی زده کوونکو لپاره ستونزی را منځ ته کوی او له بله پلوه په خپله د ژبی د ویونکو له پاره د افهام او تفهیم لاره اغزنه کوی نو ځکه باید دی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړو او په زور خپله ژبه تجرید او کړاو منه نه کړو....' (۸) دا نتیجه په رشتیا سره یوه واقعي او له علمي اصولو سره برابره نتیجه اخیستنه ده. د ژبي سوچه کول د کره پښتو لیکني نني لارویان هم په خوله غندي خو په عمل پر هماغه لار روان دي ، چي دوی یې تر بل هر چا دنه عملي توب له پاره ډېر څه ویلي دي.

لکه د دې بحث په سر کې چي تاسي ولوستل د ژبي سوچه توب له یوې خوا د نورو قوي ژبو د واردا تو په وړاندي یو عکس العمل دئ چي تر یوې اندازې یې د توجیه کولو له پاره د میړې لار موندله کېږي. خو له بل پلوه یوه داسي ناکامه هڅه ده چي د ممکناتو په ساحه کي ورته د نوک اینښوولو ځای لاهم نسته. نو د دغسي یوې غیر عملي پروژې له پاره نوکان ایستل چاته د کندهار د پښتنو هغه متل ور په یادوي ، چي وايي:

عبث دارو مردک دي ، چي په ولي ده ختي (۹.)

۱) (ارواښاد کاندید اکاډمیسن محمد صدیق روهي خوحتی د ظاهر شاه د پاچهۍ په سر کي پر پښتو ادبیاتو باندي د اروپايي افراطي ایډیالوژیو ، الماني نیشنلیزم (فاشیزم) او شوروي کمونیزم ، سیوري ته اشاره کوي او لیکي چي دې ایډیالوژیو' په ټولو هیوادو کې د افراطي یا معتدل نیشنلیزم درامنځ ته کېدو امکانات برابر کړل. په افغانستان کې یو معتدل نیشنلیزم مینځ ته راغی، چې عمده مضمون یې ملت پالنه ، د تاریخي مواریثو او عنعنو درناوی، حماسي ادب ، پرځان ویسا او ملی غرور و.'

)وګ: د پښتو ادبیاتو تاریخ۔ معاصره دوره ۔۸۵ مخ (

۲) (طلوع افغان ۱۲ کال ۷۷۸ ګڼه. دا دوه اعلانونه ما پخپله په سر سره کتلي وه خو اوس مي د سراج الاخبار کلکسیون ته لاس کورټ نه رسېږي او د طلوع افغان حواله مي د ښاغلي رفیع د ژبپالنه نومي کتاب ۔۳۲ مخ څخه واخیستله .

۳) (یوازنی پښتو) په ۱۳۰۱ش کال کي د (مرکه د پښتو) له خوا د پوهني وزارت په مطبعه کي خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چي په سر کي یې خادم العلماء مولوي

عبدالواسع قندهاري سریزه کښلې ده. (وګ: ژبپالنه ـ ۲۵مخ)
۴) (وګ: د افغان یاد ـ د علامه حبیبي مقاله ـ ۹مخ
۵) (پالوال ـ معیاري ژبه ـ ۷۸، ۷۹، ۹۰مخونه
۶) (ژبپالنه ـ ۴۳مخ.
ما(هوتک) چي کله د لوی احمد شاه بابا دیوان له څو خطي او چاپي نسخو څخه ترتیباوه، پر دغه رازلاسوهنو او دلغاتو پر ترجمو باندي پېښې سوم او زما په نزد مي لاسوهلي ځایونه په نوي متن کي وانه خیستل. د هغو لاسوهنو یو څو مثاله دادي:

دلفریبه ـ زړه فریبه

شکرلبه ـ خوږشونډې

پریرویه ـ پري مخه

دامنګیره ـ لمن ګیره

موی کمره ـ ملاویښته

۲) (وګ: دلوی احمد شاه بابا دیوان ـ د ۱۳۷۸ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ
۷) (ژبپالنه ـ ۳۶ مخ
۸) (هماغه کتاب ـ ۳۶ مخ. نقل قول کټ مټ را نقل سوی دئ.
۹) (ده ختې د کندهار ښار په جنوب کي د یوه کلي نوم دئ. د امتل ځیني کسان په دې ډول هم وایي: "عبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزوي.

په خوله کړلې تصفیه په زړه منلی سوچه توب

د پیوریزم په باب تاسي په تیرو پاڼو کي ښه پوره تفصیلي بیان ولولوست او د هغه د نه عملي توب او تاواني توب په باب موهم نظرونه ترنظر تېر کړل چي اتفاق ته په نزدې اکثریت ټولو پوهانو ورسره خپل مخالفت څرګند کړی دئ. خو په عمل کي د پیوریزم له کړني سره سره د پښتوژبي د سوچه تابه بازار ښه تود دئ. د دې مسئلې د ښه څرګند تیا له پاره به زه یو څه شاته ولاړ سم او د ژبي له پاره به د نوو وجوړونو پر سابقه یو واربیا مرورو کړم.
علامه محمود طرزي چي د افغاني ژبو (فارسي او پښتو) د سوچه تابه لومړیو پلویانو څخه و، په دې برخه کي لیکي: "... به فکر عاجزانهٔ خود ما، یګانه وظیفه انجمن عالی معارف باید اصلاح وترقی وتعلیم زبان وطنی وملتی افغانی باشد، از ارباب علم ودانش این زبان یک ګروپ مخصوص تشکیل یافته کتابهای تعلیمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوین وحاضر باید کرد.
حتی برای تطبیق دادن کلمات فنی وصنعتی واختراعات جدیده یی که نامهای آن درزبان افغانی غیر معروف است، کلمات مناسب ونامهای متناسب به زبان افغانی پیدا باید کردو هر قدر اصلاح وترقی که لازم است درآنباب اجراء باید کرد". (۱) محمود طرزي د (فني او صنعتي کلماتو او نوو اختراعاتو) له پاره د مناسبو او متناسبو کلمود پیدا کولو سپارښتنه کوي. په (پیدا کولو) کي د کلماتو پلټنه او جوړونه دواړه راتلای سي. خودی دا کلمات مشخص کوي او د نوولغاتو د پیدا کولو اړتیا یوازي په (فني ،صنعتي او د اختراعاتو) په برخه کي رامحدودوي.
علامه عبدالحی حبیبي هم، چي په طلوع افغان کي (د پښتو د علمي اصطلاحاتو یا نوو لغاتو وضع) تر سرلیک لاندي د دغه کار اصول بیان کړي دي، په هغو کي یې "د پښتو سوچه لغاتو پلټنه او د لغاتو وضع" د جلا مادو په توګه ټاکلي دي. د نوو لغاتو وضع کول یې یوازي په تخنیکي، صنعتي او علمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټیلګراف (لیرلیک)، فوټوګراف (بشرلیک)، فونوګراف (برغ لیک) او نور، چي ښې ډېري نمونې یې په ژبپالنه ۷۰، ۷۱ مخونو کي د طلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي. ګویا د علامه حبیبي سپارښتنه هم پر فني او تخنیکي نومونو باندي تکیه درلوده. لرو پښتنو هم خپلي جوړوني ساینسي څانګي ته متوجه کړي دي.
ښاغلي رفیع هم په شاعرانه ژبه باندي د ساینسي علومود اصطلاحاتو له پاره د نومونو ټاکل لازم ګڼلي دي. دی لیکي: "د ساینس او تخنیک له پرمختګ سره د نړۍ په وړاندي تللو هیوادو کي هره ورځ نوی-نوی ساینسی زېږېدنی کېږی او په هره زېږېدنه د همهغه هیواد د ژبی یو نوم اېښود ل کېږی او بیا د علم نوی پیغله له خپل نامه سره بل هیواد ته ودېږی او هلته میشتېږی. که وروسته پاتی

هیوادو ژبې پته خوله پاتې شي او په دې نوې ناوې نوم کینږدي نو ددې ناویانو سلسله خواوږده ده
او کله چې ددې هیواد خلک ستر ګې غړوي ګوري به چې ددوي د ژبې ټول انګړ به
د پر مختللیو هیوادونو راغلیو ساینسي ، تخنیکي او نوو منځ ته راغلو ناویو نیولې وي او اصلي ژبې
ته به یوازې چوکاټ او چاردیوالې ورپاتې وي.... " (۲)
د ښاغلي رفیع له بیانه هم دا خبره واضح څرګندیږي چې ساینسي او تخنیکي " ناویانو " ته باید
نومونه کښېښوول سي.
او د پوهاند دوکتور زیار صاحب هغه نظر به بیا راوړم ، چې وړاندې مې هم را نقل کړی و . دی لیکي:
" نوي جوړونه باید په علمي ، تخنیکي ، مدني ، اداري او داسې نورو مفاهیمو پوري تړلې وي چې
زموږ فکري او کلتوري زیږنده نه وي ، لکه ژبپوهنه (لینګویستیک) ، ټولنپوهنه (سوسیولوجي) ،
پوهنتون (یونیورستي) ، څارندوی (سکوټ او پولیس) ، توغندي دراکټ او وړکتون دکودکستان
لپاره .مګر که سوکړک یا سوړسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو ، یوه بې ځایه ټاکنه به وي. " (۳) بل
ځای وایي چې ساده وییونه په مصنوعي توګه جوړول غیر اصولي کار دئ. (۴)
خو په عمل کي چي ګورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده . حتی د کتاب ، قلم ، دېوان ، شعر ، شاعر
او په سوو نورو په ژبه کي دود سوي لغتو ته لګیادي ، نومونه جوړیږي . د پنسل له پاره یې
د ښېتو مرکې (و چکښې ، و چکښ) بیرته ژوندی کړ . په ژبه کي رنځور او ناروغ سته او عام دئ خو
دوی (رنځمن) ورته را وایست ، سرابن (د حریص په معنا) په لهجو کي پروت دئ
خودوی(اسویلاند) ورته اختراع کړ ، په ژبه کي تلابن سته او عام دئ خودوی ورته (ډډون)
جوړ کړ ، په ژبه کي طبیعت د دخیل لغت په توګه د وولس پېړۍ ژوند کړی دئ خودوی ورته (پنځون)
وموند ، په ژبه کي بلبل له زرو کلورا هیسې سندري وایي خودوی ورته (ډانګ لکۍ) پیدا کړ او څه
موده وروسته یې بیا همدغه ډانګ لکۍ د (ډایناز اروس) له پاروټاکه (۵). نه پوهېږم چې د بلبل
او دغه ماقبل التاریخ حیوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلي ، ښایسته سته خو نه
پوهېږم دوی ورته (ښاو)له کومه کړ ، په ژبه کي نیاو د عدل او انصاف په معنا رواج موندلی دئ
خودوی ورته (سماو) را وایست ، په ژبه کي خېټو ، خېټور سته خودوی ورته(شنازګېډی)
تولید کړ ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دئ خودوی ورته (لارلیک) وزېږاوه ، په ژبه کي (کرښپل
) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښو خاپونه) وضع کړ (۶) ، (غونې) په ژبه کي ژوندی لغت دئ
خودوی ورته (بنګن) را وایست (۷) ، (کتابتون)جوړ سوی دئ خو دوهم واروړ ته (کتاب خونه)
جوړ سوا و هغه هم د پاړسۍ ټکي په ټکي ترجمه (۸) ، (بدلون)پخوا جوړسوی و ، نو(ونجون) ته څه
اړتیا وه ؟ ، د(بېکسۍ) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (بېخو کتیا) ته څه ضرورت و ؟.

ځینو ډېروبې خوندو او پښتو ترجمه سوو لغاتو ته خوزه بیخي حیران پاته یم ، چي ددې ضرورت څه و . لکه (او سپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبی) د(جادوګر) ، (کوډګر) له پاره ، (ړنده مږه) د (کورموش) له پاره ، (پلغتې) د(چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خو په ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته او ښتې ده . موږ دړغ دبلي او شرنګ سوتي له پېغوره لا خلاص سوي نه يو چي دا بل سرباری هم پرولوېد او دا ور د معیار په نامه !

پوهاند دوکتور زیار صاحب وایي چي ٌ نړیوېزونه یا نړیوال وییونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډیو ، تلویزیون،تیلګراف یا تېلګرام ، تېلي فوتو ، تيلي ټايپ، تېلېفون ، اکسرې یا لایزر(وړانګې) کمپیوټر ، ډاکتر، اکسیجن ، هایدروجن ، نایتروجن ، الکترون ، نایترون، پوزیترون... یا ځانګړي جغرافیایي نومونه او یا په زرګونو کېمیاوي او درملي نومونه... دنړۍ په زیاترو علمي ژبو کې له یو څه جولیز(شکلي) اړاپټېښن (راخپلوني) سره یو راز دودلري ، په نیولو جیزم کې راګډول بیا هم د پیوریزم په مانا اخیستل کېږي... ٌ (۱۰) یعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ. خو ترد غه سپارښتني دوې کرښې وروسته بیا وایي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسۍ ، هندي کي نن سباډېر انټرنېشنلېزمونه راژباړل شوي دي یعني که موچم ورته جوړسو ، ژباړئ یې . دا چي تراوسه دغو نړیوالونومونو ته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، دچاخبره په چم یې نه پوهېږي چي څرنګه لا رورته و مومي . دمثال په توګه اکسیجن ته به څه رازنوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وایي ٌ ترک عادت موجب مرض است ٌ په ژبه کي او بتل سته او عام سوی دئ خو ددوی زړه په سوړسوی نه دئ او (اوبه‌وب) يې هم ورته جوړکړ ، په ژبه ، ادب او فولکلورکي زرګرسته خو دوی ورته (زرپښن) وزبړاوه ، په ژبه کي ترینګلی د(عبوس ، پیشانی ترش) له پاره سته او قاموسو هم اخیستی دئ خو دوی ورته (اریړه اوربوز) وزبړاوه . یوځای وایو چي بین المللي تخنیکي نومونه به پر خپل حال پرېږدو خو بیرته خپله خبره اخلو او تیلفون ته (غږون) ، تلویزیون ته (لروینون) او تیلګراف ته (لرلیکون) پیشنهادوو(۱۱).

د مروجو لغاتو دوژلو په کار کي هم سیالي ښه په زور روانه ده . دېرېږیو پېړیو مروج لغات د معیار په فتوا له رواجه لوېږي . ما په یوه بله لیکنه کي ددغو لغاتو یوه ډېره کوچنوټې برخه داسي بیان کړې ده : ٌ زما دمشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزوکي (بډای) او (موړ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) مو په (برید) له منځه یوور ، (ایلچي) مو په (استازي) ورک کړ ، (جنګ) مو په (جګړه) ووا هه ، (وطن) مو په (هیواد)نبستي کړ، (غولی) مو په(انګړ) پایمال کړ ، (تاداو) مو په(بنسټ) له بېخه وکیښ ، (ربړه) مو په (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) مو په (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) مو په (وړکتوب) ووژله ، (جنګیالی) مو په (جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لګیا) الیش کړل ، (تلاښ) مو په (هڅه) نفی کړ، (کړنه) مو په (غندنه)

محوه کړه ، (نجلی) مو په (جنۍ) ترپښولاندي کړه ،(کرار) مو په (ورو) وخوړ، (په) مود(پر) په فتوا مسخه کړ اولالګیایو د مسخه کولو او محوه کولو دا بهېرپسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چي (یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)". دالیست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسیږي.زه پوښتنه کوم چي تصفیه اوسوچه توب (purism)لکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟دغه جریان چي اوس روان دئ ، تاسي چي هرڅه نوم پرایږدئ ،خوداکټ مټ اوپه مطلق ډول تصفیه ده. او تر ټولو بیادخواشینۍ خبره داده چي که چاپه لیکنه کي دغه جریان تعقیب نه کړ ، لیکنه یې ناکره ، لهجوي ، سیمه ییزه اونوراونوربلله کیږي .
زیارصاحب هم وایي چي هرڅوک باید لغات جوړنه کړي. ډاکټرپالوال هم دغه کارپه صلاحیت پوري تړي زماچیغي هم دهمدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان(cancer) هرڅوک اخته دي دصلاحیت والاو جوړوني اودبې صلاحیتوداسره بېلېږي نه. دنیولوګیزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحیت والاوه ، که بې صلاحیته ، خبره انارشیزم ته رسیږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندي مي په یوه مجله کي دیوه متوفی مشرحقدارله خولې داسي ولوستل چي که دوزیرصاحب محمدګل خان وس رسېدلی دټول افغانستان دخلکونومونه یې هم پښتو کول (۱۲۱) دلیکني له خونداو شخوند څه څوک پوهېدلای سوای چي دژبي دتصفیې اشتهالا تر اوسه هم ښه پوره موجوده ده اوهمداذهنیت اوس هم دالفاظوترپردې لاندي دکره لیکنۍ پښتو په نامه پالل کېږي. په دغه شان روحیه باندي یوې ژبي ته انکشاف ورکول دیوویشتمي پېړۍ له انکشافاتوسره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تربل هر وخت زیاتي یوه په بله ننوتلي دي.
موږته زیاتره ویل کېږي چي دنړیوالوعلمي اوفني اوسیاسي ټرمینالوجۍ سیلاب ته که لاس ترزنه کښېښو ، ژبه راڅخه لاندي کوي. داحقیقت زه هم منم. خودنوولغاتواوپه ژبه کي داخښل سوواو مروجو لغتوبرید باید وټاکل سي.که دا کارونه سي ، نوچي بیاپردیارلس لیکي (۱۳)لاس راسره کښېږدئ ، بیا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفیې په هاخوابل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جریان سره به دمخالفت آوازدسور تر شپېلۍ پوري روان وي. که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفین ځانساتي، لنډاندي، مرتجعین وبلل سي اوحتی ښکنځل (کنځاوي) ورته وسي بیابه هم هغوی دګالیله په شان پر مځکه باندي د توبې ایستلوپروخت لاهم ووایي چي په دغه ژبه د افهام او تفهیم عملیه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای . داپښتوپسې عامېږي اوخلک ځني خوا توري کیږي. ددې چاره په کارده اوهمدانن

یې په کار ده. د پېریانانو دې ژبې په پښتنو کې درزونه واچول ، ددې کار له پاره فکر کول په کار دي ، دا درزپرا خېږي او چاره یې په دې نه کېږي چې وو ایو :

"کاروان به تیریږي او سپي به غپیږي" (۱۴) . د پښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دئ ، نه له نیولوګیزمونو سره . که خدای مه کړه پښتون مړسو ، پښتو او نیولوګیزمونه دواړه ورسره مري. په نیولوګیزمونو باندي د پښتو ژوند نه راګرزي. دیوې شېبې له پاره یې فرض کړئ چې په پښتو ژبه کې یو لغت لاهم پردی نسته مګر که پښتون همدا سې شپون او عسکروي او روزي یې د شپنیتوب او ځان وژنې له لارې مقرره وي ، دغه خالصه ژبه به یې کوم درد ور دوا کړي ؟ ښاغلی پوهاند حسن کاکړ د خپلو تاریخي څېړنو په پای کې دې نتیجې ته رسېدلی دئ ، چې: "پښتو چې بیرته پاتی ده او علمی شوی نده د ژبی د ځنګه والی له امله نده ، بیرته پاتی توب یې د پښتنو له لاسه دی. ددوی بیرته پاتی توب د پښتو بیرته پاتی توب شوی دی" (۱۵) نو پر پښتو او پښتنو باید زړه وسوځل سي. د شهرت ، د نامه ، د عقدو له پاره باید ژبه قرباني نه سي . دغه اند ښنني دي ، چې په مایې دا کتابګوتې وکیښې .

اوس په ځینو لیکنو او مرکوکې د نیو لوګیز مونو پر ٪ ۲۵ باندي ټینګار کیږي. زه تا سې ټولو درنولوستونکوته واک درکوم چې که مو هروخت دغه فیصدي په عمل کې تطبیق ومونده ، زما دا کتاب په هماغه ورځ په اورکې وسوځئ چې نوریې څوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي او نور به د پښتو ژبې له بابته د اند ښنو ځای راته پاته نه وي .

د کره لیکنې پښتو له نني بهیرڅخه دا سې نخښې او نښانې لیدلې کېږي چې دا خوځښت په نهایت کې په یوې لهجې باندي د نورو د نفی کولو له پاره دئ. زه به ډېر خوښ سم چې که د پښتو یوه لهجه د ژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چې ټول پښتانه یې هم ولیکي او هم یې وو ایې . دا که زما لهجه وي ، که د بل ، که د هابل ، ما ته مهمه نه ده . مګر دا کار د پېړیو دئ او باید په طبیعي توګه لکه په فارسي او نورو ژبو کې چې را غلی دئ ، عملي سي . نه دا و سنیو ژبنیو ماجرا جوییو له لارې.

۱) (ژبپالنه ـ ۲۴، ۲۳ مخونه د مقالات محمود طرزی د ۷۷۴ مخ او سراج الاخبار په حواله
۲) (ژبپالنه ـ ۷۵ مخ
۳) (ویي پوهنه ـ ۲۵، ۲۴ مخونه . نقل قول کټ مټ را نقل سو
۴) (پښتو ـ پښتانه ۳۱۲ مخ
۵) (زیار ـ د پښتو ژبې دودې اړتیا او لارې چارې ـ ۹۷ مخ
۶) (زیار، پښتو پښتانه ۲۰۷ مخ

۷) (ويي پوهنه ۱۲۱مخ
۸) (ويي پوهنه ۴مخ
۹) (وګ: ويي پوهنه ۲۸۸ ـ ۲۹۰ مخونه
۱۰) (د پښتو ژبې دودې لارې او چارې ـ ۹۹مخ
۱۱) (ويي پوهنه ـ ۲۰ مخ
۱۲) (ورځ مجله ـ شپږم کال ، ۳ ـ ۴ ګڼه ـ ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
۱۳) (په کندهارکي دديارلس ليکي اصطلاح دقرآن عظيم له پاره کاريږي. په نوروسيموکي به هم رواج لري .
۱۴) (وګ: استادزيارد پښتني فرهنګ يوځلاند ستورى ـ ۱۵۵مخ ـ ۱۳۷۲ ش
۱۵) (آئينۀ افغانستان مجله ـ ۱۰۴ مسلسله ګڼه ـ ۵۴مخ ـ ميزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۲

پښتونیولوګیزم ژبنۍ اړتیاده که سیاسي تقلید؟

په یوه ژبه کي چي د نړیوالو پرمختیاوو او ساینسي و تخنیکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسیته د نوو لغاتو د جوړوني اړتیا منځ ته راسي او دې کار ته نیوګلوبیزمونه استخدام سي ،معنا یې دا ده چي دا ژبه اوس هغو حوادثو ته ځان تیاروي چي" پرنورو تېرسوې او پردې اوس راغلي دینه" د دې پرځنګ هره ژبه چي د خپل انکشاف په بهیر کي داسي ځای ته ورسېږي چي نورنوو رته د نیولوګیزمونو اړتیا محسوسه سي ،معنا یې دا ده چي دې ژبي د انکشاف نورپړاوونه وهلي دي او ویونکي یې هم د فرهنګي سطح په یوه داسي مرحله کي واقع دي چي نورتېول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نو د ژبي د سره کېدو وار رسېدلی دئ. په دغه وخت کي که د معیاریت او کره ژبي خبره رامنځ ته سي ، څرنګه چي له حالاتو سره موافق شعار دئ ، نه به پرچا بدو لګېږي او نه به مخالفت ورسره وکړي. خو که د معیاریت هڅه د سیاسي سیالیو زېږنده وي ، دا نو د ژبنۍ اړتیاله مخي نه بلکي د نورو انګېزو پربنا رامنځ ته سوی تلاښ دئ او هغه خوک چي نه غواړي په دغه انګېزو باندي خپله ژبه ولړي ، یا دغه سیاسي سیالۍ ورته د سیاست د مداریانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نو طبیعي ده چي لومړی خوله دې لوبي سره څوښي نه غورځوي او که ډېره درنه پرتمامه سوه نو بیا . بیا په مخالفت کي دربېږي

ماچي به د پښتو ژبي د کره توب له پاره د هڅو تاریخي سوابق او اوسنۍ هڅې له ځانه سره څېړلې ، نو د چا خبره شپېږم حس به راته ویل چي په دې هلو ځلو کي ترژبنۍ اړتیا نورمسایل ډېر دخیل دي. د دې نورو مسایلو پر یوه برخه باندي زه د (سوچه توب) په بحث کي رډغېدلی یم. پوهاند زیارصاحب اوس پخپله یوه مرکه کي زما پر دغه ګومان باندي د یقین ټاپه ووهله چي زموږ نوي جوړوني له پارسي سره د سیالۍ او د هغې په تقلید راپیل سوي دي. دی وایي :" پارسي چي زموږ ورسره یوه رغنده سیالي روانه ده ، هیڅوک په نظر کي نه نیسي ، که پارسیوان زموږ سره منفي سیالي کوي ، موږ ورسره رغنده سیالي کوو.

تاسو د پارسي پخواني او اوسنی متن وګورئ چي هرڅومره یې پارسي قوي وي ، تاسو به ووینئ چي څومره مخته تللې ده ، په پارسي کي څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو دا نیو که یو ازي پر پښتو ده ؟"(۱)ماته د حیرانی ځای دادئ چي استادله ټول ژبني اکاډمیت سره څرنګه د دغي سیاسي لوبي په دام کي کښېوتلی دئ او نوروته یې لا توصیه هم کوي. د دغي سیالی د سالمیت ذمه څوک ترپایه پوري وهلای سي. څرنګه امکان لري چي پارسیوان دي د دوی په وینا ، منفي سیالی کوي او پښتون دي بیا ورسره سالمه سیالي وکړي. دا سیالي له لویه سره پر منفي تمایلاتو راپیل سوې ده او یوه کرغېړنه لوبه ده چي د وخت غیر ملي حکومتو پښتون او پارسیوان دواړه پکښې ښکېل کړي دي.

زما په فکر خوهره ژبه د انکشاف او پرمختګ په لارکي خپل موقعیتونه او خپلې درجې لري. د نورو ژبو په پرتله یې د انکشاف سرعت هم توپیرلري ، ژبنی اړتیاوي یې هم ځله بیلي وي. پښتوله بده مرغه اوس لاهم د خوشحال خان خټک خبره" بکره پرته ده". د دغه واقعیت په لیدلو ، کتلو او منلو باندي باید هیڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم د خپلي ژبي د نیمګړتیا. د اروابناد نومیالي خبره" پښتو د ژبي په حیث نه ترچاپاته ده او نه ترچا زیاته ده."(۲)لکه په انسانانو کي چي زوړ او ووړ سته ، په ژبو کي هم سته. د سیالی په وجه په ژبه کي بدلونونه راوستل ترګټه تاوان ډیر پیښبوي. دا سیالي هغه ناوړه دودود ستورته ورته ده لکه ځیني کسان چي له خپلو تربرو سره د سیالی په انګېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي او د خپل ماشوم زوی ژوندله خوراډیرو دنګلو سره مخامخ کړي. وایي" شرمښکی له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځایه سوه". دا راز سیالی ته ځوان مغزونه د خپل طبیعي جوش وخروش او احساساتي جذبو له امله خورازیات آماده دي او ډیرژرپه دغه راز دامونو کي لوېږي. د سړي سینې درلوونکي مسن پوهان هیڅکله باید ځوانان د غه راز بازاري لوبو ته تشویق نه کړي.

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چي نوي لغاتونه یې جوړکړي دي. پارسي په دې وړاندي ده چي د ضرورت ژبه ده ، د دربارژبه وه او ده ، د علم ژبه ده ، ویونکي یې پخپله د تعلیم او سیاست پرمیدان تر پښتنو وړاندي دي. پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ایران ، ماوراء النهر او افغانستان پاچهانو او درباروکارکړی دئ. د ې ژبي چي نیولوګیزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللې ژبه وه.

ترعربي ژبي وروسته د منطقي د علم، د سیاست ، د ادب او تجارت ژبه وه. د پارسي د پرمختګ دلایل باید د هغې په ویونکو کي ولټول سي نه په لغاتو کي. له بلي خوا د پارسي ژبي خپل پوهان بیا په دې عقیده دي چي د دې ژبي د بریالیتوب یو علت دا دئ چي د ډېرو ژبو لغات یې پخپل ځان کي هضم کړي دي او د ژبي دروازه یې د نورو ژبو پرمخ تړلې نه ده. ارواښاد پوهاند دوکتور عبدالاحمد جاوید په دې برخه کي وایي چي په فارسي ژبه کي د دخیلو کلماتو د ښوونې له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت کړم. میز پرتګالي کلمه ده (۳)، چاینک چینایي ، قاشق تورکي ، صندلی عربي ، نعلبکی عربي ده. او په پای کي په ظریفه لهجه وایي ٌما مي مانیم و نان خشکٌ. مراد یې دا دئ چي یوازي (نان) فارسي کلمه ده نور یې ټولي دخیلي دي او له نورو ژبو څخه اخیستل سوي دي. (۴) ارواښاد دې کلماتو ته په کرکه نه ګوري بلکي دا د پارسي ژبي په کمالونو کي راوړي چي څرنګه یې د نورو ژبو لغات پخپل ځان کي حل کړي او خپلي ژبي ته یې د افادې وسایل پربمانه کړي دي.زموږ پوهان بیا تراوبو د مخه ګاولي کاږي او وایي ، موږ لغتونه څکه جوړوو ،چي ٌکه سبا د دهقان لمسی او کړوسی تعلیم کوي د هغه لپاره (به) اسانه ويٌ. ته د بزګرزوی ته د تعلیم زمینه برابره کړه ، بیا د پښتو تعلیم زمینه ورته مساعده کړه ، ژبه یې خیر دئ سوچه دي نه وي ؟ د سبا د بزګر دزوی غم به خورو خپل او سني زامن موله خپلي ژبي څخه خوا توري کړل. موږ یې چي کومه ژبه ورزده کړې ده او ده ته ترهرڅه ګرانه ده ، هغه او س په کتاب کي نسي موندلای. د کتاب ژبه ده ته د یوې خارجي ژبي د زده کولو په شان ستونزي لري. طبیعي ده چي وخت تر دې په بلي قوي ژبي (انګرېزي ، اردو ، فارسي او نورو) مصرفوي څکه په هغه ژبو یې هم اړتیا رفع کیږي او هم یې په زده کړه کي تر دغي نوي پښتو مشکلات لږ دي. له یو چا سره مي په دې برخه کي بحث کاوه ، راته وې ویل: ژبه متخصصینو ته پرېږده ، چي هغه یې سمباله کړي. په جواب کي مي ورته وویل: ماخو په هغو نامرادو باندي ډېري هډیرې ډکي لیدلي دي ، چي د متخصصو ډاکټرانو . په نسخو یې زني ورتړلي سوي وې. د متخصص سهوه د مرګي ګولۍ ده او بس

ښکلا مجله ــ ۴ کال، ۳ ګڼه ۵۱ مخ (۱)

د پښتو د ټولنیز تاریخ مبادي ــ ۱۰۹ مخ (۲)

. دده په نظر په فارسي کي (میز) د مېلمه په معنا دئ او په مثال کي يې (میزبان) راوړی دئ (۳)

که زما حافظې غلطي نه وي کړې ،دا مقاله په امید جریده کي نشر سوې وه . ما يې یادونه په یوه (۴) بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به يې په ضمیمه کي ولولئ . له تکراره يې بخښنه غواړم .

نظري معیار عملي ګډوډي

په کارده. اتاریتي دوې خواوې لري (authority) ژبپوهان وايي دژبني معیارتاکلو له پاره اتاریتي . یوه یې دعلم او صلاحیت خواده چي په ژبپوهانو اړه لري او بله یې اجرائیوي اړخ دئ، چي په دولت یا اکاډمیکو ټولنو اړه لري. ژبپوهان علمي اړخ څېړي او دولت یا نور اکاډمیک سازمانونه یې . دترویج له پاره قانونیت ورتسجیلوي

د پښتو په معیاریت کي ددې دواړو خواوو خلا محسوس ده. د صلاحیت په برخه کي پوهاند زیار صاحب هیڅ چاته غاړه نه ده ایښې. نه الهام ته ، نه تړي ته، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولني او اکاډیمۍ ته. اروا ښاد الهام ورڅخه دوستانه ګیله کوي او لیکي چي" ... که څه هم زیار مورږد تړې په شمول د تاریخي ـ مقایسي ژبپوهني متخصصان نه ګڼي او ښایي چي رښتیا به وايي" (۱). ګویا د معیار په برخه کي یوازې ددوی خپل نظر معیاري دئ. او د اجرائیوي صلاحیت خلا خو په دغو کلونو چي کي دا خوځښت راپیل سوی دئ ، په ټوله معنا بیخي محسوسه ده. خلا خو پر لو لار پرېږدئ ، په دغو تېرو دېرشو کلونو کي خود خلقي او پرچمي دولتو په شمول (ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو . (۲)

د دغه شان دوګانه خلاوو په موجودیت کي دیوه خوځښت قانونیت او اغېزمنتوب پخپله ترپوښتني لاندې راځي. او دهمدې عامل نتیجه ده چي دغه خوځښت تردوو درو ملاتړلو پلویانو زیات نورونه . موندل

دا چي اوس دنوو لغاتو په اعتیاد اخته کسان دخوځښت په پلویانو کي شمېرل کېږي او بیا دهغوله مخي دا حرکت دبري لوړ پوړته رسېدلی ګڼل کېږي ، یوه ذهني نتیجه ګیري ده چي د استناد پایه یې پر واقعیتونو ولاړه نه ده. حقیقت دا دئ چي د دغه خوځښت له امله یوه نوې ژبه یا لهجه د تکوین په حال کي ده.تاسي دالاندي ګډوډ یو ته ځیرسئ چي دیوه خوځښت تر دېرش کلن فعالیت او بري ته

تررسېدووروسته ! په هغو نشراتو کي موجودي دي ، چي د کره لیکني له بهیرسره په یوه یابل دلیل ځان تړلی ګڼي .

پښتواو پښتانه ته د الهام سریزه ـ پنځم مخ (۱)

زیار صاحب په هغه خصمانه چلندۍ بر ښه خبردئ چي زموږسره د باخترآژانس د پښتو خبرونو په (۲) ریاست کي د دولتي مقاماتوله خوا کېدئ .

د(په) او(پر) ګډوډي

د پښتو په ځینو لهجو کي سره ګډیږي او یو د بل پر ځای یې په (prepositions) دغه دوه سربلونه ناسمه توګه کاروي. په دغو لهجو کي (په پښتو لیکل) او (پر پښتو لیکل) نسي سره بېلیدلای. په داسي حال کي چي دا دوې خبري جلا جلا معناوي لري. په (پښتو لیکل) معنا دلیکني ژبه پښتو ده او (پر پښتو لیکل) معنا دلیکني موضوع پښتو ده. د پوهاند زیارصاحب په عقیده "له کندهاري، او تاریخي ادبي پښتو پر ته نور زیاتره ګړدودونه (په) او (پر) سره ګډوي" (۱)له تاریخي ادبي پښتو څخه یې مراد د کلاسیکو شاعرانو پښتو ده .حقیقت هم دا دئ چي په کندهاري ګړدود کي ددغو دوو سربلونو استعمال دیوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) (هیڅکله هم نه وایي. په داسي حال کي د(په) دغه شان استعمال په نورو لهجو کي عام دئ. (۲

پوهاند زیارصاحب په ویپ پوهنه کي ددغو سربلونو دسم استعمال ټول مواردراوړي دي چي په یوه برخه کي زه دداسي یوه پښتانه په توګه چي د پوهاند دوکتورزیارصاحب د څېړني په تایید مي ددغو سربلونو سم استعمال دمورله غېږي څخه زده کړی دئ ، موافق نه یــــم او هـــغه (پلانی پرکوم کال مړدئ) ،په دې برخه کي باید (په کوم کال کي مړدئ) کره شکل وي ځکه زما دڅېړني له سره (on)او (in) مخي په دغه مشخصه برخه کي د کندهاري ګړدود استعمال دانګرېزي ژبي له . ناسم(on 2006) کره دئ او (in 2006) خوله په خوله برابردئ. په انګرېزي ژبه کي هم

اروابناد علامه رشاد(رح) په دې برخه کي دګوربت مجلې دلومړي کال په شپږمه ګڼه ، ۲۳مخ کي داسي څرګندوني کړي دي:" د(په) او (پر) ترمنځ تو پیرسته. (پر) د استعلا توری دی ، پرمېزباندي ، پرچوکۍ باندي کښېناست ، پرمېزيې کتاب کښېښود(۳) ، پرمایې پورباندي دی او داسي نورد(پر) په کلمه باندي راځي او(په) دظرفیت او آلیت لپاره راځي(۴). مثلا په لښته یې وواهه. دلته (په) دآلیت دنده اجرا کوي. په کورکي دی ، په مکتب کي دی ، دلته دظرفیت مانا ورکوي." او کله چي مرکه چي د(په کال) او (پرکال) په برخه کي توضیحات ځني غوښتي دي ، نوعلامه مرحوم ورته داسي جواب ورکړی دئ:"... که (کي) ور سره راسي باید(په) وکارول سي ولي هلته

دظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پردوه ډوله دی ، یو دزمان ظرف دی او بل دمکان ظرف. په کورکي ، په مکتب کي دا ظرف مکان دی. په پسرلي کي دا سي کېږي ، هغه وخت هغه دزمان ظرف دی،په کال کي دا سي کېږي یادا سي وسول، دا ظرف مکان دی نوهلته دظرف مکان لپاره تر(پر) ، (په) غوره ښکاري اودا ستعلالپاره بیاتر (په) ، (پر) صحیح دی."

د(په) او (پر) دا ستعمال له پاره ترسمي لارښووني وروسته ځینو لیکوالو د یوه غلط فارمول پیروي پیل کړه اوهغه داچي که په دغو سربلونوپسي وروسته د(کي ، سره) کارېدئ ، باید(په) ولیکل سي اوکنه نو(پر) سم دئ. ددې فارمول (postposition)اوستربل حالت کي راځي اوهورې اوستربل نه (instrumental غلطي په دې کي ده چي (په) کله کله په(آلي- ورسره ملګری کېږي. لکه(په لښته یې وواهه) . ددغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کي هم (پر) ځکه استعمالوي چي وایي وروسته اوستربل نه دئ راغلئ. نویې (پرلښته یې وواهه) ولیکي . د(په لښته یې وواهه) او(پرلښته یې وواهه) جملې دمعناله مخي له مځکي تراسمانه پوري توپیرسره لري. (په لښته یې وواهه) معنا د وهلو وسیله یې (لښته) وه ، لرګی یاتوره یابل څه نه وه. (پرلښته یې وواهه) معنا دوهلوانګېزه یې لښته وه. ښایي وهلی یې په سوکانو ، په لغتویاپه لرګي . (وي خوجنجال یې پرلښته سره پېښ سو(۵

ددغه ناسم استعمال لیکوال د(شینیت) له معافیت څخه په ګټه اخیستنه باندي دخپل ځان لیکنه معیاري ګڼي اودنورو پرسمو مشورو غوږنه نیسي. په نتیجه کي یې دمعیارترپردې لاندي یوه لویه ګډوډي رامنځ ته کړې ده اودښاغلي منلي خبره دمعیارمحتسبانو هم غوږونه کانه اچولي دي. دې : مثالوته ځیرسئ چي له (ورځ مجلې ۶کال ، ۳ـ۴ ګڼې)څخه اخیستل سوي دي

(ناسمـ" دالله دلوی اوعظیم ذات پرامر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت..." (۱مخ

.... سمـ دالله دلوی اوعظیم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت

(ناسمـ" دهمدغه کال دشعبان په ۲۳ دپنجشنبې پرورځ...."(هماغه مخ

سمـ دهمدغه کال دشعبان پر۲۳ دپنجشنبې په ورځ...."

(ناسم ـ" پرپښتني درنښت ـ اداره" (۲مخ

. سم ـ په پښتني درنښت ـ اداره

(ناسم ـ" محمدګل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصيت پرلحاظ د سپېڅلي کرکتر ...." (۹مخ

..... سم ـ محمدګل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصيت په لحاظ د سپېڅلي کرکتر

(ناسم ـ" سردارعلي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو" (۱۰مخ

سم ـ سردارعلي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو . پرتوپ وويشتل شو معنا دا چي پرتوپ يې ودراوه او په توپک يا بل څه يې وويشت. يا بله معنا يې دا سي کېداى سي چي د توپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې د همدې شخړې له اسيته وويشت. خو په توپ وويشتل شو ، معنا دا چي دوژني وسيله يې توپ و. د توپ مخي ته يې وتاړه او توپ ته اورورکړ.

(ـ ناسم" د وزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره د چاپ پرهيلې ساتلي وه." (۱۱مخ

. ـ سم ـ د وزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره د چاپ په هيله ساتلي وه

(ـ ناسم ـ" ... د پخوا پرخبر ..." (۹۲ مخ

سم ـ ..... د پخوا په خبر

(ناسم ـ" ... په عواموکښې پر استاذ صاحب (رح) مشهور و ،" (۹۸مخ

.سم ـ ... په عواموکښې په استاذ صاحب(رح) مشهور و

پر استاذ مشهور و)معنا دا چي تر استاذ زيات مشهور. خو(په استاذ مشهور) ومعنا دا چي دوهم نوم) . يې استاذ و ، خلکو استاذ باله

(ناسم ـ" ... پر امربالمعروف لاس پوري کړو ...." (۹۸مخ

....سم ـ په امربالمعروف لاس پورې کړو

(ناسم ـ" په ګل اغاشېرزي ځان مرګي بريد شوی" (ټول افغان ويبپاڼه ـ ۳۱ ـ ۷ ـ ۲۰۰۶ ع

. سم ـ پر ګل اغاشېرزي ځان مرګي بريد شوی

په ګل اغاشېرزي بريد شوی معنا دا چې ګل اغاشېرزي پخپله په ځان پورې بمونه تړلې وه . او پر ګل
. اغاشېرزي بريد شوی معنا دا چې د بريد هدف ګل اغاشېرزی و ، چې له منځه يې يوسي

(ناسم ـ" د ۱۳۶۶ لمريز کال پر کب مياشت ...." (ښکلا مجله ۲ ګڼه ۴ کال **۵۸** مخ

سم ـ د ۱۳۶۶ لمريز کال د کب په مياشت کې .... ، يا د ۱۳۶۶ لمريز کال په کب مياشت کې .... دلته
. مياشت د زمان ظرف دئ

(ناسم ـ" د خپل مطبوعاتي کار له پيله را پر د ېخوا ...." (هماغه مجله هماغه ګڼه ، **۵۹** مخ

.... سم ـ د خپل مطبوعاتي کار د پيل را په د ېخوا

(ناسم ـ د ۱۳۷۹ لمريز کال د تلې پر مياشت ...." (هماغه مجله ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ

. سم ـ د ۱۳۷۹ لمريز کال د تلې په مياشت کې . دلته هم مياشت د زمان ظرف دئ ، نه استعلا

(ناسم: "که بو ميان پکې پرلړه کې (اقليت) واوړي ..." (پښتو ، پښتانه ۲۳۱ مخ

سم : که بو ميان پکې په لړه کې (اقليت) باندې بدل شي . پرلړه کې

او ښتل معنا دا چې د بو ميانو شمېر تر لړه کې زياتيږي . او ښتل د زياتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ
. کې بيا دا تېروتنه سمه سوې ده

(ناسم: " ... د قلم پر ژبه ترمو ړ را رسولي دي." (پښتو تاج التواريخ ـ ج مخ

. سم: ... د قلم په ژبه ترمو ړ را رسولي دي

. حالت کې د (په) استعمال صحيح دئ (instrumental) د قلم ژبه د لته آله ده . په آلې

(ناسم: " قضاوت پرلوستونکیو اړه لري" (پورتنی اثر ــ ه مخ

. سم: قضاوت په لوستونکیو اړه لري

. په پارسي کي هم په د غسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ او د (به) پښتو معادل (په) دئ

(ناسم: "لس باروړونکي خره به مي تل پرغوجله ولاړوو ...." (هماغه اثر ــ ۱۱۹مخ

.... سم: لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولاړوو

خرپه غوجل کي ولاړوي نه پرغوجل. غوجل دلته مکاني ظرف دئ او په ظرفي حالت کي (پر) يې کره شکل دئ. "پر او خورولاړوي" لا اسعماليږي ځکه هلته in = استعمالول سم نه دي ، بلکي په . يورازا ستعلايي حالت موجوددئ

(ناسم: "... پرلاند نيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم" (هماغه اثر ۳۱۷مخ

سم: په لاند نيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم. پر ژبوخبري کولای سم يعني دنوموړوژبو په باب معلومات ورکولای سم ، خوپه ژبوخبري کولای سم معنادا چي نوموړي ژبي مي . زده دي

ناسم: "که چېرته دافغانستان دوګړوپاچادهغوی هم دین نه وي اوپه هغوی حکومت کوي...." ((هماغه اثر ۳۲۹مخ

. سم: که چيرته دافغانستان دوګړوپاچادهغوی هم نه وي اوپرهغوی حکومت کوي

په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول اوپه دې صورت کي حکومت (معنادا افغانستان خلک. خو (پرهغوی حکومت کول) معنادا اميرله خوادافغانستان . پرخلکوحکومت کيږي

ناسم: "... دخوقند ښارترنيولوورو رسته يې هلته نوی ښارجوړول پیل کړل او پر (سیم) ښاريې ونوماوه ...") هماغه اثر ۱۲۴مخ

. سم : ... د خوقند ښار ترنیولو وروسته یې هلته نوی ښار جوړول پیل کړل او په (سیم ښار) یې ونوماوه

د(په) او(پر) دا ټول نا سم استعمالونه له نا سمي لاربښووني څخه پېښ سوي دي. دلیکونکي له پاره
. فارمول د(کي ، سره) سته والی او نه سته والی دئ او دې خبري پر نا سمه لاررروان کړی دئ

دا مثالونه دومره ډېر دي ،چي که ټول راوړم یو کتاب به ځني جوړسي. دا وراني ټول د معیار په نامه
ناکافي لاربښوونو پېښ کړی دئ که یې له خپلي لهجې سره سم لیکلی وای ، ښایي دومره زیاتي
ورانۍ یې نه درلودلای. زه پرلهجه باندي اعتراض نه کوم. ماته پخپله لهجه کي هم ځیني ګرامري
ورانۍ رامعلومي دي.هروخت مې چي اړتیا احساس کړې ده ، بې پردې مي بیان کړي دي او د خپلي
لهجې زلمیو لیکوالو ته مي یې د سمولو سپارښتنه کړې ده. خودلته دا وراني ناسمو لاربښوونو منځ
ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چي زه وایم معیار په فیصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای او که عملي
سي بیا دا سي د نګلې هم لري. معیار باید دښوونځي له تاداوه تدریس اوورو ښوول سي. دا دیوې
ورځي ، یوې لسیزي او یوه کال کارنه دئ په تېره بیا د افغانانو په دا او سنۍ پاشلې ورځ کي چي
د پښتو نشرات یې په سلو کي نوي ترخپل هیواد دباندي سرته رسېږي. د معیار بېړی له اروپا څخه
نسي پرلار برابرېدلای

. او مزله ته رسېدل یې هم نسلونه غواړي

ویې پوهنه ـ ۴۷ مخ (۱)

په دې برخه کي زما او د ښاغلي استاد صمیم صاحب ترمنځ یوه دوستانه ادبي مناقشه یو وخت (۲)
راغلې وه. اروا ښاد عبدالجلیل وجدي صاحب په دغه وخت کي په ټورنټو کي و. ماته به یې پخپل
ټول صداقت سره ویل ، چي د(په) او(پر) په دغه مباحثه یې سرنه خلاصېږي. علت یې دا و چي دده
په محیط کي هم ددغو سربلونو ناسم استعمال عام وا و ده خپله مورنۍ ژده کړې قاعده نه سوای
. هېرولای

. مرکه چي دا استاد په ژبه کي تصرف کړی دئ او دا استاد خبري یې په خپل زعم معیاري کړي دي(۳)

. په ګوربت کي (عالیت) راغلی دئ چي د مرکه چي تېرو تنه ده (۴)

. وګ: لېمه مجله ـ کال ـ ګڼه ـ مخ ـ د دې قلم لیکنه (۵)

دمجهولي (ې) لانجه

دختيځي اولويديځي او جنوب لويديځي لهجې ترمنځ دمجهولي (ې) د استعمال په برخه کې ښه پوره محسوس او دپاملرنې وړتوپيرونه سته. دې توپيروته پاملرنه نه کول اوترسرېيې تېرول يا په يوه جرأتمندانه حکم سره ګام تراړول اوهيسته غورځول دپښتوژبې په ګټه کارنه دئ. په پښتوپښويه (دربيم چاپ)کې راغلي دي چې سويل ـ لويديزه ګړدودي ډله ٌد نورو (منځنيو، سوېل ـ ختيزواوشمال ختيزو) ګړدودي ډلو په وړاندي له تاريخي پلوه زيات رغاونيزلرغونوالی لريٌ خوله دغي ارکاييکي ځانګړتياووسره سره يې په کره ليکلارکي له پامه غورځولې ده (۱)دغه ځانګړتياوي يې چې ببله مثالو په ډېره مختصره توګه هيسته ودوري راوړي دي ، دکتاب دوه مخه يې نيولي دي او پرزياته کړې يې ده چې کهٌ دکندهارئ پښتو دغه پاسنۍ ځانتياوي يومخيزه په پام کي ونيسوٌ نودغه د پښتو پښويه کتاب به دوه چنده غټ سي. دغوځانتياوو يا ځانګړتياووته يېٌ بېقاعده ګۍٌ ويلي دي. اوس نوکه څوک په دې برخه کي نظرځرګندوي خو د لايسنس نه لرلومتروکه به پرداککړئ وخوري اوورته وبه ويل سي چي ته د ويلو حق نه لرې. مګرکه لږڅه دبيان آزادي موجوده وي نوديوچاپه ذهن کي هرومرودا پوښتنه پيدا کيږي چي د پښتوديويٌ ارتې بيرتې ګړدودي ډلېٌ هغه ځانګړتياوي چي په يوازي سردنوروتولو ګړدودونو په پرتله ديوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري(۲) اوترنوروګړدودونوېې تاريخي لرغونوالی هم منل سوی دئ ، د(بې قاعده ګيو) په نامه هيسته غورځول دعلم لارده ؟ دانصاف لارده ؟ عملي لارده ؟ له تعصبه خالي لارده ؟ ديووالي لارده ؟ کره لارده ؟ کومه لارده ؟

د پښتوپښويه کتاب دلومړي چاپ (۱۳۶۲ش) اودريم چاپ (۱۳۸۴ش) په سريزوکي د محتوياتوله مخي خورازيات توپيرونه سته ، چي ځيني دغه توپيرونه دلوستونکي په ذهن کي يولړنوري پوښتني هم را پيدا کوي. دکندهاري ګړدود په اصطلاحٌ بې قاعده ګۍٌ چي ښاغلی مولف يې په آب وتاب بيانوي ، دلومړي چاپ په سريزه کي نسته. له دې امله دلوستونکي په ذهن کي داخبره ورګرزي چي آيا ښاغلي مولف ته دکتاب دلومړي چاپ پروخت دغهٌ بې قاعده ګۍٌ معلومي نه وې

؟ هرومرو معلومي وې. نو د نه يادولو علت يې څه و ؟ ښايي دا به يې مصلحت نه وي ګڼلی چي د نورولهجوپربې قاعده ګيوباندي سترګي پټي کړي اوپوازي کندهاری ګړد ولوستونکوته د ٌ بېخرته بې قاعده ګيو ٌ درلوونکی وښيي. که دا ښايي بد نه رشتياوي ، نونن هم ددې راز ورانوونکو قضاوتو يادونه د مصلحت پر مقوله نه سي برابر ېدلای. د پښتو په دې دونه زياتو لهجو کي يوازي ديوې لهجې په اصطلاح بې قاعده ګۍ بيانول ، پخپله د ٌ سکه او ناسکه ٌ مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زما بشپړيقين دئ چي ښاغلي مولف ته د پښتود نورو لهجو ګرامري بې نظمۍ هرومرو څرګندي دي. پرهغو باندي غوږونه کاڼه اچول او ديوې مشخصي لهجې په مقابل کي دريځ نيول ، پخپل ذات کي مناسب کار څه چي ، لادلاسه خصمانه عمل دئ .

دلومړي چاپ په سريزه کي ددغويادوونو دنسته والي دوهم تعبير داسي هم کېدلای سي چي ښايي اوس به يې ٌ توبه له مېړنو خالي ليدلې وي ٌ. ځکه دد ريم چاپ پروخت د همدې مغضوبې لهجې درې ويونکي ستوري (علامه حبيبي ، استاد بينوا او علامه رشاد) او دغه رازد ژبپوهني نورتول متخصصين ډاکټران دلحد بنديان سوي ول. ګويا د پوښتني او باز خواست څوک نه و پاته. په دغه صورت کي زه نور څه نه سم ويلای ، يوازي به دومره قدر ووايم چي خدای دي دا ښايي بد نه نه رشتيا کوي .

د پښتو پښويه دد ريم چاپ د سريزي په ۱۵مخ کي څرګنده سوې ده چي دلويديځ ګړود دځانګړتياوو د په پام کي نه نيولو حق يې د نوموړي لهجې د ٌ پرتليزلړه کيوالي ٌ له امله ترلاسه کړی دئ. د حيرانتيا ځای دادئ چي ددغي فتوا ورکوونکي له پښتوتولني سره لانجه پردې وه چي هغوی په ريفرنډم ژبني مسايل حلول. اوس دی پخپله داکثريت واقليت په حکم يوه پراخه لهجه په پام کي نه نيسي او ځانګړتياوي يې له تاريخي قدامت سره سره ، چي دی يې پخپله هم مني ، (بېقاعده ګۍ) بولي او په ګرامر کې نه راوړي. که دا ځانګړ تياوي ټولي (بېقاعده ګۍ) وي ،نو ددې خبري خومعنا داده چي د پښتو ژبې ټول تاريخ پربې قاعده ګيو ولاړدئ. له لويه سره يې ګرامربې قاعده دئ او س دوی معياري ګرامرورته جوړوي. ځکه ددغو ځانګړتياوو تاريخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آيا دا خبره به له امکانه وتلې وي ، چي دا ځانګړتياوي د پښتو خپل ګرامري اصول وه ، وروسته ترخځي ولمني پکښې راغلي دي. په هرصورت دا بېلتو نپاله فيصله پخپله

دکره ليکنې پښتو مخه نيسي او په دغه صراحت يې يادول خود جرأتمندي يوه نمونه کېدلای سي مګرد " مصلحت " پر مقوله باندي يې برابرول ، لکه وړاندي چي مي هم وويل ،له عقله ليري ښکاري.بايدووايم چي د اقليت او اکثريت خبره يوه بې بنياده ادعا ده. د پښتو دلويديځي لهجې ويونکي يوازي (کندهار، هيلمند او سيستان...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي دکندهار ، هيلمند ، زابل ، ارزګان ، نيمروز، فراه ، غور ، هرات او بادغيسولايتونه،په شمالي کي دغوربند او شينوارو د ولسواليو پښتانه، د پروان ولايت پښتانه (له ساپيو اوداودزيو پرته) ، دميمنې ، مزار، بلخ زياتره پښتانه اودکوچيانو لوی اکثريت لږوډېر ږغيږي (۱) او ما چي يې دواک فونډېشن داحصائيوله مخي يوه تقريبي اندازه معلومه کړه نو يوازي په افغانستان کي ددې لهجې ويونکي څه دپاسه درې ميليونو تنوته رسيږي. که دډېورنډ دناولي کرښي هاخواته پښتانه ور سره يو ځای سي، نويې شمېر دوه چنده زياتيږي. ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتوګرامريه يوه کتاب کي په پام کي نه نيول اوپه دې منطق ، چي د کتاب حجم په زياتيږي !، ترهغې ګام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبې سره که د معيار تر . پردې لاندي داسي لوبې رواني وي ، نودي پښتنوته خدای خيرورپيښ کړي

په بل غشي ټوپک هيڅ ويشتلی نه يم

که ويشتلی يم خوبيا په خپل ټوپک يم

(دخوشحال خان خټک مرغلري ــ ۲۳۳مخ)

. پښتو پښو يه ۱۴،۱۵مخونه ــ دريم چاپ (۱)

پردغه لهجه باندي هربرت پنزل امريکايي ژبپوه يو بشپړ کتاب کښلی دئ چي دنړۍ په ټولو (۲) مشهوروکتب خانوکي سته اواروانښادالهام په پښتوژباړلی دئ. نه پنزل اونه الهام داخبره کړې ده . چي دغه لهجه پربې قاعده ګيوولاړه ده. دوی دواړه دژبې متخصصان وه

چې ــ مې ــ کې

په اوسني مروج لیکدود کې د غه ضمیرونه په اوږده (ي) لیکل کیږي او په لوید یځه لهجه کې په لنډه (ي). دلوید یځې لهجې له قاعدې سره سم ، چې ځیني کسان یې بېقاعده ګې بولي ! که په اوږده (ي) ولیکل سي ، د معنا بدلون پېښوي او چې= چي یې ، کې= کي یې ، مې =مي یې معنا ښندي. د کره لیکنې پښتولارویانو د دغې قاعدې شخړه په یــــوه (نې) ورشلولې ده او وایي چې دا د کندهار ګړدود دئ ، موږ په معیار کې نه دئ نیولئ. دا کاریې د هغه په اصطلاح پرو سیجر له مخې کړی دئ ، چې د پوهاند زیار صاحب له خولې ، دلاسلیک رنګ یې وچ سوی لانه و ، بیا یوه لاسلیک کوونکي ویل زه یې نه منم،" زه د حبیبي صاحب او ده د پیروانو لار په رسمیت نه پېژنم او بغاوت یې وکړ" (۲) مادا پرو سیجر لیدلئ نه دئ خو اوربدلي مې دي ، چې په

هغه کې دلغاتو افراطي او پخپل سرجوړونه هم منل سوې نه وه.که دا خبره رشتیاوي نو د کره لیکنې پښتولارویان نیم قرآن مني،نیم نه مني. د پروسیجر هغه برخه چې ددوی له اجنډا سره موافقه وي ، مني او نوري نه مني. په هرصورت دې پرېکړې له پښتو د یوانې ادب سره مشکلات زېږولي دي.زه به د دیواني ادب څو مثالونه تاسي ته درکړم چې شاعرانو د غه لهجوي ځانګړتیا په . پام کې نیولې ده او شعري وزن یې په تړلی دئ

: د((کې = که یې)) مثالونه

ــ د حنان له کلامه ۱

داګو هر به دي په کارسي کې په غوږ کړې

درته وکــــــــړه ((حنان)) څه ویل ملیح

(دیوان ۲۲ مخ)

کې خبري کړي دوې سترګې خودبخوده

عجب نه ده پـــــــــرته وایي تل بېمار

(دېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بیتو کي راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکي د (که یې) لنډ شکل (مخفف) دئ. اوس که یې څوک د (که یې) په بڼه وکاږي ، دلو مړیو نیم بیتیو وزن یو سپلاب زیاتیږي او میرزا حنان دومره ناپوه شاعرنه و ، چي د سیلابو په تړلو کي دي یې ستونزي درلودې. ده د شعر په سیلابو کي . خپله لهجوي ځانګړتیا په پام کي نیولې ده

.د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۲

د((جمعه)) دزړه پرهار به هلته جوړسي

کې رفـــــــــو په تار دزلفو کړي جراح

(د کابل چاپ دیوان ۵۷ مخ)

زړه مي درکئ زمـــــا یاره ستا په لاس

ستا رضا ده کې لوټل کړې که یې پاس

(دېوان ۲۸ مخ)

ددې ګلو تبرېده د چــــا پــــــــه یاددي

کې پرې اېښي پرځای نه وای نایبان ګل

(دېوان ۸۱ مخ)

په دې دریو مثالو کي هم (کې) د (که یې) په مفهوم کارسوی دئ. په دوهم مثال کي خوشاعر د سېلابو په تړلو کي خپل مهارت اولهجوي ځانګړتیا ډېره ښه ښوولې ده. لومړی (کې = که یې) یې له خپلي لهجې سره سم راوړی دئ اودوهم وار که یې خپله لهجه په پام کي نیولې وای ، نیم بیتی یوه هجا لړېدی ، ځکه یې نود (که یې) په بڼه راوړی دئ او سېلابونه یې په پوره کړي دي. لکه وړاندي چي اشاره ورته وسوه ،د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هیوادمل دارواښاد علامه رشادباباتر نظر لاندي تهیه کړی دئ اولارښود استادیې په دغه باریکي سر ښه ورخلاص کړی دئ . ځکه یې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن لیک کي د (کې = که یې) توضیح ورکړې ده

د ((چې = چي یې)) مثالونه

۔د میرزا حنان له کلامه ۱

دفلک دباغوان لاس دپرېکېدو دئ

پرجــــــهان چي دبېلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

ګل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته

چې لیدلئ ستادمخ دخــط رقم دئ

(دېوان ، یوسل وخلورشپېتم مخ)

په دواړو بیتو کي (چې) د (چي یې) مخفف شکل دئ.که یې د (چي یې) په بڼه وکاږو ، دبیت دهجاوو شمېر دیوه په اندازه ورزیاتوي. په دې لاندي مثالو کي بیا د (چي یې) په معنا نه دئ راوړل سوی .

چي دخط سبزې یې ځای په رخسارونیو

زمـــــــــــادزړه آيينې ځکه زنګارونيو

(ديوان ۱۰۱ مخ)

اوس که دپورتني بيت (چي) دمروج ليکدودله مخې (چې) وليکل سي ګويا دشاعرمراد به (چې يې)وي اودامعنا له بيته سره سرنه خوري .

داليدلې يې غمزه ده ستاد سترګو

چي آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ

(ديوان ۳۶ مخ)

په دې بيت که (چي) د (چي) په بڼه وکښل سي ، د (چي يې) معنا ښندي اوپه دې صورت کې به نو(آهو) له عموميته ووزي او په يوچا يا

يوځای به اړه ولري .همدا سببونه دي ، چي زه د (چي) کلمه په دغسي مواردوکي په اوږده ياء نه کاږم .

ـ دجمعه بارکزي له کلامه ۲

چې خنداکړه په شاهۍ دبادشاهانو

په سپېروايـــــرولړلي ملنګان ولاړ

(ديوان ۲۸ مخ)

ننګ ونام و سود و زيان ددنياپرېږدي

چې خالص وي پـــرديداربانديغرض

(ديوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بیتوکي (چې) د (چي یې) لنډیز دئ او په حاشیه کي ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده .

د حاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چې = چي یې) لمنلیکونه دان د پاسه دي. زه د دغي باریکۍ د نوري څرګندتیا له پاره نور مثالونه هم

. راوړم

: د ((مې = مي یې)) مثالونه

وکتو تـــه یې د سترګو حیرانېږم

چي مې کل هډونه کړه رېزه رېزه

(د حنان د دېوان ۱۲۸ مخ)

دادبه څو کړم د بې رحم یار له جوره

پر سینه مې د تېغ کین وواهه ولاړ

(د حنان د دېوان ۳۶ مخ)

په لومړي بیت کيٍ شاعر خپلو هډونو ته اشاره لري ، چي کوم بل چا ور(رېزه رېزه) کړي دي. که یې دلته د (مې) پر ځای (مي) راوړی وای ، نو به بیا د بیت معنا داوای ، چي حنان خپل هډونه پخپله (رېزه رېزه) کړي دي.په دوهم بیت کي یې خپله سینه مطلب ده ، چي بې رحم یار ورباندي د کین تیغ وواهه او ترې ولاړ. که دلته هم (مې) د (مي) په بڼه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چي حنان پر پخپله سینه باندي پخپله د کین تېغ وهلی دئ او بېرحمه یار یې دده تر دغه کار وروسته تللی دئ. دغه سبب دئ ، چي زه د جملوله سیاقه سره سم (مي) او (مې) دواړه کاروم. خو په مروج لیکدود کي

، چي کره لیکدود ! هم بلل کېږي ، یو شکل لري او په اوږده یا ء یې کاږي. په دې لاندي بیت کي

. وګورئ ، شاعر((مي) د (مي یې) په معنا نه دئ راوړی

صحیفه مي دزړه وګـــورئ عالمه

پکښې نقش دئ کلي احوال د ترکو

(دیوان ۹۷ مخ)

.اوس به د دغه راز لنډیزونو نور مثالونه هم په ګډه سره ولولو

: د ((نې = نه یې)) مثالونه

ـ د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۱

نه خبر د عشق په زیان یاست

نې خبر یاست پـــــه حاصل

(دیوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چي و کله

خاوند نه لـــــــري ابد نه انتها

(دیوان ۳۹ مخ)

ـ د حنان له کلامه ۲

چي نې خوري ، نه یې نوم ښه نه د خدای پاروي

دغــــــه هسي استغنا څـــــــه په کار نه ده

(دېوان ۱۱۵ مخ)

له دي خپله زړه ګیله کړم ډېره ډېره

چي دیار کــوڅې ته تئ نې کړم خبر

(دېوان ۳۰ مخ)

د دواړو شاعرانو په مثالو کي (نې) د (نه یې) مخفف دئ او که یې لنډیزه بڼه و نه کښل سي ، د نیم بیتي په وزن کي یوه یوه هجا زیاتېږي .

د ((بې = به یې)) مثالونه

ـ د جمعه بارکزي په کلام کي ۱

چي بهار بې پــــه راتللو شګفته سو

دغه هسي لاله رخه خوبرویان ولاړ

(دېوان ۶۷ مخ)

په هوا بې د دیدار کړې فراموشه

هم جنت هم یې زینت هم یې لذت

(دېوان ۴۸ مخ)

ـ د حنان بارکزي په کلام کي ۲

که مي سر که مال که عقل دئ که صبر

ترديدن بې کـــــــړم قربان د شکرلب

(دېوان ۱۳ مخ)

چي شهيد په تېغ د ستر ګو سي حنانه

پس له مرګه بې لګېږي پر مزار شمع

(دېوان ۵۳ مخ)

:ـ د علامه رشاد بابا (رح) په کلام کي ۳

خود بې نه ټولېږي مړي ، خود بې ملک په وينو رنګ وي

د قـــــــوي له جوغه غـــــــــاړه چي هر چا ده غړولې

(افغان ولس مجله ـ پنځم کال ، لومړی ګڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولو مثالو کي (بې) د (به يې) په معنا راغلې ده او د نـــفی (بې) نه ده . په دې لاندي بيت کي (بې) د نفی په حساب کارسوې ده .

تمام عمر بې له وصله بې نصيب يم

لکه زخم د ناســور حاصل مي ياس

(د حنان د ېوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چي د مثالونو برخه لړخه اوږده سوه. پر همدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته یې)، (زې = زه یې)، (سرې = سره یې)او نورپه لسو مثالونه د حاجي جمعه بارکزي (په دېوان کي ولولي. (۳

ما د مخه د اسي فکر کاوه چي دا قاعده یوازي په کندهاري لهجه کي سته خو د حمید مومند په کلام کي مي هم وموندله :

له آسمانې میرخمن کړم

داشــــــنادمـــــــهرداد

(دېوان ـ ۸۵ مخ د ۱۳۲۲ ش چاپ ـ دهیوادمل په زیار)

(په حاشیه کې ورته کښلي دي: آسمانې = آسمان یې (۴

یا:

ماته سره په وینو خــوله لبوه لیده شی

چې د ظلم په پیسه پیرودی پان خورې

(دېوان ۳۴۳ مخ)

په لمنلیک کې ورته کښلي دي: چې = چي یې

یا:

لا دې صافه آئینه او ســهٌ حمیده ٌ

چی داهسی وهربنکلی ته حیرانې

(دېوان ۳۸۲ مخ)

(دې بیت یې هم په حاشیه کي کښلي دي: حیرانې = حیران یې (۵

له دې اوږدو څرګندونو او مثالو څخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چي دا یوه عادي د رسم الخط مسئله نه ده چي څوک یې بس په دې خبره حل کړي چي ٌ دا ګړدودي لانجه ده .... دا موږ په لړکیو کي راوستې ده ٌ او څو کرښې وروسته بیا وایو ٌ دا لوی پرابلم دی. دا عجیبه ده چي په اروپایي ژبو کي د غه کلیتیکس (واړه کلیمات) ټول بې اکسینټه دي او په کندهارکي اکسینټ لري ، دا د اکسینټ مسئله ده چي له نورو ګړدودو سره توپیرلري. ٌ (۲)) چي لوی پرابلم یې ګڼئ نو بیا یې ولي په پام کي نه نیسئ ؟ ولي حساب نه پر کوئ ؟ ولې تحلیل وتجزیه نه کوئ ؟ ولي یې نفی کوئ ؟ د دې منطق څه دي ؟ دلیل یې بس همدا دئ چي ٌ دا موږ په لړکیو کي راوستې ده ٌ. دا ټولي پوښتني مستدل جواب غواړي .

. پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼاکي ـ ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه (۱)

ښکلا مجله ـ ۴ کال ، ۳ ګڼه ۵۰ مخ (۲)

د مثالو د ابرخه ما په یوه مقاله کي چي ډاکټر بسم الله امیر په جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . (۳)
. دا مقاله په کندهار مجله خلورم کال دوهمه ګڼه ، ۱۳۸۴ل کال کي چاپ سوې ده

د عبدالحمید مومند په کلیات کي چي د ښاغلي محمد آصف صمیم په زیار برابر سوی دئ (۴)
۱۳۸۳ل ، دا بیت په همدې بڼه راغلی دئ خو څرګندونه یې ورته کښلې نه ده . د کابل د پښتو ټولني
. د ۱۳۳۰ش چاپ دیوان او د حمید درو مرجان ـ د سید انوارالحق جیلانی ترتیب ، دا غزل نه لري

د عبدالحمید مومند کلیات او درو مرجان کي دا بیت همداسي بې له توضیح راغلی دئ(۵)

ښکلا مجله ـ ۴ کال ، ۳ ګڼه ۵۲ مخ (۲)

ښځینه جمعې

په تحمیل سوې کره لیکنۍ پښتوکي دښځینه جمع له پاره یې په تولو حالاتو کي اوږده(ې) په پای کي وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترګې ، هوټلې ، ژړاوې ، اناګانې، میندې ، کړکیانې ، خروټې ، شینوارې اوربشې ...(۱) اودلویدیځ کړدود ، چي د کندهاري کړدود په نامه هم یادېږي ، ځانګړتیاوي یې د ٌبې قاعده ګیوٌ په حساب کي شمېرلي دي. زه به تاسي لوستونکوته ددې لهجې دښځینه جمع قاعده بیان کړم اوددغې قاعدې مثالونه به کلاسیک ادب کي هم درکړم .

په لویدیځه لهجه کي هرهغه ښځینه مفردنوم چي په پای کي یې زوره کی اوفشاریې پر لومړۍ څپه وي ، دجمع په صورت کي یې پای ته (ي) ورلوېږي. لکه :

ښځه   ښځي

کونډه   کونډي

پېښه   پېښي

منډه   منډي

تنده   تندي

لنګه   لنګي

لنډه   لنډي

ونډه   ونډي

او هرهغه ښځینه مفرد نوم چي په پای کي یې زور(فتحه) او فشاریې پر وروستۍ څپه وي، د جمع په شکل کي یې پای ته (ې) ورلوېږي. لکه :

منه   منې

لنده   لندې

غرمه غرمې

پېښه (تقلید) پېښې

سرمه سرمې

کونده کوندې

دنده   دندې

اوږده اوږدې

ددې قاعدې د څېړلو په نیامت مي د حمید مومند او اشرف خان هجري د یوانونه هم وکتل.

د حمید د یوان (۱۳۶۳ش کال چاپ ـ کابل) په ۲۸۰ مخ کي یوه غزله سته چي مطلع یې ده :

چي زغمم ستا د رقیب بدي فتنې زه

یاره کله یـــــم داهسي بې کینې زه

ددې غزلي نوري قافیې (یینې ، سینې ، نینې ، پښتنې ، ستنې ، آدینې ، مدینې) کلمې دي چي مفرد شکلونه یې (یینه ، سینه ،نینه ، پښتنه ، ستنه ، آدینه ، مدینه) دي او د ټولو فشار پر وروستۍ څپه دئ ځکه یې نو د جمع شکلونه په اوږده یې باندي د(پښتنې) پر وزن جوړکړي دي. په ۳۱۵مخ کي بله غزله سته چي مطلع یې داسي ده :

څه حکمت دی چي مي نه چوي لا سینه

یـــــــاره ســــــــتا د رقیبانو په کینه

. ددې غزلي نوري قافیې (یینه ، مدینه ، مهینه ، نینه، پشمینه ، رنګینه ، کمینه ، ارتینه) دي

په دغو ټولو قافیو کي یوه لاهم داسي نه ده ، چي فشار دي یې پر لومړی څپه وي او که فرضاً حمید مومند (غنمینه ، اوربشینه ، شیرینه ...) دوروستی څپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرویې په دې دوو غزلو کي راوړلې. د پښتو او پارسي په پخوانیو شاعرانو کي دا دود موجود و ، چي تر وسه وسه یې په غزل کي ټولي هم مثلي قافیې راوړلې او دا یې پر ژبه باندي د شاعر د تسلط نښانه بلله. په ۱۴۷ مخ کي هم د تیرو دوو غزلو په شان ورته قافیې راغلي دي. له دې مثالو څخه داسي ثابتیږي چي . د حمید په مومندی لهجه کي د اوسنی لوید یځي لهجې په شان د ښځینه جمع قاعده موجوده وه

د اشرف خان هجري په دیوان کي هم دغه قاعده پالل سوې ده. دده دیوان (د۱۹۵۸ع چاپ- : پیښور) په ۴۷۲ مخ کي یوه غزله په دې لاندي مطلع باندي ثبت سوې ده

د دنیا خــــــونه د باد په مخ ایرې دي

پائنده چارې هورې دا مسخرې دي

ددې غزلي نوري قافیې یې (خورې دي ، د برې دي ، ښهرې دي ، تبرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره ترلي دي. په دې قافیو کي یوه لاهم داسي نسته ، چي فشار دي یې پر لومړی څپه وي. که اشرف خان هجري (ښځه ، ونه ، لمنه ، ....) د دوهمي . څپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې د لته راوړله

په ۴۸۲ مخ کي یوه بله غزله هم سته چي د قافیې کلمات یې (ښهرې ، تبرې ، ایرې ، د برې ، سورې ، څېرې ، آیرې؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ،زهرې ، اسرې ، مبرې) راوړي دي. د لومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کي د همدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ،

تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ايرې ، اګرې ، سيرې ، ښيرې ، هديرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، منارې ، آرې ، خورې ، ديورې ، مسخرې ، دهرې) دي. دټولو فشارپرورو ستی څپه دئ .

دمقطعاتو په **۵۴۰** مخ کي هم د (زماني کړې ، شکراني کړې ، رخني کړې، معني کړې، خزاني کړې ، ويراني کړې) سره قافيه کړي دي .

درباعياتو په **۵۲۴** مخ کي يې هم (خولې کا ، قيصې کا ، پسې کا) په قافيو کي سره اوډلي دي .

له دې څخه معلومېږي چي د اشرف خان هجري په خټکه لهجه کي هم دلويديځ ګړدود په شان قاعده جاري وه. که اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لښه ، ونډه ،...) دورو ستی څپې په فشار تلفظ کولای ، دلته به يې د جمع شکلونه په قافيه کي هرومرو مونډل سوي وای .

خو په اوسني معيار کي د غه قاعده د (بې قاعده ګيو) په کتار کي را وړل سوې اود "کتاب د پښتو" په دليل !بياله پامه غورځول سوې ده. که د پښتو معيار ټاکونکو په دې برخه کي د بې قاعده اکثريت پرځای باقاعده اقليت ؟ او کلاسيکه ادبي پښتو په پام کي نيولې وای ، لکه د(په) او(پر) په برخه کي چي يې نيولې ده ، زما په فکر به يې ډېر معقول کار کړی وای (۲) . او س چي يې داکار نه دئ کړئ ، نو لږترلږه خودي د هغه چا پر ليکنو د اعتراض ګوته نه ږدي ، چي دا قاعده پالي .

ژبني مسايل د اکثريت په معيار (هغه لا هم شکمن اکثريت) حلول د ژبنيو اصولو پر منطق برابر بېدلای نه سي او د اسي ښکاري چي د د غه شان فيصلو ترشادي د ناژبنيو اصولو بې منطقي پرته وي. د ناژبنيو اصولو د بې منطقی ترزهرجن شپول لاندي هر راز بلا وبتر را غونډېدلای سي. د ژبې خواخوږي بايد ځوان نسل ته د غه بلا وبتر و رانتقال نه کړي .

پښتو پښويه ـ ۹۱ ،۹۲ مخونه (۱)

دعددي جمع په برخه کي پوهاند دوکتورزيار صاحب (دوې نجوني) ليکي، نه (دوه نجوني). (۲) خو نوريې بيانه پالي اودکره ليکني محتسبين هم ډېر سرنه په ګرزوي. نبخه چي ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

: (Is= ـ دی He= التباس ته نه پاملرنه (دی

په او سنۍ کره لیکنه کي ددې التباس په باب فکرنه دئ سوئ. مثلاً په دې جمله کي (دی زماورور دی) ، لومړی (دی) مفرد غایب ضمیر او دوهم(دی) فعل دئ خو دواړه په (ی) لیکل کیږي .که دلهجو په وړاندي ښه نیت موجود وي ، نو دغه التباس له لویدیځ ګړو د ځخه په استفادې سره : په دې ډول لیري کېدلای سي

Is= او دئ He = دی

په کره لیکنه کي وینې (می بینی) او وینې (خون) یوشان لیکي ـ سرې (سرخ) او سرې (امبار) . یوشان لیکي ـ ورځې (می روی) ، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یو ډول لیکي

. سره التباس لري (she = ترهغې دې وروسته (۱) ، دغه (دې) له ښځینه مفرد غایب ضمیر (دې

لړې) دلړل له مصدر ځخه له (لړې)= دوریځولړې سره التباس لري ، البته که دواړي په (ې) وکښل) . سي

. او داسي نور ډېر مثالونه

داچي ویل کیږي دلویدیځي لهجې (وسو) له (وسو = وسوځېد) سره په التباس کي واقع کیږي او دهمدې دلیل له مخي یې په (بې قاعده ګیو) کي راوړي ، زما په خیال پوخ دلیل نه دئ. دارنګه التباسونه په نورو لهجو کي هم سته خو هغو ته څوک (بې قاعده ګۍ) نه وایي. لکه په دې لاندي : مثالو کي

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (دانجلۍ واده شوله) له شوله (یوډول خواړه) سره او دغه له شوله (تېره تېغ) سره ؛

شوه (دانجلۍ واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شیوه) په شکل ولیکل سي نوله (شیوه = طریقه) سره ؛

کښته (پایین) له کښته (ازکشت) سره ؛

. لاړ (رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره . او نورډېر التباسونه

. زه دا التباسونه دالفبې پر نیمګړتیا اوړا ړوم . په نوروژبو کې هم دغه راز التباسونه ستته

په پارسي کې برد (یووړ) له برد (یخ ، سوړ) سره ؛

شد (سو) له شد (دفشارنخښه) سره ؛

. در (دروازه) له در (مرغلري) سره

په شان (red فعل ماضي حالت په عین سپیلینګ خو جلا تلفظ سره (د (read) په انګرېزي کې د

. جوړېږي

پښتو پښویه ـ دریېیم چاپ ـ ۲۹۷ مخ (۱)

دايې لابله

(ناسم ـ ٌ او هغه ټولي هيلي او اميدونه تربښا ورولاندي شول ٌ(١

. سم ـ او هغه ټولي هيلي او اميدونه ترخاورولاندي شول

(ناسم ـ ٌ چې له کتاب ، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لرېداى شي ٌ(٢

سم ـ چې له کتاب،لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لګېداى شي. لرېدل = کمېدل

(ناسم: په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لګکې ژوند کوي .... (٣

.... سم: .... په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لږکې (اقليت) ژوند کوي

روږد) کلمه د (عادت) پرځاى کارول يوه ډېره بيخونده ترجمه ده. (روږد) کلمه د(اموخته) په (معنا استعماليږي. (موږک په کندو روږد سوى دئ ، يعني د کندو لارېې موندلې ده هره ورځ ورته راځي. غل مو په کورروږد سوى دئ يعني خوواره يې غلا راخخه کړې ده. غلا دغله عادت وي مګر دا چې اوس زموږد کورلارموندلې ده ، نوو ايو چې زموږ په کورروږد سوى دئ. که (روږد) . دعادت له پاره استعمال کړو يعني غله زموږله کورپرته دبل کورغلا اصلا کوي نه

ٌ دايې روږد و ٌ(پښتوتاج التواريخ ۲۲۰ مخ) په هيڅ صورت سره داسې معنا نه ورکوي چې (دايې . عادت و). له بلې خوا د(عادت) کلمې د پښتو کولو ضرورت څه دئ ؟ هره کلمه بايد پښتو نه سي

ٌ زماروږد دا و ٌ په مطلق ډول ددې جملې ترجمه نه ده ،چې وايي (عادت

. من اين بود). داټوله بيخوندي د سوچه توب له (عادت) څخه راپيدا سوې ده

. پل) او (قدم) يوله بله توپيرلري)

" دا کړېدی، دا امپراتور د تره د زوی له کیږدی، نه د برش پله (قدمه) ... لرې د رول شوې وې." (هماغه اثر ۱۲۳مخ)

پل) په خاوره یا خټه کې د انسان یا حیوان د پښې اېښو لو له امله جوړې سوې نخښې ته وایې چې) اوږد والی د پښې په اندازه پورې اړه لري او ښایي د انسان پل د ۲۵ـ ۳۰ سانتي مترو په شا و خوا کې وي. خو ،له (قدم) څخه مراد (ګام) دئ چې اوږدوالی یې دیوه متر په شا و خوا کي اټکل کېدلای سي. په تېره جمله کې یې مراد ګام دئ یعني دا کړېدی، د امپراتور له کړېدی، څخه د برش متره لیرې وه. که یې د برش پله وبولو ، نو دا فاصله باید د درو مترو په شا و خوا کې وي. ما ته دا خبره بیا هم عجیبه ښکاري چې آخر د (ګام) کلمه باید ولې استعمال نه سي ؟ د دا راز مثالو بیانول په رشتیا سره یو بل کتاب لیکل را څخه غواړي .

بینوا ویبپاڼه ـ ۱۲جولای ۲۰۰۶ (۱)

ټول افغان ویبپاڼه ـ دبي بي سیده عارف ... کتاب ته د استاد صمیم سریزه ـ ۱۱زمری ۱۳۸۵ ش (۲)

بینوا ، ۲نومبر۲۰۰۶، د میرویس جلالزي رپوټ د بابا نانک د ۵۳۹یم تلین په مناسبت (۳)

مونږ ــ موږ ــ موږه

دلیکني معیارلارویان داسي فکرکوي چي لیکنه په فیصله باندي سمیږي. که دکاغذ پرمخ څه ولیکل سول نوګویا معیارهم تطبیق سو. پوهاند زیارصاحب وایي" �. موږپه ننګرهارکي داستونزه درلوده چي موږ، مونږاو �. موږدومره وکړه چي لیکدودمووړسم کړ. اوس ننګرهاري (لیکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولی دئ." (۱

خودهمدې مجلې په ۱۷مخ کي داستادیوه اروابناد شاګرد ، چي استاد یې دروزني خبره لاهم کوي ، په یوه شعرکي مونږ،موږ ، موږه درې واړه

. استعمال کړی دئ

!" موږه دې وینومانو

خوموږدې وینوبېړی

زمونږمیلې ، پرهدیروتولېدل"

زه له دغه استعمال سره هیڅ رازمشکل نه لرم. دشاعرشعر مې خوښ دئ اودپښتوشعرپه ویاړونوکې شمېرم. نه کوم اعتراض پرلرم اونه په زړه کي کومه خیره. نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم اونه بې احترامي. له یادوني څخه مي مرادداد ئ چي یوازي مودکاغذپرمخ په فیصلوخان خوشاله کړی دئ. ژبني ، ټولنیز ، اوسیاسي اصلاحات که په فرمانوباندي منځ ته . راتللای نوبه زموږهیوادا وس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هیوادوکي شمېرل کېدلای

تردې یادونوروسته نوباید پوښتنه وسي چي: آیادمعیاریت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟

ښکلا مجله ۴کال ۳ګڼه ۵۰مخ (۱)

ایادمعیاریت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبي معیاریت دیوه پروسیجرپه لاسلیک اودیودوودروکتابوپه تالیف بري ته نه سي رسېدلای. دادمعیاریت پرلورلومړي ګامونه دي خودادپټي سردئ ، پټي وروسته سورور دئ. بري ته لاډېرګړنګونه پاته دي چي ووهل سي. په پروسیجرکي راغلي لارښووني چي له ښوونځي نیولې بیادټولومطبوعاتواومیډیا په ګډون هرځای عملي او منل سوي نه وي ، دبري ادعاکول یوه شاعرانه باټه ده. انفرادي هڅي خودډېري ستاینې وړدي مګرکافي په هیڅ ډول نه دي. ترڅوژبه له تاداوڅخه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بیاددولت پروګرام ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي. اوس به سمدلاسه هغومره ګوله اخلوچي هضمولای یې سو ، چي یوه موهضم کړه بله به اخلو. داکه کلونه نیسي، که لسیزي ، که پېړۍ. چاره نسته .

که مود ګډ ي مي باریږي ، زوی مي را ملاکړه فارمول پرتطبیقاوه ، دغسي ژبه به ځیني جوړه کړئ لکه دانن چي یې په راديوګانواوانټرنیټ کي اورئ اولولئ یې .

. وماعلینا الی البلاغ

دمعياري ژبي عاميانه درک

دمعياري ژبي عاميانه درک

اولهجوته په سپکه سترګه کتل

دا يو منفي بهير دئ ، چي زه بېړبړم خدای مه کړه تادا ويې پرتعصب باندي ولاړنه وي. ددې بهيرلاررويان دمعيارله پاره يوازي يو محک لري اوهغه دپښتو په مرستندويو فعلونوکي په (شين) باندي د(سين) اړول او په هغه پوري اړوند تلفظونه دي. که چاداکار کړی وي ، ژبه يې پرمعيار برابره ګڼي ، نورکه يې هرڅه بلاوبتراوله ګرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه يوه محک په خاطرورمعاف کېږي. دي بهيرڅه د پاسه نيمه پېړۍ دافغانستان پرمطبوعاتو اوميډيا باندي واکمني چلولې ده. ددې منفي بهير له امله ډېرمستعد اود خورا ښه ميکرو فونيک آوازخښتنان پښتانه په کابل راديوکي دوياندۍ له حقه بې برخي سوي دي ، دډېرښکلي آوازلرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر دښوولوله حقه محروم سوي او ورپسې مايوس سوي دي او هغه هم په دي مضحک دليل چي د(ږغ) لغت يې د تاريخي انتخاب په حکم د مور له غېږي څخه (د(غږ) په شکل زده کړی او اوربدلی نه و. (١

ددې منفي بهيرلاررويان په نظراوخبروکي داسي ښيي ، چي ګويا دوی ليکنۍ پښتويوه کول غواړي خو په عمل کي يې دخلکو په خولو کي دژبي دبدلولوناکامه ،بې معنا اوبې منطقه هڅه پيل کړې ده .

دي منفي جريان پښتوژبي اوپښتنوته ډېرتاوانونه رسولي دي اوکه يې مخه په يوه سالم اوټول افغاني تدبيرونه نيوله سي ، لابه يې نورهم ورسوي. دهمدغه منفي بهيرپه وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنو په ګټه تمام سوی نه دئ اومنفي انحرافات يې زېږولي دي چي د اند ښښني وړدي .

علامه رشاد (رح) د ګوربت مجلې له خبریال سره د مرکې په ترځ د مرکه چې د دې پوښتنې چې ٌ د سیمه ییزي لهجې د کارولو په اړه موځه نظر دی لکه ځینې لیکوال وشول فعل مشتقات په سول لیکي، داچې په کڼ شمېرځایونوکې ټکرمنځته راولي ،لکه (وسول) چې اوربدونکی یې کیدای شي (سوځېدا) وانګېري ،ببننه غوړام تاسې هم دهمدې لارې پیروي کوئ ٌ په جواب کې داسې ویلي دي :

ٌ داسې ملتبس کلمات خوپه ژبه کې خوراډېروي. ددې مانا داسې نه ده چې وسول. ددې صحیح تلفظ خووسوځل دی. نو په هغه شکل دي یې راولي بیابه له دې التباس څخه خلاص وي (۲). امامسئله داده چې دلته تاریخي سلسلې باید سړی په نظرکې ونیسي. کوم وخت چې فیصلې سره کیږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په کاردی. نود لهجاتو قطعي ترک یابیخي ترک داپه هیڅ ژبه کې نه سته... دامسایل په ګرده دنیاکې سته. ددنیاپه ګرده ژبوکې سته. بحث دي وربانديوسي اودې ته په کرکه کتل ښه کارنه دی ، مناسب کارنه دی. (وسول) ثوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشول) ثوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشي) ثوک لیکي ، ودې لیکي او(وسي) لیکي ودې لیکي. ولي داباعث داختلاف نه ګرځي. موږتاسې دغه اوس فارسی چې وینودې فارسی کې څومره تفاوتونه سته په لیکنه کې سته اویوازي فارسي نه ده په نوروژبوکې هم همدغه اختلافات . (موجوددي (۳) . نودغوته دومره په اهمیت کتل زماپه فکرلږڅه تنګ نظرښیي ٌ (۴

کله چې دنوري نړۍ په راډیوګانوکې دپښتوپروګرامونه دسیاسي انګېزوپه ټونګ ددغه منفي بهېرتراغېزوتلې پیل سول ، نوځینو پښتنوته په خپله هغه ژبه باندي دویاندی اوکارموندلوزمینه برابره سوه ، چې دمورله غېږي یې زده کړې وه. خوپه هماغوپردېسو موسسو کې هم کله کله ددغه . منفي برداشت پلویان دخپلو پښتنوورونو دکار او زیارمخه نیسي

پروین فیضزاده ملال په دې برخه کې خوراترخه حقایق بیان کړي دي. وګ: ښکلامجله ـ ۳کال ـ (۱) ۲ګڼه ـ ۱۲۴مخ

داوسنۍ کره لیکني التباسونه ما(هوتک) د همدې کتاب په (۱۱۲ مخ) کي راوړي دي ، د معیار (۲) محتسبین بیا په هغه کي ری نه وهي .

. دا اختلافات د همدې کتاب په (۲۹ـ۳۱ مخونو) کي ولولئ (۳)

. وګ: ګوربت مجله لومړی کال ۶ ګڼه ـ ۲۵ مخ (۴)

دکره لیکنې پښتوداوسنۍ هڅې

دکره لیکنې پښتوداوسنۍ هڅې

دنه تطبیق اوله هغې سره دمخالفت عوامل څه دي ؟

انګرېزي ژبې دمعیاریت له پاره زاړه دیني متون(ټکستونه) درلودل ، عربي ژبې هم درلودل او ځینونوروژبوهم. اروانښادعلامه رشادوایي ؛عرب که مثلاً دقریشولهجه غوره یامعیاري ګڼي هغه خوقرآن پکښې نازل سوی دئ اما په پښتوکي خوداسي یومتن موږنه لروچي هغه دي تقدس هم ولري اوهغه دي دومره جامعیت هم ولري اودهغه تلفظ دي یا دهغه لیکدوددي موږومنو �؛ (۱)ځکه نوکله چي ددې ژبودمعیار اړتیا منځ ته راغله ، دغوزړومتونودمعیاري ژبې دیوه تاداو په توګه ستررول ولوباوه. خوپه پښتوکي موږزاړه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خودروښان پیرپه ژوندکي لادروېزه خپلوداورلمبوته اچاوه. ترلسمي هجري پېړۍ وروسته چي نورادبي کلاسیک متون راپاته دي، په هغوکي دخطانوله خوالاسونه وهل سوي دي. دهغو لهجې،دجملوجوړښتونوته دخطاط له ذهنیت سره سم تغیرورکړه سوی دئ(۲).ځکه نودمعیاري پښتوله پاره په دغه مشخصه برخه کي د نوروهیوادو د ژبپوهانو پرپلوباندي ترمزله رسیدلای نه سو. موږباید د پښتوپه برخه کي خپله مشخصه اودژبې اودهغې دویونکوله عیني اوواقعي حالت سره سمه لاروا خلو. لکه وړاندي چي موخوواره ویلي دي ، پښتودپښتنوله ژوند څخه سیوا په خلاکي مطالعه کولای نه سو . داخبره دلمرپه شان یوحقیقت دئ چي پښتودخپلوګاونډیوژبوپه پرتله وروسته پاته سوې ده اود پوهاندوکتورزیارداخبره دکاڼي کرښه ده چي ویلي یې دي ؛ دپښتودفرهنګي سیالۍ کمزوري اووروسته والی دخپلې وروسته پاتې ویونکې ټولنې پایله ده . ددې جرړه بایدپه اړوند ټولنیزښپړتیایي بهیرکي وپلټواوهغه داچې دیولړتاریخي ــ جغرافیایي اونورولاملونوپربنسټ پښتني ټولنه په یوه وروسته پاتې مخ ځمکواکي ټولنپیر(فورماسیون) تېرني پېرکې(۳)ځنډېدلې پاتې اویوه برخه یې چې ځمکواکي(فیوډالي) هغه ته رسېدلې ، بیاهم ترډېره پېنه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توګه پښتانه له هندي اوارياني(پارسي) خپلوانو او ګاونډیو سره په هیڅ ډګرکي دسیالۍ جوګه شوي نه دي او په ټولیزډول ترې لړترلړه

یوټولنیزپړاووروسته دي .... (۴) دې اودې ته ورته نوروعواملونه یوازې داچې پښتانه یې له خپلو ګاونډیو څخهٔ یوټولنیزپړاوٌ وروسته پاته کړي دي ، بلکې دهغوی دژبنیوګړدودو ترمنځ اړیکې یې هم سره لیرې ساتل سوي دي. دپښتو د بېلابېلو لهجو ویونکې ان تردا نزدوکلونوپورې لاهم یودبل په ژبه باندې په پوهېدلو کې جدې ستونزې درلودې. دیوې پښتودمنځ ته راتګ له پاره دهغې د ویونکوترمنځ یووالې اونږدېکت ته اړتیاسته. هرکله چې دغه ارمان ترسره سي بیابه دژبې دیوکېدلوله پاره یوه کوچنۍ هڅه هم دېرکار وکولای سي. دژبې دویونکوترمنځ نږدېکت ځانته مشخصه ټولنیزه او اقتصادې زمینه غواړې. دټولنیزاو اقتصادې ژوند په یوه مشخصه مرحله کې دغه راز نږدېکت ممکن کېدلای سي. دغه ټولنیزه او اقتصادې مرحله ځینو پوهانو د سرمایه دارې نظام ټینګښت بللی دئ اودژبې دمعیاریت خبره یې ددغه رازیوه نظام په سته والې کې ممکنه او عملې ګڼلې ده چې ترډېره ځایه یې خبره دمنلوور هم ده (۵).

لکه وړاندې چې مې اشاره ورته وکړه ،پښتانه درې څلورلسیزې وړاندې یودبل په لهجوډېرلږپوهېدل.اوس دا ستونزه لږڅه مخ پر حلېدو روانه ده. زماخپله دپوهنتون تجربه دیوه عینې واقعیت په توګه داده چې دپښتوژبې دویونکوترمنځ دلهجوې اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. موږچې دپوهنتون په لیلیه کې دلومړي ځل له پاره دپښتو دبېلابېلو لهجوله ویونکوسره دیوځای کېدوزمینه وموندله، هلته په دغه واقعیت باندې ډېرښه پوه سوو. هورې به موږته یودبل پرټوکو خندانه راتله. که موږ کندهاریانو به پخپلو منځوکې ټوکې کولې او ژبنې ظرافتونه به مویوبل ته سره تبادله کول ، پکتیاوال او ننګرهاریان به اریان راته تللې و اوپوښتنه به یې کول: داتاسې پرڅه خاندئ ؟ دغه رازموږیووخت دوردګودټوکوداوربدلوپروخت له هم داسې حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښکارې چې درې څلور لسیزې وړاندې لاد پښتنومحصلینو ترمنځ د لهجوپه پوهېدنه کې مشکلات موجودول. دا ستونزې اوس ورو ورو د حلېدو پرلور رواني دي خومزله ته لاډېرموږونه پاته دي. نوګویا هغه شرایط چې له دې ټولو لهجوڅخه دیوې معیارې لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پورې نسته .

دنړۍ دنوروژبوتجربو راښوولې ده اولکه تاسې چې دانګلیسې ژبې په برخه کې ولوستل ،دمعیارې ژبې ترټاکلووړاندې بایددهغې دلهجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي. په

پښتوکي داکارخولاخه کوي ، دپښتولهجولغوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي. دپوهاند زیار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي دستاینې وړدي خوکافي نه دي. که د پښتودټولو لهجوله کتني څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان دژبپوهني داطلس برابرولو پروخت (۱۳۴۱ ـ ۱۳۵۱ ش) سرته رسېدلي وې ، نو دهغوڅېړنوپه سرنوشت خوتر۲۰۰۰م کال پوري ددغي موسسې مدیر اروابناددا کټرالهام لاهم خبرنه و. اروابناد الهام په دغه کال لیکلي دي: ٌ... دکابل پوهنتون دژبواوادبیاتودپوهنځي له ځلموپوهانوڅخه یوټیم جوړشو ،چې اول وروزل شي اوبیادژبوپه ثبتولولګیاشي. په دې ډله کي زیار، اڅک اوپالوال هم برخه لرله. دې ډلي ... دژبني ګړدودیزاطلس دتدوین لپاره یې ښایسته ښه مواد ثبت کړل. په آخرکې دغه مواد یونسکوته وسپارل شول چې دافغانستان دآریاني اطلس ورڅخه تدوین اوبیاخپورشي .خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لګېده.ٌ (۲) داروابناد الهام دغي پوښتني ته پوهاندزیارپه حاشیه کي کښلي دي چې ٌ دغو پوښتنوغبرګون دکتاب په متن کي دئ. ددغه اطلس دپروژې یوبل فعال غړي ډاکټرپالوال خولادغه مواد کافي هم نه دي بللي. ده څوکاله وړاندي داسي لیکلي دي: ٌ... دغه دسره او مستندولیکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چي یوخویودژبپوهني موسسې غړي ددغي وظیفې دصحیحي بشپړوني له پاره پوره نه وه تربیه سوي. دوهم ـ دوی په لازمه موادواووسایلومجهز نه چي دموسسې غړو کارځني اخیستی دایران له (Questionery) وه. دریم ـ مم هغه دپوښتنو کتاب پاره ترتیب سوی و نه دافغانستان له پاره. څلورم ـ که څه هم دافغاني ژبوداطلس پروژه دیونسکوله خوا څخه حمایه کیدله مګربیاهم د موسسې دغړوله پاره دکاراوسیدني اوحمل ونقل مصارف اونور تسهیلات برابرسوي نه وه. ځکه نوپه نامساعدو شرایطوکي دصحیحو
اومستندوکاروغوښتنه یوه غلطه توقع ده.ٌ (۷) ماله اروابناد پوهندوی نوراحمد شاکرڅخه اورېدلي وه چي ددغو څېړنو یومتن دکابل پوهنتون دژبواوادبیاتوپوهنځي په الماریو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلي و. پوهاندزیارصاحب اوس په دغه ترخه حقیقت خبرکړو چي دغه دلسوکلونودکارثمره دحزب وحدت په لاس د کابل دجنګوپرمهال داورپه لمبوکي لولپه سوه اوډاکټرزیارصاحب یې کله کله چي موقع ورته میسره سي دسویس دهیوادله کاپۍ څخه ګته اخلي (۸) په هرصورت دمطلب خبره داده چي ددې ټیم دکلونو زیار او زحمت ثمره لا تراوسه دسویس له الماریوڅخه راوتلي نه ده اوپه پراخه توګه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده. هرچاته دسویس

)دتګ امکانات نسته چي استفاده ځني وکړای سي. د پښتو لهجو څېړنه که سوې هم ده نو د جوړښتو شکلونه به یې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګي ثبت خولاتراوسه په structures) کړوغاړوولاړپاته دئ. که څوک دا ادعاکوي چي دلغوي پانګي ثبت هم بشپړسوی دئ ، دا نو تر یوې شاعرانه غټبازۍ په ها خوا بل څه نسي ګڼل کېدلای .

پوښتنه داده چي د یوې پښتو او یوه لیکدود له پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي ؟ ولي یې مخالفین پیدا کړي دي ؟ هرو مرو څه خبره سته. خامخاځیني عیني او ترذهن دباندي علتونه موجود دي چي ددغي مخلصانه هڅي په لارکي خنډ لوېږي. ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کي نسي موندل کېدلای چي له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنه پال مخالفت کوي. دارازاستدلال ترعلمي تاداوزیات پرسیاسي بنسټ ولاړدئ. د پښتو د یوه واحد لیکدود او واحدي ژبي له پاره خود چاخبره زاړه دود پال پرلویه لارایله کړئ ، حتی په نوي پوهنه او ژبپوهنه سمبال کسان لا پر یوه لار روان نه دي او د معیاري لیکنۍ ژبي پرټاکلو باندي په یوه خوله نه دي .ښاغلی زیارصاحب پخپله وروستۍ مرکه کي وایي چي دوی یو پروسیجرد مرحوم حبیبي او مرحوم خادم او ډاکټر دولت محمد لودین په ګډون لاسلیک کړ خو خادم صاحب" بیا مخالف شو او ویې ویل چي زه د حبیبي صاحب او دده د پیروانو لارپه رسمیت نه پېژنم او بغاوت یې وکړ..."(۹)حقیقت دادئ چي زموږ د مشرانو استادانو علامه رشاد ، ارواښاد روهي ، مرحوم الهام ، ارواښاد شاکر، مرحوم عطایي ،رفیع ،ډاکټر پالوال ، او نورو لیکنۍ ژبه له هغي ژبي سره چي موږ ته د معیار په نامه راښوول کیږي ، له مځکي تر اسمانه توپیر لري او حتی پخپلو منځو کي هم یو له بله سره فرق لري. دا پوهان چي ماېې تاسي ته نومونه وړاندي کړل ، ټول د ژبي خواخوږي او پرپښتو مین کسان وه او دي. زما خپل استنتاج دادئ چي ددې لاري اصلي خنډ پخپله د پښتو ژبي او پښتنو په اوسني ټولنیز، اقتصادي ، قبیلوي او سیاسي حالت کي دئ ، دې کار ته د پښتو او پښتنو په نه امادګي کي دي. هغه رازآمادګي چي ماېې د نورو ژبو په برخه کي یادونه وکړه. له دې بنیادي عامل سره چي نور واړه او کوچني عوامل ملګري سي نو بیا د ریشاصاحب په اصطلاح" خبره بېخي غرکه سي".

تاسي وړاندي ولوستل چي په انګلستان کي د باسواد و خلګو د فیصدۍ په پام نیولو سره لاهم د ستنډرډ ژبي د خوځښت هڅي چي له ۱۴ـ ۱۵ میلادي پېړۍ څخه راپیل سوي وې ، ایله د ۱۹ پېړۍ

په سرکي د نسبي بریالیتوب او عمومیت مرحلې ته ورسېدې. خود پښتنود عمومي بېسوادۍ په سته والي اود بې ثباتو حکومتو، انقلابو او پاچا ګښتیو په موجودیت کي څرنګه ادعا کولای سو، چي د پښتوله پاره د معیار انفرادي هڅي دبري لوړ پوړ ته رسېدونکی دئ.

په کوچنیو او اړخکي عواملو کي یو عامل پخپله د دغه خوځښت د لارویانو په عمل او کړوکي پروت دئ، پخپله په پوهاند صاحب زیار کي پروت دئ، چي د دغه حرکت موسس او تیوریسن دئ. (۱۰) پوهاند زیار صاحب د خپلو عقایدو او نظریاتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ، چي حتی دیوې سالمي مشورې د منلو له پاره لاهم تیارنه دئ. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه د کاڼي کرښي بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري او لیکي" زیار... په ډېرو برخوکي په خورازیات باور او ټینګار غوڅ حکمونه کوي او ښایي کومه ورځ دی پخپله هم یوځل بیا پرې کتنه وکړي." (۱۱) پوهاند زیار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاد ته لا" غاښن ماتونکی" جواب ورکوي. زه ددوی دغه عادت ددوی پرسیاسي او ایډیالوژیکي تفکر باندي تاوانوم. زیار صاحب په سیاسي لحاظ په یوه داسي ایډیالو ژیک محیط کي رانښکېل سوی و، چي په لیکنۍ ژبه کي یې د سختو او حتی پاروونکو جملو او عبارتو کارول، له طبقاتي دښمن سره د نه پخلا کېدني مضبوط دلیل ګڼل کېږي او په محاسنو کي یې شمېري. پوهاند صاحب زیار له دغي ایډیالوجۍ سره خپل عقیدتي اړیکي هیڅکله هم پټې کړې نه دي او تل یې په زغرده بیان کړې دي. دا ددوی د سیاسي زړه ورتیا لوی ثبوت دئ خوله بده مرغه یې ددوی علمي دریځ ته زیانونه رسولي دي. ددغي ایډیالوژۍ په ادبیاتوکي د ټولونیزوالو نورمونو پر خلاف، د سیاسي مخالف له پاره د" ځنځیري سپي" لقب ورکول رواڅه، چي د ستاینې وړکار دئ. دوکتور زیار د خپلي معیاري لیکنۍ ژبې د منځ ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبیاتو وهل او ټکول. ددوی له یوه جوړ سوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دئ، دوی یې په مقابل کي غاښن ماتونکی جواب ورکړی دئ. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهین) سره دودپال وبلل او له دودپالو سره یې شعار" وړاندي د نوي دور انسازه .... پرلور" ورکاوه. له دودپال څخه بـه خلکو د" مرتجعینو او رجعت پسندو" معنا اخیستله. پوهاند صاحب په یوه مرکه کي چي په کتابي شکل چاپ سوې ده، د دغو مخالفو دانشمندانو په باب ډېر زیاتی کړی دئ چي وایي: "کاروان به تیرېږي او سپي به غپېږي" (۱۲)

دیوي پښتو !خو ځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چي د ثور انقلاب په ارزښتونو کي وګڼل سو . دا هغه وخت دئ چي پر هیواد باندي د کمونیستي او سو یټیستي استبداد ډاروونکي ښپې مسلطي وې. له هر انقلابي عمل ؟سره مخالفت له سرسره لوبي وې. دا مخالفت که د سرپه زیان تمام سوی نه وای نو لړترلړه خوله وظیفې څخه د برطرفۍ او له بې سرنوشتۍ سره د مخامخ کېدلو په بیه هرو مرو تمامېدئ. د دغي واهمې اغېزه وه ، چي پوهاند ډاکټرالهام لا د مقاماتو د ترټني له ډاره ځان په " ذهني کارګرانو " کي وشمېره (۱۳) چي زما یقین دئ پخپله دالهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاري سیاسي اصطلاح وه. د ژبي د معیاري کولو له دغي مشخصي انقلابي هڅي سره د پښتنو پوهانو ستر غیرګوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه د هیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. اروابناد حبیب الله تږی ، استاد شپون ، ډاکټر پالوال د مهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه، علامه مرحوم د ځان په حق کي ناحقي ګڼله او د بې کاردونه ځورولی و ، چي ډېر کلونه یې له خپل نامه سره " متقاعد پوهاند " کیښې. اروابناد روهي که څه هم د هیواد خپلواکۍ ته ګواښونو سخت ځوراوه ، خو نه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کي ودرېږي. د پوهنتون غیرګوندي استادانو هسي شپه سبا کوله. د ژبپوهني پرډګر یوازي پوهاند زیار پاته و او له هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملګري سول او له هغو څخه په استفادې سره یې د معیارکورنګي ته پونده ورکړه. دا حرکت یوازي او یوازي پر فردي اراده ولاړ حرکت و او د هغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ور سره لیکلی او نا لیکلی مخالفت څرګند کړی دئ .

خو د انقلاب ځواک د چامخ نه کاته او نتیجه دا سوه ، چي پر پښتو خوارکۍ باندي دا نابللي مېلمه وتپل سو. دا چي اوس د هغه له پاره تاریخي سوابق جوړېږي او د پخوانیو ژبپوهانو نومونه اخیستل کېږي ، دا روابناد الفت او نورو مشرانو له خولې د موافقې په باب نقل قولونه لیکل کېږي ، ټولي هغه افتراکاني دي چي مفتري به یې خدای ته ور وړي.دا افتراکاني هغو هڅوته ورته دي لکه د پټې خزانې مخالفینو ، چي د علامه حبیبي ، استاد کامل او نورو مشرانو ترمړیني وروسته را منځ ته

کړې وي. زمایوه ساده پوښتنه داده چي که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړې سوي پښتوپلویان وه ، نوبيې بیاولي همدا ژبه نه لیکله.ددغوپوهانواوژبپوهانودلیکنۍ ژبي په : خوندخوخوک مړېږي نه. تاسي دا څوعبارتونه وګورئ

ارواښادبینوا په هغه ژبه لیکنه کوي ، چي دده خپل پښتانه یې په ورځنیوخبرواتروکي کاروي. : تاسي دده دالاندې متن ولولئ

"دپخوانوپښتنودعامي طبقې اوغریبانوخوهمدوني دلاسه وسوه چي پښتويې دزمانې دهررازطوفاني هرج ومرج څخه په خپلوسینوکي وساتله اوتردې وخته یې راورسوله. په سووسوو اورژبي شاعران پکښې پیدا سوه اودخپلې ژبې ادب یې ترخپله وسه پوري ، دنوروپه زروکالو روزل سووژبوله ادبه سره تقریباً څنګ پرڅنګ ودراوه . که څه هم دوی شاهان نه وه، مګربیایې هم خپل دغریبۍ په کورکي دملي پانګي زیاتولودپاره رازراز(پټې خزانې) راغونډې کړې دي ، چي اوس یې کله دسلیمان ماکوله کیږدۍ څخه نیمه چپاوسوې خزانه راباسي اوکله دمحمدهوتک پر(پټه خزانه) چي دپښتودهررازمرغلرو ډکه ده پیښیږي...." (۱۴) په دغه پښتومتن باندي به دمعیار محتسبین هرومرو دسیمه ییزي لهجې نوم کښیږدي، خوزما پوره باور دئ ،چي دپښتود هري . لهجې ویونکي ته په زړه پوري دئ اوخوښیږي یې

دارواښاداستادګل پاچاالفت پښتوخود (خو) ځای نه لري. سرتر نو که داولس پښتوده اوټول : پښتانه چي یې ولولي ، هرومروبه ژبې پر ټکوي. دایوه نمونه به یې ولولو

"دانسان په وجودکښې دوه شیه ډېرعزیزمعلومیږي چي یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه . علم اوفلسفه پیداشوه اوله زړه نه شعر او ادب

اروپایان زړه دعواطفواونفسي احوالوځای ګڼي ، مسلمانان دایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي. صبر،رحم، کرم، شجاعت، سخاوت دزړه کار دی. عشق اومینه په زړه کښې وي شعرله زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري.... دعواطفوروزل دزړه کاردی اوشعرته دعواطفواو احساساتوظهوراوتجلیاتوکوه طوروایلی شو .... همدغه عواطف او احساسات چي دشاعرله زړه نه الفاظوته رانقل شي شعرترې جوړشي او په زړونو اثرکوي". (۱۵)

علامه رشاد خولکه پخپله چي دروند او متین شخصیت و ، لیکنه یې هم درنه او په عین درنښت کي بیا (که یې د معیار محتسبین په سیمه ییز تورونه کړي) خوږه ده. راځئ چي ویې لولو:

"په نړۍ کي دریابونه ډېردي او په هغو کي د کښتیو څه کمی نسته. زه چي ګورم په دغو کښتیو کي د پښتنو کښتۍ یوه خښمېدلي تندباد پسي اخیستې ده او په ډېره تیزي سره یې دنابودۍ دګرداولورته پوري وهي. زموږ د دریاب داوبو پر مخ نوري کښتۍ هم لیدلي کیږي خو هغه دې توپاني بلا نه دي پسي اخیستي. زه نه پوهېږم چي د پښتنو په کښتۍ کي دامقناطسیت څنګه پروت دی چي زموږ د دریاب له هري غاړي څخه هر توپان چي پیدا سي وخپلي خواته راکشوي. زما په خیال کېدای سي توپانونه د پښتنو پر بلاوهلي کښتۍ مین وي اوله هره یې بادبانو مچولو ته په ډېره لېوالتیا رادانګي .

آد پښتنو خوا خوږو ! بلا موواخلم لیځي راوغړئ او پایڅي رابډوهئ، یوه ډله د بدبختۍ د مقناطیس په لټه کي سئ که موومو نددریاب تل ته یې ارتاوکړئ چي بیاد نړۍ مخ ونه ویني ، بله ډله د کښتۍ (هغه بادبانونه وشکوئ چي د توپان بلا پر مینه ده. (۱۲

اروانباد کاندید اکادمیسن سرمحقق محمدصدیق روهي چي کله یوه علمي موضوع لاهم بیانوي ، ژبه یې پرچانه درنېږي. تاسي دده د لیکنۍ ژبي جوړښتونو ته فکروکړئ چي څومره روان دي:" میتود په اصل کي د٠میتودوس) په بڼه یوناني کلمه ده چي په لغت کي طرزالعمل (دیوې چارې د سرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربي ـ دري ـ پښتو ژبو کي د میتود په ځای د اسلوب، طریقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. میتودو لو جی د میتود پوهنې معنی لري. میتودولوجي د فلسفې یوه څانګه ده چي په عام ډول د علم او په خاص ډول د هر څانګړي علم د څېړنې منطقي اصول بیانوي." (۱۷). د ژبي رواني یې له دې امله ده چي د سوچه توب ناروغي ورلوېدلې نه ده. د افادې له پاره یې دخیل غیر پښتو لغتونه کارکړي دي هم یې مطلب په ښه توګه په . بیان کړی دئ او هم یې د ژبي خوند په زیات کړی دئ

اروانباد پوهاند حبیب الله تږی هم د مطلب ادا ینه د لغاتو تر سوچه توب نه قربانوي. دی لیکي: "کوم څېړونکي او مولفین چي وایي ترکي خلجیان د زابلستان په ځایي خلکو کي منحل شوي او په نهایت

کې په پښتو غلځیانو بدل شوي دي هغوی په حقیقت کې داخبره تصدیقوي چي لږترلږه ددوهمې او دریېمې هجري پېړۍ په حدودو کې وزابلستان ځایي او سېدونکي پښتانه وو ، ځکه جهان نامه وايي چي ترکو خلجیانو خپله ژبه بایلوده اودزابلستان دځایي اوسېدونکو ژبه یې زده کړه . که ترکو خلجیانو دزابلستان دځایي خلکو ژبه زده کړې وي ، که د غلځیانو ژبه تراوسه پښتووي او غلځیان او خلجیان هم سره یوشی وي ، نو د خلجیانو د مهاجرت په وخت کې به د زابلستان دځایي اوسېدونکو ژبه هرومرو پښتو وه . که نه وي نو نه باید خلجیانو پښتو زده کړې وي او نه (باید د غلځیانو ژبه پښتو وي." (۱۸.

داروانښاد پوهاند دوکتور محمد رحیم الهام ژبه هم دد خپلو لغاتو پرمخ خلاصه ده : " په همدې ترخ کې دانستیتوت ترجوړېدو مخکې او وروسته د ډېرکسان دعصري ژبپوهنې دزده کړې لپاره بهرنیو هیوادو ته لېږل شوي وو اوولېږل شول ، چي په هغو کې عبدالاحد یاري ، نوراحمد شاکر ، حبیب الله تږي او ماپخپله په امریکا کې ، عبدالحکیم هلالي ، لودین ، پولاد ، ماه ګل ، په شوروي اتحاد کې ، اڅک په هندوستان کې اوزیار په یورپ کې دژبپوهنیزو علمونو لوړې زده کړې ترسره کړې .

داخلک په هیواد کې دژبپوهنې په بېلا بېلو څانګو کې په تدریس ، تحقیق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې وسې سره سم یې کم یا زیات علمي خدمتونه وکړل . دتږي اوزما توجه او تمرکز به زیاتره پرعمومي تشریحي ژبپوهنه باندې وا وتدریس موکاوه ..." (۱۹) په دې لنډ مثال کې تاسي وینئ چي . اروانښاد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بیان کړئ دئ

د(تحقیق ، تدریس ، ترجمو ، توجه ، تمرکز ،...) لغتونه یې پېریان پر سترګو نه دي راغلي .ځکه نه دي راغلي ، چي دی پوهېدئ چي د دخپلو لغتونو ادې او باباچي د هرځای وي ، خو چي ژبې ته ننوتل ، دهغې ژبې خپل مال ګرځي او په استعمالو لو یې څوک نه ګناهکار کېږي .

داستاد شپون نثر خوبیا په بل لا ایزار کشش لري . زه پکښې ورک وم چي کومه برخه یې انتخاب کړم ، : اخرمي د(ګټیالي) له اول مخ څخه اوله برخه را واخیسته

" دادکا پرشی لانه وراغلی او هرشی هماغسې و چې پلرونو راپرېښی وو . غم ښادۍ ټولي آشناوې هسې نه وچې دنیا ګل وګلزار وه خو مو ږورسره روږدي وو ، قادر او حاجی زرداد لا هم خپل سودونه

خوړل ؛ شاه محمد دوکاندار لاهم چې مې تللې د ړه یې وهله ؛ موږ هلکانو لاهم دګاونډو دهقانانو د پالیزنه ختکي غلا کول ؛ کوډګرې او فالبینې لاهم خورجینې په شاکوړ په کورګرځېدې ؛ دکلو ملایان لاهم دکونډو او هلکانو سره پر توګ ښکلې ګیر کېدل. خوهرڅه پر خپل ځای وو او که چاشکایت درلود نو د خپلې تنډې او تقدیر نه ورپېښه شوې وه ....»

پوهاند زیار صاحب چې د خپلې جوړې کړې ژبې پر خلاف لیکنه وکړې نو دهر چا لپاره ډېره خوندوره ، محاورې ته نږدې او کره وي لکه دالاندې مثال چې ماپه تصادفي توګه را اخیستي دئ :

«استاد حبیبي د دغه لرغوني فرهنګیالي هیواد د یوه پیاوړي پوهاند ، لیکوال ، څېړونکي او مؤرخ په توګه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنو او پلټنو ته وربښلی او څنګه چې (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېرو پټو خزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو ، سوریانو ،لودیانو ، لویکانو ، دسوات او کونړد امیرانو او داسي نورو افغاني او بیا پښتنو واکمنانو او سوبمنانو برسېرونه او پېژندنه یې د دغو خبرو ځلاندي بیلګې او ساري بلل کیږي.» (۲۰) خو چې د کره ژبې : لیوالتیا او رولاړه سي ، نو بیا ځوانانو ته پښتو ګرامر په داسي ژبه ورزده کوي ،لکه دالاندي بیلګه

«په پښتو کې کړاوون هم له پښو بیزچار او هم له رغاونیز پلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیالکړونه ، لکه (ول ،بودن) او شو(شدن) هیڅکله په هندي کې نه وو ،بلکې یو ازې (هو) او(تها) پکې کارول کېږي. همدارنګه په پښتو کې مخکړونه یاکړوال مختاړی (فعلي پیشوند) دودلري او په هندي کې یې څرک نه لګي. په پښتو کې اوسترمهال له وسمهال کړسره د(به) وییکي په ملتیا جوړېږي ، حال داچې په هندي کې اوسترمهال له یوه ستاینو میزرو ستاړي چې له آره یې کړواله ده ، رغېدنه مومي (لکه کرونګا) دغه روستاړی دستاینوم په څېرنرینه او ښځینه ، یوګړي او ډېرګړی لري او اوړون مومي.» یا «... موخه داچې پښتو د پارسۍ په پرتله داوستا او زړې پارسۍ ترمینځه یو منځوال اکر یادریځ لري اود نوماوړون له پلوه په یوه زیات لرغوني پړاوکي تیکاو مومي ؛ هرګوره د کړاوړون له پلوه پښتوزیات ونجون موندلی دی.» (۲۱) نو چې له یوې خوا موضوع ترخه علمي موضوع وي او .. له بلې خوا یې ژبه دغسي نابلده وي ، دلوستونکي اریان دي نو خدای مل سي

له تيرو مثالو څخه به تاسي ته څرګنده سوې وي ، چي د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه . ليکي ، چي مونږ ته د معياري په نامه را ښوول کيږي

لکه وړاندي چي مي وويل ،دژبي د معياري کولو له هڅي سره مخالفت هغه وخت زيات سو چي دا هڅه د ثور انقلاب له ارزښتونو سره وتړل سوه . ما ته په لومړي سرکي دا سي ښکاريدله چي له دې حرکت سره د مخالفت اساس به هغه د چا خبره له ٌعلي سره محبت نه بلکي له معاويه سره د ښمني وي ٌ خو وروسته مي پښتو ژبي ته د دې حرکت په تاوانو سر خلاص سوا و د پوهانو اند ښېني را ته معقولي . ثابتي سوې

لکه د ثور انقلاب د دفاع له پاره چي د ټولني د دانسته وو کسانو پر ځای له ٌ العوامٌ څخه کاروا خيستل سو ، د غه راز د معياري ژبي دا اوسنی خوځښت هم له ګوتو په شمار محدودو او معدودو منلو ليکوالو پرته نورد خالي ذهنو پښتو مينو زلميانو پرا وړو بار سو او په پر مخ بېولو کي يې له هر راز ماکيا وليستي لاروچارو څخه کاروا خيستل سوا و اخيستل کېږي. د دغو زلميانو معصومو مغزو ته د معيار محک دا سي تلقين سوی و ، چي که چا د پښتو افعال (سو ، سي ، ....) پـــــــه (شو ، شي ، ....) وکښل ، ګويا معياري پښتو يې وليکله. څرنګه چي په دغه اوسني د چا خبره کره پښتو کي شين سالاري واکمنه ده ، ځکه يې نو د معيار په نامه منلې ده اونوريې په ګټه اوتاوان کي رى نه دئ وهلئ.کنه ، زما يقين دئ چي همدا زلمي له دغي نوي راټوکېدونکي . پښتو سره دان د پاسه مشکلات لري خو پر خوله يې نه راوړي

د مسئلې يو بل خواشينوونکی اړخ دادئ ، چي پښتانه د نزدې يو پې نيمې پېړۍ راهيسي ديوې نامطلوبي او تپل سوي کړښي له امله تردوو بېلابېلو اقتصادي او ټولنيزو نظامونو لاندي ژوند کوي . دې عيني واقعيت د کرښي ددواړو خواوو پښتنو په فرهنګي او کلتوري اوژبنۍ برخه کي توپيرونه ايجاد کړي او له بده مرغه په ځينو برخو کي يې توپيرونه ژور کېږي. د دې عيني واقعيت مسخه کول او پر هغه باندي سترګي پټول د مسئلې واقعبينانه چاره نسي کېدلای. دې بېلابېلو نظامو ددواړو خواوو پښتنو ته د ژبنيو او فرهنګي فعاليتو يو له بله بالکل جلا زمينې برابري کړي دي.داروانباددنوميالي دا خبره خوراژوره ريښه لري چي ويلي يې وه ٌ هغه آزادي چي جعفرا څګڼي

یې په بلوچستان کي د نظامي جنرال د کلکي دیکتاتورۍ په دوران کي لري ، نومیالي یې په ټوله ژوند کي ، حتی د معتبرۍ په حالت کي لاهم سلمه برخه په خوب نه ده لیدلې.ٌ (۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سیاسي دلچسپیو هم د فرهنګي اوژبني فعالیت جریان ته تاوان رسولی دئ. د کرښي په یوه خواکي د پاړسي ژبي درباروا کمنۍ او په بله کي د پنجابۍ

حاکمیت پښتوژبه د فرهنګي ژوند په ډګر کي دیوې دوهمي او دریمي ژبي درجې ته راټیټه کړې ده او د ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعیتونو داغېزې له امله په پښتوکي دیوې معیاري لیکلاري او لیکدود درامنځ ته کېدواو پر هغه باندي د بشپړ توافق په لاره کي خنډونه او ځنډونه لوېدلي دي.د کرښي د دواړو خواوو خواخوږو پښتنو د ډېرولسیزو په دوران کي د دې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چي د مسئلې عیني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستیاوو د مېز . د سرپه فیصلو باندي کړې ده او طبیعي ده چي اغېزه یې نه ده ښندلې

خبري به سره راغونډي کړم او خاتمه یې به په دې عبارت بشپړه کړم: یوه ژبه چي نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړولري او نه د ملت په سطحه کي د سواد پیاوړې سابقه ولري او ترهمدا نن ورځې پوري یې لا د الفبې د بشترړتابه هڅي ته اړتیا په اولیتوکي راځي نو پر هغې باندي د نوروژبو په تقلید د معیاریت جریان ازمویل او په دې ډول یې له خپلو ویونکو څخه پردۍ کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چي د معیاریت په مینه کي ډوب لیکوال د دغه واقعیت په لیدلو او کتلوکي ولي ړانده دي ، چي د دوی په دغه نوې ژبه باندي د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون لیدلي . اولیسانسه وروڼه نه پوهېږي

وګ:ګوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ (۱)

د دغه رازلاسوهنوښه پرېمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټرپالوال په نوي کتابٌ معیاري پښتوٌ کي (۲) . لوستلای سئ

مرادیې ماقبل فیوډالي قبیلوي پړاو دئ. م. هـ (۳)

پښتواوپښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ـ ۱۰۴ مخ (۴)

. اروانباد الهام هم دغه شان وړاندیزکړی و چي یادونه یې په مخ کي تاسي ولوستله (۵)

پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼاکي ــ دویم ، دریم مخونه (۶)

پښتو چاپي آثار ـ ۲۵۹ مخ ـ ۱۳۵۷ ش کابل (۷)

ښکلا مجله ـ څلورم کال ـ دریيمه ګڼه ـ ۵۴ مخ (۸)

ښکلا مجله ـ ۴ کال، ۳ ګڼه ۵۰ مخ (۹)

داخبري مي باید د عقاید و د تفتیش په معناونه ګڼلي سي. زه د هر انسان عقیدې او افکارو ته .(۱۰)
. د زړه له کومي درناوی لرم

پښو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحیم الهام یادونه ـ پنځم مخ (۱۱)
.

زیار ـ د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری ـ ۱۵۵ مخ (۱۲)

پښتو پښو یه ـ سریزه (۱۳)

پښتو روزنه ـ ۳۹ مخ (۱۴)

لیکوالي ـ ۷۸ مخ (۱۵)

د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر (ادبي نثرونه ، .... ، ۲۰ مخ شخه (۱۶)

وګ: د پښتو ادبیاتو تاریخ ـ ۱۹ مخ (۱۷)

وګ: پښتانه ـ ۸۲ ، ۸۳ مخونه (۱۸)

د پښتو او پښتانه کتاب ته سریزه ـ دریيم مخ (۱۹)

وګ: نو موړکي مورخین ته د پوهاند زیار صاحب سریزه ـ دریم مخ ـ ۱۳۵۹ ش (۲۰)

پښتو او پښتانه .... ۷۷ ـ ۸۲ مخونه (۲۱)

د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي ـ ۱۲۷مخ (۲۱)

څه بايد وسي ؟

اوس چي د معياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل ، پرهغو باندي به دا خبره هم ورزيا ته کړم ، چي زه د معياري ليکني پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به يې او سم. د رنو لوستونکو به زما په دې کوچنوټي کتابګي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جريان په بهېرکي نوي منځ ته راغلي دي. معنادا چي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضريم چي زما ژبه او فهم يې د هضمولو وړتيالري .زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دئ چي اوس د معياريت په نامه د پښتوريښې ورکاږي او تاسي ته مي د هغه په معرفۍ کي خپل وس نه دئ سپمولئ. خدای دي وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو.مګر دا خبره هم ترلمررا ته ثرګنده ده، چي نه زما پرخبره څوک غوږنيسي او نه زه په يکړسرد دغه اعتياد مخه نيولای سم. د دې سرکښه بهېرلاري ته راوستل ډله ييزکار او مفاهمه غواړي ، مسئولانه عمل غواړي ، د موضوع په جديت سرخلاصيدل غواړي ، د پټو سترګو تقليدي کارونو دربدل غواړي .... له دې ليکني څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي. ما چي دا هرڅه ليکلي دي ، له خپلي خوږې پښتوسره مي د ميني په جذبه کښلي دي. اوس به د همدغي ميني په جذبه خپل څو وړانديزونه درته وړاندي کړم او د(خذ ماصفادع ماکدر) مقولې په ويلو به درڅخه رخصت واخلم .

ـ د مروجو لغاتو له پاره د نوو لغاتو له جوړولو څخه د يو څو کلونو له پاره د نصوح توبه وکاږئ.
همدا چي موجوړکړي دي ، درته بس دي. پرېږدئ چي پښتو اريانه په دې کي څونه هضمولای سي.
درا تلونکي له پاره که څوک تحسين کېدل ،که نفرين کېدل ، همدا جوړسوي ورته کفايت کوي .

ـ که د نوو علمي او تخنيکي لغتو له پاره د لغت جوړوني اشتها درولاړه سوه ،ترجوړولو وروسته يې سمدلاسه د ټول افغان ، بينوا او نورو ويب پاڼو له لاري د نظراخيستلو له پاره وړاندي کړئ.
ترمشورې د مخه يې کورټ مه عاموئ. دا کار که د ننه په هيواد کي ممکن وای خو بيخي به ښه وای.

هوري اوس د پښتو او پښتنو له پاره نه حمایه سته نه زمینه. داسي لوبه روانه ده ، چي که یې خدای . مه کړه همداسي دوام وکړ، نه به پښتو پاته وي نه پښتانه

ـ د(سو) او(شو) نفاق اچوونکي اورته پیک(پکه) مه وهئ. دا بهیر خپل طبیعي جریان ته پرېږدئ. که یو وخت د ختیځي لهجې په شان ، چي (سو) یې تر تاریخي اوژبنیو عواملو لاندي په (شو) بدل کړ او لویدیځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه کښېښووله، خو تر ښو به لا ښه سي او کنه ، په دې باندي نه د پښتو کورورا نېږي نه د پښتنو. ختیځي لهجې د غه (سین) په فرمان جاري کولو سره په (شین) نه دئ بدل کړئ. اوس هم له هماغه تاریخي تجربې څخه کار واخلئ. که د معیاري لیکني لارویان د (شین) له کاروني سره دزړه مینه لري ، نو دي پر همدې مسئله دې ډېر ټینګار نه کوي ځکه هر څومره چي پر همدې موضوع ټینګار کېږي ، هغومره د (سین) عمر اوږدېږي. قوي او غښتلي تلفظونه خپل کار پخپله کوي. که (شین) خپل قوت په د غه تاریخي ازموینت کي په طبیعي ډول ثابت کړ،دلویدیځي لهجې هرویونکی به یې د(مورنس پارسي وایي) په مصداق په . ویلو او لیکلو باندي فخرو کړي. او که دانه وي نو په زور کلي نه ودانېږي

ـ د پښتنو پر باسواد کولو باندي دي باید زورواچول سي. پښتو لیکنه دي ورزده سي. د هري لهجې . پښتو چي وي ، پروانه لري ځکه دلهجو د هرم سربیرته یوې پښتو ته رسیږي

ـ د پېړیو پېړیو د خیلو لغاتو په اړولو او پښتو کولو باندي مه خپل وخت ضایع کوئ مه انرژي. دغه . وخت د پښتو یو بل کتاب لیکلو ته ورو باسئ

پښتو او پښتانه د خیلو لغتونه دي خوار کړي. د خواری عوامل یې نور دي ، چي ماورته په متن کي . څوواره مکرري اشاري کړي دي

ـ پښتون د مدنیت په ګېنه سمبال کړئ چي پښتو پخپله ورسره مدني او کلتوري سي. د څټ له خوا . آس ته کیزه (قیضه) مه وراچوئ

ـ د نشراتو دېي شمېره تعدد مخه ونیسئ. لږ خپروني ډېري حمایه کړئ ، ویې ولولئ او بل ته یې . ولولئ

ـــ په پښتو ژبه د هري ځانګي کتابونه وژباړئ ، ویې لیکئ او خپاره یې کړئ .

ـــ د معیار په پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چي پښتو د یوه مفهوم له پاره شل لغته ولري . د تولو د کارولو هڅه وکړئ .

ـــ له لهجو سره مسئولانه چلند وکړئ . دې واقعیت ته ځیر سئ ، چي لهجه په پښتنو کي لا تر اوسه هم د تقدس درجه لري . له مقدساتو سره بېباکي د کورپایې نړوي . د لهجو مرګ وژوند هم طبیعي جریان ته پرېږدئ . ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوئ .

ـــ د هري لهجې ویونکي چي یاست ، د خپلي لهجې لغتونه راټول کړئ او خپاره یې کړئ . دا کار همدا اوس شروع کړئ . له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات (ګڼني) راخوندي سي ، خود زوی (زېری به وي .(۱

زه له خپلي پلرنۍ مبني څخه په فرسخو لیري پروت یم . له زلمیو کندهاریو څېړونکو څخه هیله (۱) کوم چي د خپلي لهجې لغتونه راغونډ کړي . که ماته د مرستي اړتیا احساس سي ، زه ملا تړلی ولاړ یم .

په پښتو يې وکاږم که پرپښتو

ضميمه

په دې برخه کې زه خپلې هغه ليکنې راوړم چې په بېلا بېلو وختو کې مې د کره ليکنې او نيولوګيزمونو په باب خپرې کړې دي. په دې ډول غواړم وښيم ، چې په دې

هکله زما هڅې نوې نه دي او له ډېره وخته مې خپل نظريات او په ځينو

برخو کې اند ېښنې له لوستونکو سره شريکې کړې دي.په دې ليکنو

کې به لوستونکې ځای ځای پر مکررو خبرو باندې ، چې

. د کتاب په متن کې هم راغلې دي ، پېښ سي

. زه د هغو له بابته بخښنه غواړم

په پښتو یې وکاږم که پرپښتو

موږ پښتانه باید د ډېرو مجلې احسان ومنو ، چې په دې تیاره شرایطو کې یې راته په خپله ژبه او پرخپله ژبه د څه لیکلو زمینه برابره کړې ده . په دې لړکې مې د استاد ډاکټرعبدالرازق پالوال هغه لیکنه په ډېره علاقه مندۍ سره ولوستله چې د ډېرو مجلې د دریم کال په لسمه ګڼه کې یې د امریکا ږغ په نامه خپره سوې ده . د پښتو نشراتو په باب زما په زړه کې له ډېره وخته ځیني خبري راګرزېدلې او د لیکلو زړه مې ځکه نه سوای کولای چې یو خود چاخبره " الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي " ، بل مې په ځان کي دوني بیچ هم نه لیدئ چې د دغه راز عمومي جریان په غېږدي ورسم . اوس چې مې ښاغلي استاد پالوال پدل رامات کړئ نو به زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم . واردواره به یې له (په)او (پر) څخه راونښلوم . د دغو دوو اداتو بېځایه کارولو ځیني ښخوندۍ ، یاباید ووایم تېروتني پېښي کړي دي . په اوسنیو زیاتره نشراتو کي دغه ادات لکه څرنګه چې باید وي ، نه استعمالېږي اوځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چې (پر) د (په) پرځای په ارادي توګه راوړل سوئ او په پښتو کي دیوراز نوي انکشاف رنګ ورکول سوی دئ .

" په پښتو یې ولیکم" جملې معنا داده ، چې دلیکني ژبه مي پښتو ده ، د مفاهمې وسیله مي پښتو ده ، پاړسي یا انګرېزي یاکومه بله ژبه نه ده او " پرپښتو یې ولیکم" معنا داده ، چې لیکنه د پښتو ژبې په باب ده ، یا یې پرګرامر ، یایې پرتاریخ او ادب یا پر نورو اړخونو ږغېږم . زه چې اوس ځیني نشرات لولم زیاتره یې (پر)د (په)پرځای راوړی وي . د مثال په توګه د ډېرو مجلې په همدغه ګڼه کي چې وړاندي مې یادونه وکړه ، یوه جمله داسي ده " ... د مغازو او لویو ځایونو ښیښې ماتول ، د ماشومانو او ښځو تښتول ، په هغوتېری کول او بیایې وژل .... "

د لته " په هغوتېری کول " هغه راز معنا نه ورکوي ، چې دلیکونکي مراد داد ئ چې له بې سرپرسته ماشومانو څخه په غرب کي داسي ډلي جوړي سي ، چې د مغازو او لویو ځایونو ښیښې ماتوي ، ماشومان او ښځي تښتوي او ښځوته بیا بدنامي ور اړوي ، بې عفته کوي یې . چې دغه راز مطلب باید " پرهغوتېری کول " وي ، نه " په هغوتېری کول " . د " په هغوتېری کول "

دا معنا ، چي له دغو تښتول سوو ښځو څخه د نورو ښځو د بېعفتۍ له پاره کارا خیستل کېږي. یالکه . مو ږ چي وو ایو ٌ په ښځویې غلاوي وکړې ٌ ، یعني دا غله د جنس له مخي ښځي وې

د (پر) دغه راز بېځایه کارول په هیوادکي د ننه هم رواج سوي و . کال مې دقیق نه دئ په یاد ، چي کوم و ، په پوهنتون کي په یوه علمي سیمینارکي ښاغلي زلمي هیوادمل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پرغاړه راواچول. پخپله استاد سیمینارته تشریف نه و راوړی. مضمون د رحمان بابا د مړیني د نېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان یې و ٌ رحمان بابا په کوم کال مړ دئ ؟ٌ. له دې عنوان څخه ٌ رحمان پر کوم کال مړ دئ ؟ٌ جوړ سوی و . د استاد مقصد خود او ، چي د رحمان بابا د مړیني سنه وښیي چي کومه یوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري. خو تر لاسوهلو وروسته د جملې معنا داسي اوښتې وه چي ګویا دلیکوال مطلب دا دئ چي رحمان بابا په څوکلنۍ کي مړ سوی دئ. ٌ پر کوم کال مړ ٌ هم دغه مفهوم افاده کوي. په دا سبا چي مي استاد ته د سیمینار بیان کاوه او په ضمن کي مي د څېړني د عنوان یادونه ورته وکړه ، په خندا یې راته وویله چي ٌ معیاري کړی یې دئ ٌ. خوزه پوه سوم ،چي له دغه راز لاسوهلو څخه خوښ نه و . ٌ پر کوم کال مړ ٌ ترکیب مي په ډېره مجله کي هم یووار په سترګه سوی دئ چي په ناسم ډول یې کار کړی و . ماته دیوې پېښې دوخت د ښوولو له پاره د (پر)کارول هله غوره ایسي ، چي وغواړو پر کال سربېره یې د میاشتي ورځ هم وښیو . د مثال په توګه :

زه په یوزر ودرې سوه شپږویشتم هجري شمسي کال د دلوي پر شپاړسمه زېږېدلی یم. دلته چي دمیاشتي و ورځي خبره راغله نو(پر) کارول پرځای کار دئ. یا روسانو په یوزرودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان یرغل وکړ. د (پر)نور موارد به هم راوړم. پلانی یې په توپک وواژه او هابل یې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کي دوژلو وسیله توپک دئ. په چاړه یاسوټي یې نه دئ وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دا دئ چي توپک ورڅخه و ، غله پر پېښ سول ، توپک یې ځني اخیستی ، ده نه ورکاوه ، څویې مړ کړی او توپک یې ځني واخیست. ګویا پر توپک . (یې سروخوړ. دادوه مورده باید سره بېل سي. (۱

دا مقاله د ډېوې مجلې د څلرم کال په لومړۍ ګڼه (جنوري ـ ۱۹۹۷ع) کي خپره سوه. د همدې (۱) کال په دوهمه ګڼه کي دراغلي ليک ترعنوان لاندي پوهاند زيارصاحب زما پرپورتنۍ مقاله تبصره کړې ده. ليک ته په واضح ډول د زيار صاحب نوم نه دئ ليکل سوی .

ټکي په ټکي ژباړي ـــ تلفظي بېخوندي

دې بوې په تېرو دوو ګڼوکي د (نوارغزه) پرټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زماسره یوه خاطره سته چي خپله لیکنه به په همدې پیل کړم. زه چي په کابل کي وم ، د باختراژانس په پښتو څانګه کي مي څه موده د بالمقطع اجیرپه توګه او بیاوروسته د رسمي غړي په صفت کارکاوه. د دفترغړي ټول د پښتوژبي خواخوږي وو. مشر مو د پښتوژبي شاعر ، لیکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و. چي رشتیاسي ، په ترجمه کي یې خارق العاده استعداد درلود. په دومره دقت او چټکۍ سره چي ده ترجمه کوله ، زموږ د یوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولوصفتوسره بیاهم د مقاماتو په نزدکړلي و څکه چي د واکمن ګوند غړیتوب یې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي یورازبیروکراتیک او اداري خنډونه درلودل او هغه دا چي د مطالبو په ترجمه کي مو "میرزایي" هم په پام کي نیوله. هڅه مو کوله چي اداري مسئولیت ځانوته متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتیا پېښوله او هغه هم په دې دلیل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکي ولي دارازترجمه سوی و ؟ ، موږبه ورته وو ایو" چیزی که د خط بود". استاد پوهاند زیارصاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه د بر سر ټکاوه. یو وخت د (نوارغزه)له ترکیب سره مخامخ سو. د دفترپه پکتیا والو غړوکي یوه (تړانګه) پېشنهاد کړه ، ما (تراډه) وړاندي کړه او بل یوه بل څه. یوه خولا په ټوکـــــوکي (پټۍ)سمه ترجمه ورته وبلله او د (قطع نوار) مثال یې راووړ، چي د برموبر وخندل. د مقاماتوله څېړي څخه د خلاصون په خاطـــربايد د (نوار)له پاره یوه کلمه پر (غزه) باندي زیاته سوې وای. کنه نو سمه خبره خوداوه چي یوازي مو (غزه)لیکلې وای. په پای کي داسي سوه ،چي که به له نوارغزه سره زه مخامخ سوم ،تراډه مي لیکله او نورو به تړانګه اوو زما په خیال د ترجمې د اصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) اوښتل ! چي دا به بیاترهغو دواړو لا شوډنګ و. کله کله چي به د دفتر د مشرپه غیاب کي ما یابل چا دژباړل سوي متن د سمولو چانس مونده نو به یا تړانګه تېربدله یا به تراډه. په داسي حال کي چي(تراډه) او (تړانګه) دواړه له یوې جغرافیایي ساحې سره راوړل ، بېخونده ایسېدل. په پای کي لکه چي (تړانګي) میدان یووړ او یو وخت مي له بي بي سي څخه هم واوریدله. مشکل دا و ، چي له پوهاند زیارصاحب

پرته چې هروخت به پرموږ راګرزېدی او ګټوري لاربښووني به يې راته کولې ، نورنو نه يوه ټاکلې موسسه وه چې ژبه دي کره کړي او نه هم يوه واحده مرجع . د اژانس پښتو څانګې يو راز پښتو ليکله اوورځپاڼو بيا پرخپل سر د ټنګوله اوبل راز ژبه يې ليکله. په داسي حال کي چې د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او د اولس ژبې ته نږدې او په اصطلاح معياري ژبه وای داځکه چې ډېر و خلکو اورېدله. د کابل راډيو ويندويو به بيا د نويو کلمو په تلفظ کي پرابلمونه درلودل چې د ځونا سمو تلفظونو په باب به څوکربښي وروسته ورغبرېږم. په نړۍ کي د مطبوعاتو ژبه تر بل هر ځای ډېره کره او فهم ته نږدې ژبه وي مګر زموږ د اژانس د ترجمې په څانګه کي ، چې غړي يې ټول زماډېر صميمي دوستان او پرپښتني کلتورمين خلک وو ، د دفتر له مشراويو دوو تنو پرته چې د پښتو ژبې په ليکنه او ژباړه کي يې سابقه درلوده ، نور ټول زما په ګډون غيرفني خلک وو او يوازي د ماموريت د تغيرو تبديل په لړکي يا ديوې ګولې مړۍ پيدا کولو په خاطر تر اژانسه را رسېدلي وو . همدا علت و ،چې د مطبوعاتو په ژبه کي بېخوندي ليدل کېدله او د خلکوله ژبې څخه ورو ورو پردۍ کېدله. په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکي پاړسي ډېره پردمخه ده. او سنۍ ليکلې پاړسي . خو د اولس له ژبې سره بېخي ډېره فاصله لري

د تلفظي بدلون په برخه کي به زه يو څو کلمې د نمونې په توګه راوړم چې اولس يې يو راز او کابلي . سوو پښتنو او دهغو په تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل راز تلفظ کوي

دنده ـ دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنا مطبوعاتو ته له څو کلونو را هيسې لار موندلې ده . په لويديځه لهجه کي يې د (بنده)پر وزن تلفظ کوي يعني فشاريې پر دوهمه څپه راوړي. د کراچې په ښار کي مې له پښتونخوا څخه دراغلو پښتنو له خولې هم د دغي کلمې تلفظ کټ مټ د لويديځي لهجې د تلفظ په شکل اورېدلی دئ. په پښتو تشريحي قاموس کي يې هم فشار پرور وستۍ څپه راوړی دئ. خو د کابل راډيو دويندويو په پيروۍ يې ځيني کسان فشار لومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه ـ داوږدې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چې زما په خيال سمبده غواړي . دغه راز:

اغېزه ، خواله، وړانګه ـ دا کلمې ګرده پرورو ستۍ څپه فشار لري. پښتو تشريحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله)ته يې پرورو ستۍ څپه فشار ورکړی دئ. په رواج سوي تلفظ کي يې

لومړی ښځې ته فشار ورکول کېږي چې ماته د کندهاریانو په اصطلاح په زامه کي خوند نه راکوي. ځکه (خواله)که دلومړی ښځې په فشار تلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي ، چي (ښځه ته)معناورکوي. ((خواله مي راسه چي خواله درسره وکړم)) یعني ښځه ته مي راسه ، چي زړه درته تش کړم. ماته خوسمدلاسه ددغو کلمو په باب په کلاسیک ادب کي د څېړني امکانات نسته خو د (هربنده خپله یې کرونده) متل مي د (هربنده خپله یې دنده) په شکل ترسترګوسوی دئ .

البته داخبره باید وسي ، چي تلفظونه مقدسات نه دي، چي باید بدلون ونه مومي. لکه د کلموشکلونه چي بدلېږي ، دغه رازیې تلفظونه هم پرله اوړي. خوکه د تلفظ اوښتني التباس پېښاوه ، هلته نو بیا کلکه پاملرنه غواړي چي مثال یې ما په (خواله)کي وړاندي کړ .

دسمبر ۱۹۹۲ع ۱۴

(ټورنټو ـ کاناډا(۱

دالنډه لیکنه مي ((ډېوي)) مجلې ته ولېږل خولکه چي دچاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه (۱) له بده مرغه خاموشه سوه اونوره چاپ نسوه .

پر پښتو کره لیکنه باندي د نیولوجیزم سیوری

د ژبي کره کول یوه اکاډمیکه اړتیا ده. د نړۍ د ټولو ژبو ویونکو دا اړتیا حس کړې او ور سره سم یې د خپلو ژبو د بېلابېلو ګړدودونو (لهجو) څخه یوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ایستلې او عامه کړې ده. د کره کولو په بهیر کي د یوې ژبي وینګ (تلفظ) لوستنګ او لیکل درې سره په پام کي نیول کیږي. تر کومه ځایه چي ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو ژبه معیاري ژبه وي او د هغې له مخي وګړي خپله ژبه سموي. د (Media) هیوادونو کي میډیا پښتو ژبي کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دئ چي دې بهیر ته له تېرو د پرشو پنځه د پرشو کلونو راهیسي ډېر پام اړول سوئ دئ. نیولوجیزم (لغت جوړونه) د ژبي د کره کېدني یوه برخه ده. دا چي موږ ته د پښتو نیولوجیزم څرکونه د امیر کروړه رانیولي تر حمزه شینواري پوري راښول کیږي، معنا یې دا نه ده چي په دغه اوږده واټن کي د ژبي د معیاري کېدلو له پاره هلي ځلي کېدلې. د امیر شېر علي خان، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان په وختونو کي چي د پښتو د رواجېدني له پاره کوم تلاښونه سوي دي د ژبي د معیاري کېدني عنصر پکښي کورټ نه لیدل کیږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبي خواخوږو د معیاري کېدني اړتیا محسوسه کړې وه. دا د ژبي د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅي وې چي موږ یې د احسان بشپړ منونکي یو . که تاسي د امیر شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امیر امان الله خان د وخت د پښتو مرکې لیکنۍ ژبي ته ځیر سئ ،و به وینئ چي د عربي ژبي په پېښو یې پخپله ژبه کي یو لړ مقلوب اضافي ترکیبونه په پېخر سره کوترم کړي دي. پخپله د پښتو مرکۍ نوم د پښتو پر معیار برابر نه و (مرکه د پښتو) یې بلله. زما مطلب کورټ دا نه دئ چي خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه ګورم. د هغوی هلي ځلي د اوسنیو د لاري مشال وې او چا خبره سعي یې مشکوري دي. زما مطلب دا دئ چي د پښتو د کره کېدني هڅي ډېر زوړ تاریخ نه لري. له بده مرغه په تېرو شلو د پرشو کلونو کي چي چا د پښتو نیولوجیزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسي معرفي کیږي چي ګویا هغوی د پښتو د کره کېدني په مقابل کي ټینګار کوي. په داسي حال کي چي موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندي د عربیت تر اغېزي لاندي د ناوړه

ترکيبونو عمومي توب ټول پښتانه خوا خوږي ځورول. د ملايي پښتو د غو عبارتونو (په کتابو کي يې دفقه راوړي دي)، (نيت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې)، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سيوري اچولئ دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانيولې بيا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهليت و صلاحيت په اندازه کار کړئ دئ او دا چي کافي و يا نه و، بېله خبره ده. زما مشاهدات راښيي د کره کېدني (معياري توب) بهير چي هر وخت او په هر نيت پيل سوئ دئ، پای يې پر لغت جوړني (نيولوجيزم) دربدلئ دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي ليدني او کتني بيان کړم او ورسره سم د دغه بهير د ځينو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم .

لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم څرکونه موږ ته له امير کروړه رانيولې بيا تر حمزه شينواري پوري راښول کيږي، خو د دغه بهير د چټکتيا او زياتي را برسېرېدني زمانه له تېرو درو لسېزو را پيلېږي. دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني يا نيولوجيزم د اړتيا او څرګندتيا په برخه کي شعوري هڅي پيل کېږي او ور سره سم يې پلويان او مخالفين ميدان ته راوزي. د نيولوجيزم بهير که چا پيل کړئ که يې کړلئ دئ، دواړه د پښتو ژبي خوا خوږي وو او دي. دواړه له خپلي ژبي سره د ميني په مقصدلاس و پښې وهي. دا نه د جګړې ډګر دئ او نه د سياست ميدان چي څوک پکښې ماته خوري او څوک پکښې بريالی کيږي. که د پښتو نيولوجيزم يا د پښتو کره ليکني بهير ته په دغي روحيې سره څوک وګوري او وو يې څېړي زما په خيال ګټه به يې ډېره وي. نيولوجيزم په حقيقت کي د پښتو کره ليکني د لوی بهير يوه کړۍ ده. نوري کړۍ يې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاييزم)، له ګړدودونو څخه د لغاتو را ايستل او د غه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم منظم او سيستماټيک بهير له تيرو درو لسيزو را پيلېږي خو د ارکاييزم برخه يې يو څه مخکينی تاريخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او يا له محاورو څخه و ليکني ته د را لېږدولو پر بهير وږغېږو، نو د انصاف په حکم بايد د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب (۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو. استاد د لرغونو لغتونو يوه لويه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه يې په

لیکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو . اروابناد استاد ګل پاچا الفت د (لودي پښتانه � د پوهاند رشاد تالیف) په سریزه کي لیکي:"....ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښي داسي لغاتو (زاړه لغات � م. هوتک) ته زیات مایل دئ او د پخوانو په شان ځیني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځینو مړو یا نیمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د . پاره ښه دی او ده پکښي هودغه ګټه لیدلې ده"

د دغو لغتونو لیست زما د همدې لیکني تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر ېغېږم. داسي ښکاري چي د کره لیکني بهیر اوس یوازي نیولوجیزم ته را لنډ سوئ دئ او نوري برخي یې په دومره جدیت نه پالل کیږي لکه د نیولوجیزم دا . د کره لیکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو لیکلار) او (ویي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني ګل سوي دي. نوم یې سته خو موندل یې سخت دي دا ځکه چي پر هیواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنګي زېرمو په ګډون زموږهر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کي د کره لیکني عمومي اصول او ورسره سم یې یو شمېر مثالونه راوړل سوي وو . خو د هغو په دوام نور تشریحي او تفسیري کتابو ته هم اړتیا وه او سته. د مثال په توګه د پښتو فعلونو د ګردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو ، ورسېده، ورسېدلو ، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معیاري ګڼل سوئ دئ. (ګوربت مجله، دویمه ګڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د ګردانونو چوکاټونه په یوه مجموعه کي ولیکل سي او په پراخه بیمانه تکثیر سي.زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زیاترو ډیکشنریو کي د افعالو د ګردانو یوه لویه برخه د ضمیمي په توګه ور سره چاپ سوي دي. د افعالو غیر منظم ګردانونه خو یې هرومرو راوړي وي، ان د منظمو افعالو ګردانونه یې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کي خو د پدیړونو ( ) د ګردانونو غټي غټي مجموعي په ځانګړې توګه په غټ تیراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي. په پښتو کي دا کار په پخوانیو کتابو کي یو څه سوئ دئ خو په اوسنیو کي یا نه دئ سوئ، یا زه نه یم پر پېښ سوئ. زما پیشنهاد دا دئ چي د پښتو افعالو د ګردانو مجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توګه د (ورسېدل) مصدر ټولي صیغې درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد ، تاسي

ورسېداست،دوی ورسېدل، موږ ورسېدلو)دغه راز نور افعال هم درواخله.په دی ډول به نو د (ورسېدلم، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي .

زه چي اوس د کره کتني اوسني بهیر ته ګورم لارویان یې له نیولو جیزم (لغت جوړوني) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خیال په دې برخه کي یو څه عیني ستونزي سته. د مثال په توګه په ارکاییکو لغتو پسي د زړو متنو لټول یا له ګړدودونو څخه لغتونه را غونډول خو ستونزمن کار دئ ځکه نو د پښتو ویی پانګي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېریدو په درشل کي دي او یوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کي نه پلي کیږي. ښاغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښتت په برخه کي ډېري خواري ګالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه راښیي خو څوک یې لږ مراعتوي. علت یې دا دئ چي د پښتو د سوچتابه شوقیانو ته دا ډېره اسانه ده چي لغتونه پښتو کړي او نور نو ورته خوشاله وي چي ګنې کره لیکنه یې وکړه. دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرني او اندېښني وړ اړخونه هم لري چي یادونه یې زه یوازي او یوازي په دې نیامت کوم چي پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي .

د لوستنګ او وینګ ستونزې :

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بریالۍ سوې چې د ژبې ټولې ږغېزې ځانګړتیاوې دې وښولای سي، د خج له پاره خو هډو څه سته نه. پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼې له لاري رسېږي، له لیک څخه د پښتو لغت سم لوستنګ که ناشوني نه دئ نو ستونزمن خو هرو مرو دئ. له دې ستونزې سره زه پخپله مخامخ سوئ یم ما د پښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، یو وار به مې وزن ورته (لرګی) وټاکه، بیا به مې پر وزن وواېه او کله به مې له (ادې) سره په یوه قافیه کي برابر کړ په پای کي د (National) د ملي خوشحال خان یوه بیت له جنجاله خلاص کړم :

په سوات کي دي دوه څیزه که خفي دي که جلي

مخــــــــزن د درویزه دئ او دفتر د شېخ ملي

. ګویا (ملي) د (جلي) پر وزن دئ

اوس مې د پښتنو له خولې (بیلګه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازه اورېدلي ده، علت یې دا دئ چي دوی هم پورتني لغتونه د لیک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دئ ، او د (لنده یا ډنډه) پر وزن باید وویل سي. په اولس کي مې پر لومړۍ څپې فشار نه دئ اورېدلئ، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دئ، (په څه دنده لګیا یې؟) هغوی یې هم فشار دوهمې څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چي په وینګ کي بدلون ته نیمګړتیا ویلای سو که نه؟ وینګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چي که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ایمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وینګ سره التباس پېښ سي نو بیا د اند ښېښنې وړ خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وویله سي، د

(خوا-له) یعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) یاني (ژنگ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ ځپې ته ورکوو نو بیا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري. د دغي ستونزي یو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب په سپارښتونو کي بیان سوئ دئ (ګوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هوري یې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې. هلته د (لرښت) او (لګښت) ټکر ته ګوته نیول سوې ده. زما په ګومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چي موږ سمعي و بصري وسایل و مومو � سمدلاسه که له فونومیک الفبې یا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د لیک له مخي د لغت زده کول یوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټاپیپست له خوا نا سمه لیکنه ده. لکه (ښېلنګونه وترنګونه) چي یو ځای د (ښېلنګ او ترنګ) په شکل راوړل سوئ دئ (ګوربت مجله � ۷۸ مخ). د ناسم لوستنګ او وینګ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واره اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. موږ ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فیصلې پرتې وې او له هغه سره مو ځانونه عیار کړي وو. ما پخپله سره له دې چي د ښونځي په لومړیو ټولګیو کي مي (کښې) هم لووست او هم مي کیښ، خو کله چي مي هغه هېر کړ او پر ځای یې له (کي) سره هم په لیکلو او هم ویلو کي عادي سوم، ناځاپه د باره ګلۍ فیصلې را باندي راغلې ((سپېدې)) ته چي به مي څه لېږل، مجبور وم چي د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (یاګانو) یو راز لا هم د (نیولوجیزم) په (Neologism) کارولو بیا بل غم پېښ کړئ دئ. له اوږدې یا سره میني خو ښه واړاوه! په اوږده یا سره د نیولوجیزم وینګ که یوه انګرېز ته واورول سي، نو به یا په پوه نه سي، یا به له خندا ورته شین وي. د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چي دا کار د مسلکي پوهانو دنده ده خو اوس زه پکښې یو راز انحصاریت وینم. زما مخي ته اوس سم دلاسه د Suffix او Prefix له پاره دوه لغتونه چي دواړه د ژبې د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاړې او روستاړې) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته یې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفیسر ګل جنان ظریف ورته مخنیانۍ او وروستیانۍ ټاکلي دي). د کره لیکونکو په لیکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توګه (ښېلنګ د یوه تاړي... په زیاتونه یا پیوندونه له یوه ساده ویي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصیح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بیا هم ملاحظات لرم. په

(وانبه پر خوله رسۍ پر غاړه) کي خو (رسۍ پر غاړه) د چا خبره د خدای رضا ده، مګر (وانبه پر خوله) نو د (حسن او حسين غزا) ده. ذهن مي يې هيڅ نه سي منلای. زه د (وانبه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چي (وانبه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چي (مچ) او (برېت) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي. (وانبه) خو بايد (په خوله) کي وي نه (پر خوله). که دا لاندي مثالو ته ځير سئ و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلئ دئ.

پاس پر کمر ولاړه ګله

نصيب د چا يې او به زه در خېژومه

++++++++

چي مازيګر سي زړه مي ښه سي

پر ګودر جوړ سي د منګيو کتارونه

++++++++++

++

ــ پر څه ټګ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

ــ پر خره سپور خر ځيني ورک

ــ ولي مي پور نه راکوی؟ وروره! نادار يم ناکاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر اويجه پرېږده که خدای کول پر رشه به دي غاړه در وباسم.

ــ ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر دړه غوزار سې، دا کار د کړو و چي تا وکړ.

ــ جنګ پر غله دئ، غله په کندو کي ده.

له دې مثالو څخه به څرګنده سوې وي چي (پر) د یو شي د پاسه مفهوم ښندي. څکه نو (وا ښه پر (خوله) معنا (وا ښه د خولې د پاسه) او (وا ښه په خوله) یعني (وا ښه په خوله کي نیولي .

دا چي ویل کېږي "له (په) سره (کي) هرومرو باید راوړل سي" ، زما په خیال قاطع حکم نه دئ. تاسي دا لاندي مثالونه ولولئ چي اولس یې په ورځنیو خبرو کي کاروي :

. ــ پلانی پیاز په ګنډه په ډوډۍ پسي ګرزي. یعني ډېر غریب دئ

. ــ پلانی ډېر خوا ګرځن عادت لري، نصوار په خوله ، خبري کوي

. ــ زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځیني راغلم

. ــ هلکه ! په ماشه ګوتي مه وهه، نه وینې چي توپک ډک دئ

: یا دا لنډۍ هم واورئ

ګل مي په لاس درته ولاړ یم

یا مي ګل واخله یا رخصت راکه چي ځمه

. په پورتنیو مثالو کي ضمني (کي) سته خو حذف سوئ دئ

"طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومني" (ګوربت مجله � دویمه ګڼه � ۱۲ مخ) (کلتور) په قومونو منل کیږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي)د (په) او (پر) بیځایه کاروني د متقدمینو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمدشاه بابا دېوان په نوي چاپ

(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتي په زور ځای سوئ دئ او ګویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي ؟آیا راتلونکي په داسي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پیل سوي دي. زه دا کار د لوی . استاد علامه حبیبي خبره ٌپر پښتو خوارکی باندي ظلم ٌبولم

د پښتو لغت جوړوني د څلورو اصلو فېصدی خو کوړت په پام کي نه نیول کیږي. مېږه هغه دئ چي ډېر یې جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کیږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هیواد) پر ځای (وطن)، که یې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکښښ د (ناکره) ګوزار پر کیږي. پر دخیلو لغاتو چي پېړی واوړي نور نو د ژبي خپل مال وګرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخیلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خیال نه سي ورباندي. پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردی کلمې دي یوازي وچه ډوډی (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مګر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي. موږ لګیا یو شنبه و یکشنبه پښتو کوو ! د عربي ژبي د خیلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور یې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په تر منځ راښکیل یو. له یوې خوا مو Extremism مانا تعبیر نه سي. خبره دا ده چي موږ د دوو (جرګې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلي خوا مو د سلګونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه ایږدي. د سیاست په ډګر کي خو مو ددوو ایکستریمزمو په انډ و خر کي وطن بایلو � نه پوهېږم چي په ژبنی برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخیلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزیون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به یې خدای خیر کړي. (مېږه یې دار ته خېژاوه � میرمني ورته وویل چي ماته له ښاره کوښي راوړه !) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښندلې. (کوته سنګي) هیڅا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارګان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو دوبلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د

(تلوار) کلمه خو هډو کاریږي نه. او داسي نوري هم ډېري بېلګي سته. ځیني چي په لهجو کي پاته دي هم د زکندن سلګۍ وهي. په لهجه کي (سرانښ) د (حریص) په مانا سته مګر د محلي دیالکټ . تاپه یې خوړلې ده او پر ځای یې د (وړسترګي) ثقیل لغت کاریږي

زما په نزد د نیولوجیزم په برخه کي په مورږ د (کډي مو باریږي، زوی مي را ملا که) کانه سوې ده. مورږته اوس د ځان او ژبې د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو یې پر لو یه لار پرېږده. که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چي د پښتو د لغوی زېرمي له پاره د کره لیکني د لارویانو لخوا اینبول سوې ده ، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولوجیزم تر ګونډو لاندي سي او په دې ډول به د هند و اروپایي ژبو په چوکاټ کي یوه بله ژبه وزېږي او نوم به (یې نو ګوره چي څه وي ؟(۲

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو � کاناډا

. علامه رشاد مرحوم د مقالې دلیکلو پروخت ژوندی و (۱)

دا لیکنه په ګوربت مجله کي (لومړي کال � ځلورمه ګڼه � اپرېل، مي ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په (۲) ورپسې ګڼه کي ښاغلي آصف صمیم د هغې او ښاغلي شپون د لیکني په جواب کي یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال � پنځمه ګڼه � جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کي دینولوجیزم پراړتیا خبري سوي وې ، چي ګټوري خوبیخي ډېري وې ، مګرزماداند ېښنوجواب ځکه نه و ، چي زه خودنیولوجیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولوجیزم خودنوو علمي ، ساینسي ، تخنیکي ، سیاسي نومونو له پاره روا دئ ، نه په ژبه کي دځورلسوپېړیو اوږده عمرلرونکولغتوله پاره. ددې لیکني جواب ماوکینښ او ګوربت مجلې ته ورولېږئ. دخپرېدو په باب یې پوره ډاډه نه . یم. دغه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۲۹ مخ کي ولولئ

دمتروکواوارکاييکو

لغتونوپه ژوندي کولوکي دعلامه رشاد(رح) هڅي

دپښتوژبي اوبلي هري ژبي لغوي زېرمه دڅلوروچينوله لاري شتمنه کېدلای سي. يوه يې دمتروکواوارکاييکولغتونو بيرته ژوندي کول او بابول (دودول) دي. نوري درې يې له لهجوڅخه رااخيستنه ، له نوروژبوڅخه پوروونه او دنويولغتونوجوړونه ده. متروک لغتونه يووخت په ژبه کي مروج لغتونه وو اوپه ورځنيو محاوروکي کارېدل. دې پوښتني ته چي ولي دزمانې په تېرېدلوسره دالغتونه له استعماله لوېدلي دي ، ژبپوهان جواب ويلای سي. زه يې نه صلاحيت لرم اونه لايسنس. خودومره پوهېږم چي ځيني لغتونه دخپل ژوندپه اوږدوکي له عمومي ژبي څخه لهجوته رامحدودسي اوبياپه ټاکلي جغرافيايي ساحه کي دکورنيوترڅوکاته پوري دګوښه کېدلو پروسه تعقيب کړي اوورپسې له استعماله ولوېږي چي دانوزماپه فکرديوه لغت (ويي) مړينه بايدوبولو. دارکاييکواومتروکولغتونوبياژوندي کول يوه ژبنۍ دنده ده چي ځيني پوهان يې په مينه اومسئوليت سره پالي. علامه رشاد(رح) يوله دغو پوهانوڅخه و ، چي دزړولغتونوراژوندي کول . او بيرته رواجول يې د پښتوژبي دغناله پاره ګټورکارباله اوپه ټينګه يې پاله

اروانباداستادګل پاچاالفت پخپله هغه تقريظ ډوله يادونه کي ، چي د پښتوټولني درئيس په توګه يې دعلامه رشادمرحوم د(لودي پښتانه) دکتاب په سرکي راغلې ده اوپه هغې کي يې دعلامه استادله خوادزړو لغتونودکارولوپه برخه کي ، سربېره پردې چي داکاريې دافادې د ګرانولوسبب ګڼلی دئ ، بياهم داسي کښلي دي:" ... ښاغلی رشادپه پښتوليکلوکښې دغسی لغاتوته زيات مايل دی اودپخوانوپه شان ځينې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی ، داکاردځينو مړو يا نيم ژواندولغاتودژوندی کولودپاره ښه دی اوده پکښې همدغه ګټه ليدلې ده. زه داکتاب (يودروندااثرګڼم اوخپل ملګری ته ددغه برياليتوب تبريک وايم." (١

علامه استاد مرحوم چې د مترو کو لغتو نو د ژوندي کولو تلاښ کا وه ، حق يې درلود .ځکه که دالغتونه په ورځنیو خبرو اترو او لیکنو کي کارنه سي او له استعماله ولو بېږي نوور وسته مري.
زما د خپل ژوند تجربې را ښوولې ده یوزیات شمېر لغتونه ، چي ما څو کاله وړاندي په لیکنو کي لوستل ، اوس يې ان د خپلو ښارو الو اولهجه والو په لیکنو کي لږ وینم او ببربېږم چي که دا بهیر . همدا سي روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي

زما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) مو په (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) مو په (استازي) ورک کړ ، (جنګ) مو په (جګړه) وو اهه ، (وطن) مو په (هیواد)نېستي کړ، (غولی) مو په(انګړ) پایمال کړ ، (تاداو) مو په(بنسټ) له بېخه وکیښ ، (ربړه) مو په (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) مو په (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنګیالی) مو په (جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لګیا) الیش کړل ، (تلاښ) مو په (هڅه) نفی کړ، (کړنه) مو په (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) مو په (جنۍ) ترپښولاندي کړه ،(کرار) مو په (ورو) وخوړ، (په) مود (پر) په فتوا مسخه کړ او لالګیایو د مسخه کولو او محوه کولو دا بهېرپسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي د خپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چي ((یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نویو زلمیو ته داسي ښوول کېږي لکه دا چي یوازني او معیاري لغتونه وي او دا نور غیرمعیاري ،بې خونده او پردي لغتونه. د دغو معادلو لغتونو . پررنګ وخوند زه هیڅ اعتراض نه لرم خواند ښنه مي دا نورو لغتود مړیني په باب زیاته ده

دلغتونو مرګ وژوند یوه طبیعي پېښه ګڼلای سو خو که وساتل سي او له مرګه وژغورل سي د ژبي غناورزیاتوي ، د مطالبو د افادې وسایل غښتلي کوي او پراخوي يې او د کلام رنګیني ورډېروي.
کاظم خان شیدا که (رنګین الفاظ) د (شعر د پیکر) له پاره (رخت وزېور) بللي دي ، زما په خیال د(نثر) د ناوي ښکلا هم ورزیاتولای سي او د دغه راز ښکلا د جلو و تماشه هغه وخت کولای سو ، چي د ژبي د کره کولو اخلاص د هغې د سوچه کولو او محدودولو په لیونتوب را ځخه الیش نه سي. ماته چي یو وخت پخپل وطن کي د ژوند کولو نېکمرغي میسره وه نو مي د څه مودې له پاره د پښتو ترجمې په یوه ځانګه کي کارکاوه . هورې مو پارسي مطالب او خبرونه په پښتو اړول. د ژباړي

په جریان کي که به د(اظهارنمود ، ابرازکرد ، وانمودکرد ، خاطرنشان ساخت ، افزود ، خاطرنشان نمود ، خاطرنشان کرد ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنګارنګو عبارتو سره مخامخ کېدلو ، یوازي اویوازي موپه (څرګنده کړه) یا کله کله (زیاته کړه) ترجمه کاوه . که به ما یابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وویل ، ښکاره کړل) عبارت راووړ ، دنه معیاریتوب په ګناه محکومېدی او په اصطلاح تصحیح کېدی به .ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پردغه رازایستلو باندي هم غوسه راتله او هم به خواشینی کېدلم . غوسه به په دې راتله چي د معیاریت له علمي مفهوم سره ولي لوبي کېږي او خپه به په دې وم چي زموږژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه . دا خواري یې اوس ور په پښخه کوو . د ډبرو په عصرکي موږدا نګرېزي ژبي ستون د انواعوله پاره (ډبره ، تیږه ، سخره ، کرکنډه ، کاڼی ، شګه ، ګوسه ، غرګی ...) درلودل . اوس د معیاریت په هڅه یوازي (تیږه یا ډبره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي. ګویا په بدویت کي مود یوه مفهوم له پاره اووه اته واریانته درلودل خونن په یوویشتمه پېړۍ کي د متنوعو رنګارنګو لغتونو په پوجي کولو نوکان باسو .

علامه استاد مرحوم له دخیلو لغتونو سره دومره زیاته دښمني نه درلوده . متروک لغتونه یې زیاتره په شعرکي کارول او په نثر کي یې ددخیلو لغتونو پرکارولو صرفه نه کوله . کوم هدف چي استاد مرحوم په خبرنوکي پاله ،لنډه تنګه ژبه ددغه هدف درسولو ترعهدې نسوای وتلای . زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزي سره مخامخ سوی یم . ما دپښتنو قومونو داتنیکي جوړښت په باب یوه خبرنه کړې وه . دهغې په باب په یوه کتاب کي یادونه هم سوې وه . ماغوښتل چي پخپله یوه بله لیکنه کي خپل استدلال ته دپیاوړتیاله پاره ددغه کتاب حواله ورکړم خو مشکل مي داو چي په کتاب کي د کارول سوي ژبي له اسیته نه پوهېدلم چي زما خبرنه پکښې تایید سوې ده که رد سوې !
علامه استاد خپله خبرنه په هغه رازژبه کښله چي استفاده ورڅخه عامه کېدلای سوای . خوشعرېې بیا د متروکولغاتودژوندي کولوله پاره وسیله ګرزولې وه . دوی به زما په فکرداحقیقت په پام کي نیولی و چي دلغتونو په بابا و انا(نیا) پسي خراغ ویلته رااخیستل دژبي د متخصصینو مشغولا بایدوي . یولغت چي په یوه ژبه کي کي پېړۍ پېړۍ تېري کړې وي ، باید دخپلي ژبي مال یې وبلل سي اودافادې په عملیه کي یې په کارولو باندي خوک ونه شرمېږي .

ماته چي کله د حمید د (نیرنګ عشق) مطالعه میسره سي ، ډېرخوند پر اخلم او د شعري ښایست و رنګینۍ له خاطره خوېږ د پښتو ژبي او پښتنوله پاره سترو یاړبولم. د ښاغلي استاد صمیم دا خبره دزړه له کومي منم چي وایي نیرنګ عشق ٌ زموږ منلي شاعر عبد الحمید مومند په ډېره خوږه او روانه پښتو مثنوي په خورالوړادبي قوت ژباړلي ده ٌ(۲) خو پر څنګ سمدلاسه دا خبره ذهن ته راسي چي آیا دغه ویاړبه د رنګارنګو دخیلو لغتونوله کارولو پرته زموپښتنو په نصیب سوی وای ؟ او په یوه محدوده و محصوره ژبه به دغه رازشهکار نړیوالو ته د وړاندي کېدو جوګه سوی وای. زه خو وایم . هیڅکله نه

استاد مرحوم به تل ترنویو جوړونو دزړو لغتونو ژوندي کولو ته ترجیح ورکوله. دی د نویو جوړونو په اړتیا پوه و او د اکارېې د نني نړۍ د علمي پرمختګونو او ورسرسم یې د نویو ساینسي او سیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلو د بهېرد چټکتیا له خاطره یوژبنۍ ضرورت ګاڼه او په دې لارکي یې اخیستل سوي ګامونه په کلکه ثارل. زما په یاد دي یو وخت یې په تیلفوني خبروکي را ته د(چارواکي) نوي جوړه سوي کلمه خورا ډېره وستایله. خو پخپله یې دلغت جوړونو په برخه کي عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چي په دې برخه کي یې تربل هرچا هم علمي صلاحیت درلود او هم کفایت. نو د اکارېې ولي نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چي استاد مرحوم دژبنۍ زېرمي ایښي وو او په Preiorities دبډایولوله پاره پخپل علمي و ادبي فعالیت کي ځانته اولویتونه هغوکي له لهجوڅخه د لغتونو اخیستل او بابول او د متروکولغاتو دوهم وار رواجول ددوی د . مثمرکار په سرکي راغلي وو

زما په فکرعلامه استاد (رح) د ابل حقیقت هم په پام کي نیولی و ، چي د نړۍ دژبو د پرمختیا پړاوونه دهري ژبي پخپل ځانګړي علمي و ادبي و تاریخي دریځ پوري تړلي دي. ځیني ژبي د پرمختیا په داسي یوه پړاوکي وي چي دلیکدود یووالي او تجانس ته یې ترهرڅه وړاندي باید چاره وسنجول سي خو ځیني بیا تردې پړاوقرنونه وړاندي تیري سوي دي. زه خو وایم که یو ځوک د خپلي ژبي . دلیکدود پرتوحید باندي کار ته اړتیا احساس کړي ، ځان او خپله ژبه باید ورته سپکه ونه ایسي

موږزياتره وختونه د دغه رازحقارت ښکارسوي يو او په نتيجه کي مو ادبي وژبنيو غښتاو زيوته لاس اچولی دئ. دنړۍ له ډېرو پرمختلليو اوبډايو ژبوسره مود سيالۍ اوبرابرۍ غيروا قعبينانه ادعاوي سرکړي دي. په داسي حال کي چي دژبو پرمختيا او سمبالتيا دهغې دويونکوله پرمختګ او سمبالښت سره سيده اړه لري. دپښتوژبي دبشپړتيا او کره تيا له پاره دنوروژبوله تجربو څخه ګټه اخيستل يو معقول او پرځای عمل دئ خوهره تجربه بايد دخپلي ژبي دواقعي حالت په پام کي نيولوسره تطبيق سي. داسي کالی په واغوستل سي ، چي پرتن يې برابروي. داقانون دټولني دژوندانه په ټولو اړخونو کي جاري و طاري دئ. که يو ملت پخپله خاوره کي اورګاډی ونه لري او وا کمنان يې له نورو دولتو سره دسيالۍ په انګېزه داټومي پروګرام دتطبيق په سوچ کي سي ، زما په فکربه يې هم ځان خطا ايستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله. دچاخبره (کارګه وايي زما سپينککيه زويه ، جرګی وايي زما پستکيه زويه) . په دې لړکي دپښتوانکشاف و انحطاط ، خوږوالی وتريخوالی،زيږوالی ونرموالی ، پرمختګ و شاته تګ ، بډايي ونېستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچااړه نه لري. دهغې دغنا او بډايۍ له پاره که څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام کي نيولوپرته دنړۍ دنوروډېروپرمختلليو ژبودانکشاف پړاوونه د سوټي په زورپرخپله ژبه باندي تطبيقوي ، نتيجه به يې هغه راز وي لکه

زموږسوسياليستهانواوسوېټيستهانوچي دافغاني ټولني د وړاندي بېولوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل او په نتيجه کي يې هيواد له او سنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونوسره مخامخ کړ. دلغت جوړوني خبره بايد دژبي ماهرانوته پرېښوول سي خو په ژبه کي په مروجو دخيلو ياغيرد خيلو اخښلو بخښلولغاتوباندي بايد په دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي ګويا ، داکارايرانيان هم کوي ، المانيان يې هم ، .... ، ځکه يې موږ هم بايد وکړو !
دهرچا او هري ژبي اولويتونه توپيرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح)هروخت پرې ټينګارکاوه. په (افغان ولس) نومې مجله کي ددوی له خولې څخه پرر انقل سويو خبروباندي زه هم شهادت ورکوم چي ويلي يې دي ٌ... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي موږټولي لهجې راټولي کړي وي اوددې څخه نورمايوس يو چي په لهجوکي نورڅه نه دي پاته او يا فرضاً ادب موټول داسي ذکرکړی وي ، بيان کړی مووي ، چاپ کړی مووي ، دخلکو په لاس مو ورکړی وي ، چي هيڅ نه وي پاته ، نواوس موږوضعي ته ضرورت لرو . نوترهغه وخته چي موداکارنه وي کړی ، دنوي

وضعی له پاره قدم اخیستل تقریباً د ژبې پر دغه برخه باندې چې دا په لهجو کې ساتل سوې ده ، یو ظلم دئ.ٌ (۳) زه به دومره پرزیات کړم چې له (نوي وضعي) څخه د استاد(رح) مراد د مروجو لغتونو له پاره وضعه کول دي. نوي ساینسي وفني وعلمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي .

زموږ د منلي استاد پوهاند دوکتور زیار صاحب د خولې خبره ده چې وایي ٌ... دلري اوبري پښتونخوا یوه سیمه او خپل اوزی رانه پاتې نه دی چې څه له پاسه دوه سوه کتابچې مې پرې (۴) ډکې کړې دي. د پښتوو ییپانګې دویمه برخه (زړه پانګه یا ارکاییزمونه) څېړاند دوست او استاد صمیم خپاره کړي او نوې پانګه یانیولوجیزمونه هم ما په یو لس زریز سیند ګي کې له چاپه راکښلي ....ٌ(۵) . خو د خواشینۍ خبره دا ده چې دغه ستره زړه پانګه همداسې لاس نه وهلې په کتاب کې بندې پاته ده او څوک یې دژوندي کولو او روا جولو هڅه خو پرېږده ، د کارولو توصیه لا هم نه کوي. زموږ ډېر زور پر نیولوجیزمونو دئ او بس همدا مود ژبې د کره کېدنې تادا وګرزولی دئ. علامه رشاد(رح) زړې پانګې ته ډېره پاملرنه کوله په تېره بیا په شعر کې. او دا پاملرنه یې یوازې د خپلې لهجې پانګې ته نه وه بلکې د پښتو ټولې لهجې یې په پام کې وې. طبیعي ده چې په دې لړ کې یې د خپلې لهجې زاړه لغتونه ډېر کارولي دي. ما یو وخت په یو شعر کې (دوړدوړکه) استعمال کړې وه. علامه استاد سمدلاسه د عبد القادر خان ختک دا بیت راته وو ایه، چې په هغه کې شاعر د (برېبوکۍ) ویی د کندهارۍ لهجې (دوړدوړکي) له پاره راوړی دئ :

که سفله ښښتن د جاه شي په دا څه شو ؟

په معنی برېبوکۍ پـــــورته کړ خسرې

اوورپسې یې د دغې کلمې په باب مشرح تفصیل ورکړ او زیاته یې کړه: د عبد القادر خان خټک په کندهار چاپ د یوان کې دا کلمه (برېوګۍ) ثبت سوې ده . په پخوانیو خطي نسخو کې ګاف هم د کاف په شکل لیکل کېدلی او د برېبوکۍ په ثبت وضبط کې د دغې قاعدې اغېزه کړې ده . ما ته یې د برېبوکۍ د استعمالولو توصیه هم وکړه .

بل وخت یې د (ترمي) او (کوشیر) کلمې راته تشریح کړې او ویې فرمایل: دا کلمې زموږ او ستاسي په کندهارۍ لهجه کي نه کارېږي ، زده یې که او په لیکنه کي یې استعمالوه .

زما یقین دئ چي د ژبو د اطلس د برابرولو په باب د ساحوي ریسرچ په ترڅ کي به د سیمه ییزو لغتو نولو یه برخه ،چي په ټاکلې جغرافیوي محدوده کي ایسارپاته دي ، ثبت سوي وي. په دې کي به ډېرداسي لغات هم وي ، چي نن یې معادل نیولوجیزمونه کارېږي. کاشکي د دغو لغاتو د خپرېدو له پاره هم هڅي سوي وای او یو ازي په کتابچو کي یې په ثبت بسنه نه وای سوې .

په دې ترڅ کي مي یوه بله د یادوني ضمني خبره هم پرزړه باندي راغله او هغه د ژبو د اطلس د برابرولو په برخه کي د یونسکو او افغاني ټیم د کار او فعالیت په باب ده. موږته دا خبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټیم کي یو فعال او هڅاند غړی پوهاند دوکتورزیار او ده ه پر څنګ د ټیم نورو غړو اروابناد الهام ، ډاکټرعبدالرازق پالوال ، استاد حبیب الله پښتون زوی جاج ، استاد پوهندوی نوراحمد شاکر او استاد بایزید اڅک هم شامل وو او په مینه وجدیت سره یې خپلي څېړني مخ ته بېولې. د دې ټیم له غړو څخه له نېکه مرغه دوکتورزیار ، ډاکټرپالوال ، استاد بایزید اڅک ،استاد پښتون زوی ژوندي دي.استاد پوهندوی شاکرپه کاناډاکي اوسي ،په فزیکي لحاظ ژوندی دئ خوله بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي د رغېدلو امید یې لږدئ (۲) . موږ له دغو ښاغلو څخه ټینګه هیله لرو چي د خپلو کلونو کلونو زیار او کړاو په باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي. زموږ هیواد د حوادثو او توپانونو مېنه ده. خدای مه کړه د دوی ارزښتمن زیار د توپانو څپې له ځانه سره یو نه سي اوتري تم یې نه کړي او یا سبا یې بل څوک د ځان مال و نه ګڼي .

د علامه استاد رشاد (رح) د لیکني او تدریس په ژبه د ده هر شاګرد او لوستونکی پوهېدی او پوهېږي . د ده شعر دزړو او متروکو لغاتو نو سره هرچا ته خوږ او د پوهېدلو وړو اودئ. د ده په زرګونو شاګردانو کي څوک یو تن لاهم نسي موندلای چي ودي وایي: زه دا استاد په تشریح اولوست نه پوهېدلم. د ده دافادې ستاینه د هرچا پرخوله وه. داولي ؟ داځکه چي د ده ژبه له پښتنانه قامه څخه

پردی نه وه . له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلو کي مشکلات او ستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورښوول کېږي .

(علامه استاد رشاد دي پاک خدای وبخښي او ددوی کاردي تل د پښتنو زلمیو دلاري مشال وي (۷ .

محمد معصوم هوتک

اوکویل ـ کاناډا

نومبر ۲۰۰۵ ع ۲

رشاد ـ عبدالشکور ـ لودي پښتانه ـ (ب) مخ ، پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۶ ش (۱)

. دعبدالحمید مومند کلیات ـ (پینځه) مخ ـ دانش خپرندویه ټولنه ـ ۱۳۸۳ ل (۲)

افغان ولس مجله ـ شپږم کال ـ لومړی ګڼه ـ ۴۲ مخ . دلمبي مجلې د ۱۳۸۳ ل کال د ۴ ـ ۵ ګڼې په (۳) حواله .

داشمېره په (استاد زیار ـ د پښتني فرهنګ یوځلاند ستوری) نومي اثر ، ۱۴۹ مخ کي (۱۰۴) بلل (۴) سوی دئ .

افغان ولس مجله ـ شپږم کال لومړی ګڼه ـ ۹۹ مخ (۵)

پوهندوی نور احمد شاکر ددې مقالې ترلیکلو څه د پاسه یو کال وروسته د ۲۰۰۶ ع کال د جنوری په (۶) ۱۲ مه د پنجشنبې په ورځ په تورنټو کي مړاو د افغانانو په هدیره کي ښخ سو .

دالیکنه په کندهار کي د علامه رشاد (رح) دلومړي تلین په مراسمو کي ګران سعید لودین (۷) ولوستله او په کندهار مجله خلرم کال ، پنځمه او شپږمه ګڼه (لېندی ، کب ـ ۱۳۸۴ ل) کي چاپ سوې ده . ددغه تلین په مراسمو کي ما (هوتک) له بده مرغه ګډون ونسو کړلای .

دا يوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

مورږ پښتانه اوس د ډيموکراسۍ د تمرين په حال کي يو. په هغې مو لا نه ده اخيستې. زه دا خپل ځان درښيم چي څوک مي خبره را غبرګه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خير دي وي دا تمرين به نه پرېږدو. که يې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به يې پيدا کړو. خبره مي د ښاغلي استاد صميم صاحب کوله.”که اباسين راغلی نه وای“ ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړانديز. لوستلو يې خوند راکړ. دوه پښتانه خواخوږي بايد يو له بله سره همداسي د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره ليکنه کي له نيولوجيزم سره په اصولو کي مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره ګوته مي خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نيولې، (مسلمانی ما) ته مي نيولې ده. د خوښۍ ځای دا دئ چي استاد صميم زما له معروضاتو سره په مجموع کي موافقه ښودلې ده او په لړ کي يې تر (ډېره پر حقه) بللی يم. کومو ځايو ته چي يې (خو) اينښی دئ هغه حاشيوي خبري يا د کلي بيان ځنډي دي چي شمېر يې اته دئ.زه به اتو سرو ته يو څه توضيح ورکړم.

ښاغلی استاد وايي ”د ژبي د وييپانګي په بشپړتيا کي ريشتيا هم چي څلور واره آرونه ۱- (ارکاييزم، ډيالکتيزم، نيولوجيزم او اډاپټيزم) د دې زنځير څلور پخي کړۍ دي، خو زما په اند د لاس په ګوتو کي هم د اړتيا او استفادې د ارزښت له مخي توپير جوت دی....“ زه هم سل په سلو کي همدا خبره کوم. زه غواړم هغه فيصدي عملي سي چي د کره ليکني بنسټ اينښوونکو اينښې ده او په دې برخه کي دومره دوګماتيک نظر هم نه لرم چي که په سلو کي پنځه ويشت، د برش سوه زما به چيغي پورته سي. يه، زه وايم اوس خو مورږ هغه نوري درې برخي بيخي هيري کړي دي. ښاغلي استاد د امير عبدالرحمان خان د درباريانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دئ يو دا چي پر نيولوجيزم باندي تراندازې زيات زور اچول د (ګونګوټيو) خوړل دي، نه د وڅکو. او بل يې په دې نکل زما هغه خبره تاييد کړې چي مورږ په اولس يا پخواني ادب کي د لغاتو موندلو له بهير څخه په دې دليل (لار چپه) کړې ده چي ارکاييزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي)، راځئ نيولوجيزم ته پونده ورکړو. او په دې پونده کي مو د پښتو خوارکۍ نوکان وايستل. زه خو د

ښاغلي صمیم صاحب په دغه جمله کي هیڅ راز نیمګړتیا نه وینم چي وایي ٌ د انحوی ترکیب یا اسمیه جمله دوه فاعله لري ٌ کلمات به یې د آر له مخي عربي وي خو دې کلمو زموږ په ژبه کي د څوارلس سوه کلن ژوند په ترخ کي د اقامي سند تر لاسه کړی دئ. زه یې کورټ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهیږي. د ژبي دنده (وظیفه) هم دغه ده.

۲- د استاد صمیم دوهمه څرګندونه زما د لیکني یو حاشیوي ټکی دئ او د زیاتي تبصرې وړ یې نه بولم. زه بالکل موافق یم چي اروا ښاد دوست شینواری د ارکاییزمونو په راغونډونه کي نه هېرېدونکي هڅي کړي دي. اروا دې ښاده وي. او ټول پښتانه یې کار ته په درنه سترګه ګورو. ما چي د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مي دا و چي هغوی ارکاییک لغتونه په نظم و نثر کي کاروي. له دې پرته مي بله خیره په زړه کي نسته. ما ته چي څوک د پښتو د پیاوړتیا په لار کي یو کوچنوټی ګام واخلي، د سترګو تور ښکاري. اروا ښاد دوست شینواری خو د پښتو (ستورو) په کتار کي راولم.

۳- په دې یادونه کي د ښاغلي صمیم صاحب زما په ٌنو ورته خوشحاله وي ٌ جمله سر نه دئ خلاص سوی.علت یې دا دئ ،چي کنډویې لوستې ده او پر (وي) باندي یې ختمه کړې ده. که یې تر پایه لوستې وای، سر یې په خلاصېدئ.

۴- د باره ګلۍ له پریکړو څخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولی دئ او ماته یې هم جرأت راکړ چي څه پر وو ایم. په لوی لاس چي څوک ودانه ورانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چي ان استاد صمیم صاحب لا د باړه ګلۍ د غونډې د برخه وال په توګه (دقیق خبر نه یم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي. نه (کښې) لیکي نه (پکښې) بلکي (کي) او (پکي) کاروي. د پښتو اکاډیمۍ مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي.

(ګوربت � ۴ګڼه � اپریل � می -۲۰۰۰) هغه د چا خبره، وایي (د کال خوارۍ مي ولاړې، سپیني روپۍ مي ولاړې !) پاته سوه د لیک د بدلون خبره. روښانیانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کي د دولت لواني خبره ٌ افغاني لفظ مشکل و لوست کښن مه شه ٌ. دغسي درویزه یې او

خوشحالخاني ليکدود هم درواخله. اوس خوٌ افغاني لفظ لوست کښېن شهٌ دا چي ځيني مشرانو او خواخوږو سليقه يې بدلونونه پکښې راوستي دي، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزير محمد ګل خان مرحوم ليکدود کوم پيرو ومومند، نه د خادم صاحب مرحوم، نه د خان شهيد او نه هم د قلندر صاحب. دا هسيٌ عبث دارو مردک دي، فتح خان يې ډزوي.
ٌ

۵- په دې يادونه کې د پريفيکس او سوفيکس خبره پاته سوې ده او پر ځای يې ويل سوي دي چي زه (هوتک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستيال فعل او د هغه د بېلابېلو صيغو د ليکلو پهٌ امتيازٌکي د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبيبي او پوهاند رشاد) په پيروی کي ونډه نه اخلم؟

ښاغلي صميم صاحب. زه خو دا ونډه اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان يم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخيستی چي لوستونکو ته خپل د زړه بيان په هغه (ډول و شکل) وکړم، لکه غوارم چي يې. که يو وخت درته زما د ليکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو، تاسي به ووينئ چي په (شول) کي مي د (س) له امتيازه ! ښه پوره ګټه اخيستې ده. خو د خپرونو چلوونکي زما ليکني هغه راز نه چاپوي لکه زه چي يې کاږم. ان زما څخه يې دا واک هم اخيستئ چي جملې دي پر خپل زړه برابري وترم، لغتونه دي پر خپله سليقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو ليکنه باندي...) وليکم، دوی يې (پر پښتو ليکنې...) کړي. زه (د انصاف په حکم) وکاږم، دوی يې (د نياو په پريکړه) کړي. (ګوربت � لومړی کال � خلرمه ګڼه). زه (سول) وکاږم، دوی يې (شول) کړي. زه (په) وليکم، دوی يې (پر) کړي. زه (دوې وڅکي) وليکم، دوی يې (دوه وڅکي) کړي (هيله � دريم کال � شپږمه ګڼه). زه (رانيوی) د (خريدم) په معنا وليکم، دوی يې (راونيو) د (ګرفتم، ګرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلي ليکني د دوی د اسانی له پاره په کمپيوټر کي چاپ ورولېږم خو چي وروسته خپله ليکنه لولم ((رېږه زما وي اختيار يې د قاضي غلام)). نو ښاغلی صميم صاحب. ما اريان خو د خپلو استادانو پيروی ته ځوک پرېږدي نه. هغه آثار چي ما . پخپله يا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي، هورې تاسي پکښې دغه (پيروي) موندلای سئ

په دې برخه کي ښاغلي صميم ورور زما په شپږو اوو بېلګو کي چي راوړي مي وې، له ټولو سره -٦ موافق ښکاري. يوازي يې له يوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغهٌ پر قومونو باندي... د کلتورٌ منل دي. په دې برخه کي به د خپلي ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صميميت وړاندي کړم:

.ـــ دا يې قباله، په چا يې منې

.ـــ د چا پلار يې ولاکه په ومني

له (منل) سره د (پر) وييکي نه سي راتلای. که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا منې). په هغه کي نو څه سي ويل کېدلای. د پېچومي اوبه دي په زور خېژي

دلته (سرابښ) تر (وړسترګي) بسيط بلل سوی او ٌورباندي دربدلٌ ښه ګڼل سوي دي. ګويا زما له -٧ نظر سره موافقه ښوول سوې ده. ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چي (هڅو کاربږي نه). په دې برخه کي لکه چي هم موافق وي. خو دا چي ما دي پر (وړسترګي)باندي د محلي ډيالکټ ټاپه وهلې وي، يوه غلط فهمي شانته ښکاري، يا به ښاغلي صميم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي. ما په خپل عبارت کي غوښتي دي وښيم چي (سرابښ) د محلي ډيالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلي دئ. (وړسترګي) دا ټاپه نه ده خوړلې. د مجلې په اووم مخ کي زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کي خبره ورانه سوې ده او داسي يې انګېرلي دي چي ګويا ما (هوتک) پر (وړسترګي) باندي د (محلي ډيالکټ ټاپه) لګولې ده ؟ ما ((وړسترګي)) ثقيل بللی دئ او ثقيل خو نو دئ. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او ګنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوږو څخه اخيستلای نه سي.که يو لغت په اولنيو متونو کي راغلی و، معنا يې دا نه ده ،چي هرو مرو دي فصيح وي. که داسي وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چي:

د میرزا شعر به ښه و، ولــي دربغه

په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر

دغه برخه د ارواښاد پوهاند علامه حبیبي له لیکنې څخه په یوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې ده. دا خبرې ارواښاد علامه لکه ښاغلي صمیم صاحب چې اشاره ورته کړې ده ۳۱ کاله وړاندې کړې دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتیا او اصولو یې رڼا اچولې ده. هغه وخت د هیواد په فرهنګي کړیو کې یو راز نظم ټینګ و. که به د لغاتو وضع ته اړتیا پیدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسې نه و چې هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې. کله چې د لغت جوړوني بهیر سر واخیست نو بیا تاسې وګورئ سره له دې چې علامه حبیبي مرحوم د جووړونو اړتیا مني خو له روان بهیر څخه څه راز سر ټکوي؟ غوږ راته کښېږدئ. علامه حبیبي وایي: -۸

"د پښتو نثر چې اوس په متبوعاتو کې لیدل کیږي یا له راډیو اورېدل کیږي د نورو ژبو تر اثر لاندي یو کړ غېړن نثر دی چې باید تصحیح او د پوهېدلو وړ سي � د ژبې اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره لیري نسي � له ځانه جوړ کړي کلمات پکښې کوترم نسي... په هر صورت اوسنی نثر چې کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی. زه پر دې بېرېږم چې سبا به د لیکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره لیري سوي وي چې یود بله به نه سره پوهیږي... ځني خلک په ښه نیت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو یې ور ننباسي چې نور خلک نه په پوهېږي. د ژبې دغسې سوچه کول که په ښه نیت وي هم د ګټې پر ځای تاوان لري او یوه نامفهومه د پېرانیانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د یوه سړي نه دئ. ښایي چې د پښتو ژبې یو ګڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسې وخت کې چې ژبې عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چې په ژبه کې موندلی نسي بیا وضع سي � د ژبې د سوچه کولو فکر لړ. څه افراطي هم ښکاري ځکه چې پر کری مځکه داسې ژبه نسته چې د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي.

تاسي پرېږدئ چي د پښتونثر د ګردو دخيلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او ګران او پېچلي مفاهيم ادا کي چي علمي او فکري پانګه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکی يې لږ څه غټ او تکړه سو بيا هغه هر څه چي وغواړی زغم به يې ولري مګر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواړه مه ورکوی چي سبا به يې په چاره پوري اريان يو .ٌ(وګورئ: پښتو چاپي آثار په (دوو تېرو پېړيو کي � ۲۲-۲۳ مخونه � کابل - ۱۳۵۷

د ژبي يو بل ماهر دوکتورٌ د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي ٌګڼلې ده او زياتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کيٌ او مه ځوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لريٌ او ژر په مبتلا کېږي (وګورئ هماغه اثر � ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوع نخښي نښاني اوس وينم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . (.نور نو ستاسي خوښه (۱

سکاربورو � کاناډا

سپټمبر ۲۰۰۰ ۲۸

. دا جوابيه مقاله دګوربت مجلې اداري ته ورولېږله او ښايي خپره کړي يې وي(۱)

سپلمۍ وهڅولم

څوورځې وړاندې مې د خپل مصروف ژوند په سرګردانيو کې دومره وخت وموندچې په انټرنيټ کې د ٌسپلمۍ پاڼهٌ وګورم. په دغه پاڼه کې مې د(داودجنبش هم په سيند لاهوشو) مضمون ولووست : چې په دې لنډۍ پيل سوی و

مينې دې داسې لېونی کړم

په لاره ځم په لوټوولم زيارتونه

او په هغه کې مې يوه ګيله ډوله يادونه دڅان په باب وليدله. ګيله داسې وه ٌ... معصوم هوتک هم دعلم په هسکو څوکوزماله شره خلاص بويه ، چې هرڅومره معياري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه . يې ګټه اخلم ، غاښ پر غاښ کښېمنډم خوليکني يې لولمٌ

زه دمضمون ليکوال ته ددوی دهغه درناوي له امله کورودانی وايم چې زماليکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دايې داکاډميک چلند يوه نخښه ګڼم. خدای دې تل پرهمدې چلند ټينګ ولري. ماپخپلو ليکنوکي کوم داسې څه نه دي موندلي چې هغه دې دپښتوژبې دمعياري کولوهڅوته لغته ورکولٌ وي. زه دبل هرپښتانه په شان له خپلې ژبې سره مينه لرم اوغواړم چې داژبه غني سي ، مواداوکتابونه پکښې زيات سي دعلم اوپوهني په هره برخه کې دپښتنواړتياوي ورپوره سي په پښتنوکي دکتاب لوستلواوڅه ليکلوروحيه اوعادت پياوړی سي.... دې عالي هدف ته درسېدوپه لاره کي ترخپله وسه اوامکاناتوپوري هڅې هم کوم. خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم ، خپل نظريات لرم اودنورودرنو دوستانواصولو او نظرياتوته درناوی هم لرم. موږپښتنوته په کارده چې دمهاجرت په ببخونده ژوندکي له دې نوي چاپېريال څخه که نورڅه نه وي ، نودااېکي يوه خبره خوبايدهرومروزده کړواوهغه دنورو نظرياتوته په پراخ تندي غوږنيول دي. هرڅه بايد پرخپل ځان تمام نه کړو. خدای شاهددئ چې زه په ځان کي ددغسي روحيې د غښتلي کولو په لارکي ښه پوره . هڅه اوکوښښ کوم

ماته دا خبره نه را معلومېږي چي ما نو د دغو قلمي هڅو په بهېر کي معیاري ژبي ته څرنګه او چیرته لغتي ورکړي دي. البته د معیاري ژبي دا صولو ، لومړیتوبونو او په تېره بیا دلغت جوړونو په باب خپل نظریات لرم او هغو ته پابندیم. په علمي نړۍ کي د ځانګړو نظریاتو درلودل باید د (لغته ورکولو) په معنا تعبیر نه سي. د پښتو ژبي د معیار د منځ ته راتګ په باب
د خپلو ځانګړو نظریاتو پر څنګ خوزه په پخپلو لیکنو کي د (سین او شین) له مسئلې او په یو ، دوو ځایو کي دا وږدې (ې) پر ځای دلنډې (ی) له کارولو پرته له نورولرو او برو لیکوالو سره په لیکنه کي هیڅ توپیر نه وینم او زما دې شعوري عادت زما د لیکنو په پوهېدلو کي هیڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده. زما خپله انتباه خو داده چي زما د لیکنو په پوهېدلو کي لراو برلوستونکي هیڅ راز ستونزه نه لري . زما خو ترننه پوري په لیکلې یا نالیکلي بڼه دا سي څه په سترګه سوي نه دي ، چي د معصوم هوتک په دغه لیکنه باندي موږنه پوهېږو.

په څو محدودو افعالو کي په سین باندي د شین اړول دومره وړه او څنګزنه خبره ده چي په معیار پوري هیڅ اړه نه لري او نه په دې برخه کي داولنیو او وسنیو پوهانو له خوا کومه غوڅه فیصله صادره سوې ده. که دا د معیار یوه اساسي برخه وای نو زموږ فاضلو مشرانو استادانو او د پښتو ژبي ستورو (علامه حبیبي، علامه رشاد او اروا ښاد بېنوا) به هم دا سي نه لیکلای. ماترننه پوري د هیچا له خولې دا خبره نه ده اورېدلې چي د دغه سین او شین دا وښتلو له امله دي د علامه حبیبي ، علامه رشاد او استاد بېنوا په کومه لیکنه پوه سوي نه وي یا دي د مطلب په پوهېدنه کي د دغو کلماتو له اسیته ، چي شمېر به یې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري. په دا سي حال کي چي د هغو سلګونو کسانو فریاد و نه اسمان ته رسېدلي دي چي د چاخبره په معیاري ! جوړو سوو کلماتو باندي د نه پوهېدلو له امله یې له کلونو کلونو را هیسي وهي او څوک یې پر چیغو غوږنه ږدي. د دې چیغو یوه وړه بېلګه به درنو لوستونکو ته وړاندي کړم. ما څه موده مخکي د سویس دو یانا په ښار کي یوه دوست ته خپله یوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه. په لیک کي یې را ته کښلي وه: رساله مي ځکه خوښه سوه چي ژبه یې همهغه ژبه ده چي علامه حبیبي ، پوهاند رښتین، استاد بېنوا او علامه رشاد کاروله. بې مبالغې وایم چي په دې او سنیو زیاترو لیکنو یا نه پوهېږم او یا مي زړه ورته په تنګ شي او هیسته یې وغورځوم." دا سړی

دادبياتو د پوهنځی د پښتو څانګي فارغ او همکارو . زما سره دلهجې يو والی نه لري او ترننه . مو د مخامخ ليدني فرصت هم نه دئ موندلی

ددې له پاره چي د خپلو ليکنو د اسلوب او ډول په باب مي ښاغلو لوستونکو ته يو لړ وضاحتونه . وړاندي کړي وي ، بده نه ده چي يو څه پرعمومياتو باندي ورغبږم

د پښتو او نورو ژبو د بېلا بېلو لهجو په ځينو کلماتو کي کانسونينټونه او واولونه تو پير سره لري او دا توپير مراعاتول هيڅکله هم د معيار د تر پښولاندي کولو په معنا نه دي بلل سوي. پښتو ژبه خولا دمعياريت درجي ته د رسېدو په لاره کي خالپوځي (خاپوړي) کوي ،زه نوري پر مختللي ژبي د رښيم چي په هغو کي هم تر اوسه پوري چا د دغو توپيرونو مراعاتول د معياريت پر ضد کارنه دئ ګڼلی . په هندي ژبو کي د " سري متي ـ شري متي ، درمسال ـ درمشال ، سري ديوي ـ شري ديوي ، سرينګر ـ شرينګر ، سريلانکا ـ شريلانکا.... " په شان کلمات بيخي ډېردي او هيڅ هندی ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته دا حق نه ورکوي چي په دې دوو کي دي يو سم او بل ناسم وبولي يا دي ددې دواړو شکلونو موجوديت د ژبي ګډوډي وګڼي. هر ليکوال چي له دې دوو څخه يو استعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چي دده مقصد څه دئ. دا يې لا بله ګټه ده چي په هندي ژبو پوه لوستونکي ته لا دا خبره هم څرګندېږي چي ددغي يا هغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري. په انګرېزي کلمې چي د واولونو د استعمال labor او labour د favor او favour د color او colour ژبه کي د له امله توپير سره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انګرېزي کي يې دوهم شکل او په انګليسی انګرېزي کي يې لومړی شکل دوددئ. ان تردې چي په قاموسو (ډيکشنريو) کي يې ددغو لغاتو څنګ ته په لېنديو کي د ايادونه هم کړې وي ، چي دا شکل يې امريکايي او دابل يې انګليسي يا استراليايي دئ. مګر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي. دانګرېزی ژبي امريکايي ، انګليسي ، استراليايي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي او هيڅ يوه انګرېزي ژبي پر بل انګرېزي ژبي باندي د خپلي لهجې د منلو بېځايه او بې هدفه زيار پر ځان نه دئ منلی او نه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړی دئ. د عربي غوندي پراخي ژبي مصری ، عراقی ، يمنی ، سوريايی ، فلسطينی او نوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کي په ويلو او ليکلو کي توپير لري خو هيڅکله يو د بل ليکلو او تلفظ ته ناسم نه وايي.. په پارسي کي د (صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي. هرڅوک يې په

انتخاب کي اختیارلري. داسي نه کوي چي یو واریانت یې د معیارپه نامه خوښ کړي او نوریې هیسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پارسي ژبي دبډایي اودلغوي زېرمي دغنانخښنه ګڼي. خو موږدهغوی پرخلاف په (ږغ او غږ) کي یوه ته مخ ورکوو او بل ته نه.که چاږغ وکیښ ګویا کفریې وکړ اومعیاریې په لغته وواهه. په داسي حال کي چي دا خبره له معیارسره هیڅ اړه نه لري اونه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فیصله یې په اکثریت او اقلیت باندي کېږي. زما په نظر (نجلۍ ، جنۍ ، جلۍ ، جن) ، (سوچه ، نګه ، خالص) ، (لیکل ، کښل) ، (ولیکم ، وکاږم) ، (ښکلی ، کښلی ، ښایسته) ، (بډای ، شتمن ، هستمن ، غني) اونورپه سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوپالل اولیکل یې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کي د معیارپه نامه سکه وناسکه راایستل ، دیوه غوره کول اودنورو له رواجه ایستل اوورپسې وژل د پښتوپه ګټه کارنه دئ.

د پښتوژبي په ځینو افعالو کي په سین باندي د شین اوښتنه ځان ته تاریخي عوامل لري اوداکارد پېړیو په اوږدو کي عملي سوی دئ. ډاکټرپالوال یې دکوشانیانودواکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي. داوښتون عامل چي هرڅه وي ، زماورسره په دې لیکنه کي کارنسته خودا اوښتون د پښتنوپه یوه ټاکلې جغرافیایي محدوده کي راغلی دئ. د پښتوژبي پیاوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي ددغو افعالو دسین شکل لرغونی (آر) دئ.خوزما په عقیده دا چي ځینولهجودغه ځانګړتیا ساتلې یا یې له لاسه ورکړې ده ، یوه بشپړه طبیعي عملیه ده. نه یې پرښوول کوم عیب دئ اونه یې ساتل کوم ویاړ. دغه طبیعي عملیه زمایادبل پښتانه خپل انتخاب هم نه دئ بلکي دا په یوه مشخصه جغرافیایي سیمه کي دیوه یابل پښتانه درالویږدلوله بابته راپیدا سوی ژبنی واقعیت یاپه بل عبارت تاریخي انتخاب دئ چي په پاللو کي یې هر پښتون بشپړاختیارلري. عوام الناس که داخبره هرراز ګڼي ، دومره مهمه نه ده ،خودژبي ماهران اوپه ژبه پوه کسان چي دیوه ځانګړي تمایل له مخي دغي طبیعي عملیې ته د معیاریت ترپردې اوپوښ لاندي د کابلیو خبره (باد) ورکوي ، ښه کارنه کوي اودغه زیاریې د پښتوژبي اوپښتنوپه تاوان تمامېږي اوتمام سوی هم دئ .

د پښتوژبي ببلابېلي لهجې عیني واقعیتونه دي اوله هغو سره بې پروایي دهغوله ویونکوسره بې پروایي ده. موږدټولنیزانکشاف په یوه داسي پړاوکي واقع نه یوچي په ټولو پښتنودي یوه ژبه

ووایو او په ودې لیکو. دا راز هڅه یو شاعرانه ارمان دئ او څرنګه چې تروخت د مخه اذان دئ ، ځکه یې نو په عمل کې د تطبیق زمینه لږده. د ټولنیز او سیاسي ژوند په داسې یوه حساس پړاو کې چې پښتانه د خپلې بقا او فناله تاریخي ازموینېت سره مخامخ دي د نورو بې شمېرو بې اتفاقیو پرځنګ یې اوس بیا په ژبه کې د معیار او نامعیار په نامه دلیکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقۍ اچول له پښتو او پښتنو سره ظلم دئ. زه خپل پښتانه ورونه په ټینګه رابولم چې له دغه راز درزونو اچولو څخه دې تېرسي. دا کارونه که څه هم له ژبې سره د خواخوږۍ په انګېزه وي خو زما په خیال .نتیجه یې په زړه پوري نه ده

ماته د پښتو ژبې ډېرې کوچنۍ لهجې لا هم دا همیت وړ دي. نه هغو ته ناسمې وایم او نه د هغو لهجو د لغاتو نو او وراشو په استعمال باندې خوابدی کېږم. په هماغه لیکنه کې مې، چې پکښې زما په باب ګیله ډوله یادونه سوې وه (سپلمۍ پانه)، د "غابښ پر غابښ کښېمنډم" جمله ترستر ګو سوه. زه پوهېږم چې (کښېمنډم) یا (کېمنډم) زما په لهجه کې د (کښېکښېنم) یا (کښېکاږم) په شکل ویل کېږي. زما په لهجه کې د(منډل) مصدر په یوه شي کې د بل شي د ننه ایستلو یا چخلو په معنا کارېږي او د چخل عملیه له غابښ سره برابره نه راځي. زه به هیڅکله د(غابښ پر غابښ کښېمنډم) عبارت ونه لیکم. زه (غابښ پر غابښ کښېکاږم) عبارت د ځان له پاره غوره ګڼم خو ځان ته به بیا هیڅکله دا حق هم ورنه کړم چې د(کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم. دا اصطلاح په یوه پراخ اولس کې کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه ورونه دي. پرېږدئ چې د دغه یوه مفهوم له پاره موږ په ژبه کې درې لغته ولرو. زما نظر د لغتونو په برخه کې بالکل روښانه دئ. زه د نوو لغتونو له تحمیلولو سره مخالف یم. له دې خبرې سره مخالف یم چې یو څوک خپل له ځانه جوړ سوی لغت د معیار په نامه په زور راباندې مني. د سپلمۍ پاڼې په نوموړي مضمون کې د ښاغلي جهاني څخه هم ګیله سوې ده چې"... هغه قسم کړی چې (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي او زه یې دادشاعر په بغاوت کې ورحسابوم ... د زهروغړپ دی تېروم یې."

ګرانه سپلمۍ واله ! دې خبرې دې سخت ولړزولم. ما په اصطلاح د معیاري ژبې له پلویانو څخه تل داغوښتنه کړې ده چې دلغاتو جوړولو پرځای دې یو وار لهجې وپلټي ، که یې کوم لغت ورته وموند ، هغه دې واخلي او که نه ، نو بیا دې ورته نوی لغت جوړ کړي. زما سره هر کله دا اند ښنه

ملګرې وي چي زما پردې روا غوښتنه ولي چاترنه پوري ښه په پراخ نيت غور نه دئ نيولئ؟. اوس چي مي ستاسي په ليکنه کي ولوستل چي د معيار عاشقانو ته د پښتو ديوې لويې لهجې ايکي يو لغت (سو) منلٌ دزهرو غړ پ دئ ٌ ، نو باورو کړئ چي سخت وډ ار بدم . له ځان سره مي وويل : يا خدا يه پردې بدبختو پښتنو دي څه بلانازله کړې ده . دوی ته چي د خپلي پښتو ديوې لهجې دلغت کارېدلٌ دزهرو غړپ ٌ ښکاري نو بيا مو ږ ولي له نورو څخه ګيله کوو چي د پوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلو ليکنو څخه باسي ؟ خدا ی دي وکړي چي د سپلمۍ والو دغه جمله زما د مخکينۍ غوښتني . دردولوله پاره جواب نه وي

ماته د حيرانتيا ځای دادئ چي د جهاني پرشعرباندي خود پښتنو د ټولو لهجوويونکي خونداخلي او دده شعر د ټولو پښتنو خوښ دئ . زما په نظر خوله معياريت څخه مراد هم بايد داوي چي په ليکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژردرک کړای سي او ليکنه يا شعريې پرزړو باندي کښېني . آيا د جهاني شعرلهٌ سو ٌ سره سره د ټولو پښتنو په نزد محبوب القلوب نه دئ ؟ که جواب (هو) وي . نو زه وايم د جهاني د شعرژبه معياري ده . او که څوک وايي چي نه ، معياري ژبه همداده چي دازه يې ليکم . ما کهٌ په سيندلاهو ٌ وکيښ ، که مي ٌ په لاره ځم ٌ وکيښ ، که مي ٌ پښې تو يېږيٌ وکيښ ، ټول ځکه معياري دي چي سين مي په شين اړولی دئ ! دې ته نو سرزوري وايي او سرزورۍ ته . نو بيا زه هم جواب نه لرم

دژبي معياريت نه دزاړه او نوي ترمنځ د مبارزې په مارکسيستي فورمول ترلاسه کېدلای سي او نه دئ چي که په طبيعي ډول تعقيب نه (process) د فرمان په ورکولو سره . دا يو اوږد ژبنی پراسس سي ،ژبي ته خوراډېر تاوانونه رسوي لکه اوس چي يې رسولي هم دي . دا طبيعي بهير که پرچا اوږد ېږي يا اوږد سوي وي ، وي به . خو تعقيب يې ضروري دئ . له دې بهېرسره د ٌکډي مي بارېږي ، زوی مي راملاکهٌ چلند په کارنه دئ . او که څوک د سوټي د زور چلند ورسره کوي نو کوي به يې . خو تاسي به يې ووينئ چي دامنډه ترکومه ځايه رسېدلای سي . له معياريت څخه بايد دملنډو داسي . شی جوړنه کړو چي بس سين په شين واړوه ، نورنو هرڅه برغزوي چي وايې وايه يې

لکه وړاندې چې مې وویل د ژبې د معیار خبره یوه اوږده تدریجي عملیه ده. په انقلابي څېزونو باندې د هغې عملي کول به هغه راز نتیجه ورکړي لکه زموږ منورینو چې غوښتل په انقلابي شعارونو باندې په افغاني ټولنه کې ټولنیزاو سیاسي بدلونونه راولي خو په پای کې یې د غه بدبخت اولس په یوویشتمه پېړۍ کې د مذهبي فناټیزم ترڅپېړي لاندې کښېناوه او د ښوونځي له تګه یې . ورته د کفر په اندازه ګناه جوړه کړه

ماله ځان سره پتېیلې وه چې پر دغه راز موضوعګانو به خپل وخت او انرژي نه لګوم. خوڅرنګه چې په نوموړې لیکنه کې په نامه یاد سوی وم او له بلې خوا د دې لیکنې له امله داند ښنو مارانو وا خیستلم نو درنو لوستونکو ته د خپلو عقاید و د څرګند تیا له خاطره مې دا څو پاڼې . توري کړې. خدای دې وکړي چې دزړه په مطلب مې لوستونکي یوه کړي وي

که زیارت کړم نه راز سبړي

(یا ټګه زه یم یا ټګان دي زیارتونه(۱

محمد معصوم هوتک

داګستې د یار لسمه ۲۰۰۷ ع

اوکویل ـ کاناډا

. دا مقاله د ښکلا مجلې خلرم کال ، پنځمه ګڼه کې خپره سوه (۱)

ماخذونه

ددې کتاب په کښلو کي له دالاندي ماخذو څخه استفاده سوې ده :

ـ پالوال ، عبدالرازق (ډاکتر) ، معیاري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریز کال ۱

ـ خیرالبیان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ش ۲

(ـ رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ،پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳۲۱ (میزان ۳

ـ بریالی ، عبدالکریم، دپښتولیکدود ،پښتواکیډمي ، کوئټه ، ۲۰۰۰ع ۴

ـ یون ، محمداسمعیل، استادزیار، دپښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری ،۱۳۷۲ ۵

ـ خټک دوست محمد ، بحرالعلوم (لومړی ټوک) ،دمحمد معصوم هوتک په زیار، صحاف ۲ نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ل

ـ زیار ،دوکتورمجاوراحمد(پوهاند) پښتوپښتانه دژبپوهنې په رڼاکې ، ۱۳۷۹ ش ۷

ـ زیار ،دکتورمجاوراحمد(پوهنوال) ویې پوهنه ،کابل پوهنتون ، ۱۳۲۰ ش ۸

ـ زیار، دکتورمجاوراحمد(پوهاند) پښتوپښویه ، درېیم چاپ ، ۱۳۸۴ش ۹

ـ روهي ،سرمحقق محمدصدیق (کاندیداکادمیسن) دپښتو ادبیاتو تاریخ ، معاصره دوره ۱۰ ،۱۳۷۸ش

ـ رشاد ، عبدالشکور، لودي پښتانه ،پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳۳۲ش ۱۱

ـ نومیالی ، محمدانور، دپښتنودټولنیزتاریخ مبادي ،۱۹۹۰ع ۱۲

ـ وېښ ، رازمحمد ، پښتوکتابونه، پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش ۱۳

ـ بینوا ، عبد الروف ، پښتوروزنه ، د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، کابل. ۱۳۵۲ش ۱۴

ـ هوتک ، محمد معصوم ، میرزا عبد الودود هوتک، ۱۳۷۷ش ۱۵

ـ د خان شهید یاد ، د مقالو مجموعه، د سرحدونو چارو وزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ش ۱۲

ـ افغان یاد ، د مقالو مجموعه، کابل پوهنتون ، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ، ۱۳۶۰ش ۱۷

ـ رویداد لویه جرگهٔ دارالسلطنهٔ کابل ، ۱۳۰۳ ش ۱۸

ـ ږ یوه (مجله)، ۴ کال ، ۲ گڼه ۱۹

ـ ږ یوه (مجله)، ۴ کال ، لومړی گڼه ۲۰

ـ افغان ولس (مجله)، ۲ کال ، لومړی گڼه ۲۱

ـ افغان ولس (مجله) ، ۵ کال ، لومړی گڼه ۲۲

، (ـ لېمه (مجله ۲۳

ـ گوربت (مجله) ، لومړی کال ، ۲ گڼه ۲۴

ـ کابل (مجله) ، ۱۳۶۵ کال ، ۱۱ـ۱۲ گڼه ۲۵

ـ ښکلا (مجله) ، ۴ کال ، ۳ گڼه ۲۲

ـ ښکلا (مجله) ، ۳ کال ، ۲ گڼه ۲۷

ـ ورځ (مجله) ، ۲ کال ، ۳ ـ ۴ گڼه ۲۸

ـ آئینهٔ افغانستان (مجله) ، ۱۰۴ گڼه ، اکتوبر ۲۰۰۲ع ۲۹

ـ امید جریده ۳۰

ـ د عبد الحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ل ۳۱

ـ د میرزا حنان بارکزي دېوان ، د محمد معصوم هوتک په زیار، ۱۳۷۰ش ۳۲

ـ د عبدالحمید مومند دېوان، دزلمي هیوادمل په زیار، کابل ، ۱۳۶۳ش ۳۳

ـ د د عبدالحمید مومند دېوان ،دصدیق الله رښتین په زیار، پښتو ټولنه ،کابل ، ۱۳۳۰ش ۳۴

ـ د حمید درومرجان ، د سید انوارالحق جیلاني په زیار، ۱۹۷۸ع ۳۵

ـ دلوی احمد شاه بابا دېوان ، د مومن موحد په زیار، ۱۳۷۸ش ۳۶

ـ دلوی احد شاه بابا دېوان(دېوان هرا) ، د محمد معصوم هوتک په زیار، ناچاپ ۳۷

ـ د حاجي جمعه بارکزي دېوان ، دزلمي هیوادمل په زیار، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۰ش ۳۸

ـ دیوان هجري ،دهمیش خلیل په زیار، پېښور، ۱۹۵۸ع ۳۹

ـ د پښتو ژبې دودې اړتیا اولارې چارې (د مقالو مجموعه) ، ۱۳۷۸ش ۴۰

ـ پښتو چاپي آثار (د مقالو مجموعه) ، کابل ، ۱۳۵۷ ش ۴۱

ـ د پښتو ټولنې تاریخچه ،پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵۶ش ۴۲

ـ بینوا ویب پاڼه ، ۲ نومبر ۲۰۰۶ع ۴۳

ـ ټول افغان ویب پاڼه ، ۱۱ زمرى ۱۳۸۵ش ۴۴

ـ سپلمۍ ویب پاڼه ۴۵

ـ د سراج الاخبار کلکسیون ۴۶

ـ د طلوع افغان کلکسیون ۴۷

ـ زما متفرق یادښتونه ۴۸

49 � Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y

50 � Encyclopaedia Britannica

51 � Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.

52 � Oxford, Current English Dictionary, 1998

53 � Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)

پای